

АГРОСВІТ

№17 вересень 2024

Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6792

9 772306 679204

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Василенко Леся Олексіївна, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Грабчук Оксана Миколаївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Добровальська Олена Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кадирус Ірина Григорівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Каткова Наталя Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і економічного аналізу, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова

Качула Світлана Валентинівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

Крючко Леся Станіславівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзорович (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнес-технологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Гугушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Курбачька Лариса Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгенівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Пантелєєва Наталя Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сегеда Сергій Андрійович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри маркетингу та бізнес-аналітики, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Фролова Тетяна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 17 вересень 2024 р.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).

Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23728-13568ПР від 27.12.2018 року
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 458-10-73
(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net
www.nayka.com.ua
www.agrosvit.info

Засновники:
Дніпровський державний аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 05.09.24 р.
Підписано до друку 05.09.24 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 14.8
Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.
Замовлення №0509/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»
м. Київ, пров. Куренівський, 17
Тел. (044) 537-14-34

© АгроСвіт, 2024

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 17 вересень 2024 р.

У НОМЕРІ:

Ігнатенко М. М., Романюк І. А., Леваєва Л. Ю.

Регіональні пріоритети інклюзивного соціально-економічного розвитку сільських територій 4

Дребот О. І., Добряк Д. С., Височанська М. Я., Сахарнацька Л. І.

Розвиток права власності на землю та набуття нею форми товару 12

Третяк А. М., Третяк В. М., Гетманьчик І. П., Третяк Р. А., Третяк Н. А.

Землепорядний процес як базова основа у прийнятті правомірних управлінських та проектних рішень 21

Вагонова О. Г., Касьяненко Л. В., Чорнобаєв В. В., Тимошенко Л. В., Власов І. Д.

Виклики та можливості просування товарів для торговельних підприємств в еру глобалізації соціально-економічних процесів 29

Паляничко Н. І., Сахарнацький В. В.

Регіональні дисбаланси еколого-економічного управління водними ресурсами України 39

Сазонець І. А., Зінкевич С. Р.

PR та реклама в маркетинговому середовищі в умовах глобальних тенденцій функціонування готельного бізнесу 49

Пащенко П. О., Е. Ш. огли Омаров, Завада О. П.

Прогнозування ефективності системи управління проектами енергозбереження в інноваційно орієнтованих організаціях в умовах диджиталізації 55

Лагодієнко О. В.

Імплементація методу оптимізації ESG-портфеля підприємств України в умовах невизначеності 65

Ліпський Ю. В.

Теоретичні підходи до процесу відтворення в сільському господарстві 71

Якимчук О. Ф.

Компаративний аналіз регуляторних інструментів розвитку відновлювальної енергетики 77

Нараєвський С. В.

Ефективність роботи технологій вітрової енергетики окремих країн Європи 85

Клюба Л. Г.

Перспективи розвитку фінансового маркетингу в Україні 93

Левитський В. В.

Фінансовий механізм регулювання розвитку аграрної сфери України: інституційне та теоретико-методологічне забезпечення 99

Жилін І. М.

Теоретичні аспекти формування економічної безпеки підприємства 108

Ткаченко В. В.

Використання CRM-системи як інноваційної системи управління персоналом підприємства 115

CONTENTS:

<u>Ihnatenko M., Romaniuk I., Levieva L.</u> REGIONAL PRIORITIES FOR INCLUSIVE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF RURAL AREAS	4
<u>Drebot O., Dobriak D., Vysochanska M., Sakharnatska L.</u> DEVELOPMENT OF LAND OWNERSHIP AND ACQUISITION OF IT IN THE FORM OF GOODS	12
<u>Tretiak A., Tretiak V., Hetmanchyk I., Tretiak R., Tretiak N.</u> THE LAND PLANNING PROCESS AS THE FUNDAMENTAL BASIS FOR MAKING LAWFUL MANAGEMENT AND PROJECT DECISIONS	21
<u>Vagonova O., Kasyanenko L., Chornobaev V., Tymoshenko L., Vlasov I.</u> CHALLENGES AND OPPORTUNITIES OF PRODUCT PROMOTION FOR TRADE ENTERPRISES IN THE ERA OF GLOBALIZATION OF SOCIO-ECONOMIC PROCESSES	29
<u>Palianychko N., Sakharnatskyi V.</u> REGIONAL IMBALANCES IN ECOLOGICAL AND ECONOMIC MANAGEMENT OF WATER RESOURCES OF UKRAINE	39
<u>Sazonets I., Zinkevych S.</u> PR AND ADVERTISING IN THE MARKETING ENVIRONMENT IN THE CONDITIONS OF GLOBAL TRENDS IN THE FUNCTIONING OF THE HOTEL BUSINESS	49
<u>Paschenko P., Omarov E. S., Zavada O.</u> FORECASTING THE EFFICIENCY OF THE MANAGEMENT SYSTEM OF ENERGY SAVING PROJECTS IN INNOVATION-ORIENTED ORGANIZATIONS IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION	55
<u>Lagodiyenko O.</u> IMPLEMENTATION OF THE ESG PORTFOLIO OPTIMIZATION METHOD OF UKRAINIAN COMPANIES IN CONDITIONS OF UNCERTAINTY	65
<u>Lipskyi Y.</u> THEORETICAL APPROACHES TO THE REPRODUCTION PROCESS IN AGRICULTURE	71
<u>Yakymchuk O.</u> COMPARATIVE ANALYSIS OF REGULATORY INSTRUMENTS IN THE FIELD OF RENEWABLE ENERGY AMONG EU COUNTRIES	77
<u>Naraievskyi S.</u> THE EFFECTIVENESS OF WIND ENERGY TECHNOLOGIES IN CERTAIN EUROPEAN COUNTRIES	85
<u>Kloba L.</u> PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF FINANCIAL MARKETING IN UKRAINE	93
<u>Levytskyi V.</u> FINANCIAL MECHANISM FOR REGULATING THE DEVELOPMENT OF THE AGRARIAN SPHERE OF UKRAINE: INSTITUTIONAL, THEORETICAL AND METHODOLOGICAL SUPPORT	99
<u>Zhylin I.</u> THEORETICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF ECONOMIC SAFETY OF THE ENTERPRISE	108
<u>Tkachenko V.</u> USE OF CRM-SYSTEM AS AN INNOVATIVE SYSTEM OF ENTERPRISE PERSONNEL MANAGEMENT	115

УДК 338.43:330.34

М. М. Ігнатенко,

д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки,

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-8626-4624>

І. А. Романюк,

д. е. н., доцент, доцент кафедри туризму та економіки,

Криворізький державний педагогічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-6611-9845>

Л. Ю. Леваєва,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки, Університет Григорія Сковороди в Переяславі

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-9569-585X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.17.4

РЕГІОНАЛЬНІ ПРІОРИТЕТИ ІНКЛЮЗИВНОГО СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

M. Ihnatenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Economics,

Hryhorii Skovoroda University of Pereiaslav

I. Romaniuk,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor

of the Department of Tourism and Economics, Kryvyi Rih State Pedagogical University

L. Levieva,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics,

Hryhorii Skovoroda University of Pereiaslav

REGIONAL PRIORITIES FOR INCLUSIVE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF RURAL AREAS

Інклюзивний розвиток сільських територій в Україні є ключовою темою, що потребує детального розгляду. Сільські райони країни часто стикаються з численними труднощами, які суттєво обмежують їхній соціально-економічний розвиток. Проблеми, що виникають у таких регіонах, мають складний характер і стосуються як економічних, так і соціальних аспектів, а також проблем інфраструктури. Стаття присвячена визначенню змісту, виявленню проблем та визначенню регіональних підходів до інклюзивного розвитку сільських територій. Встановлено, що інклюзивний розвиток має пріоритетне значення для соціально-економічної діяльності і навіть збереження сільських територій. Саме тут зосереджені значні найбільш вразливі верстви населення за рівнем бідності і віком, непродуктивною зайнятістю в особистих господарствах та недостатнім доступом до суспільних соціальних і матеріальних благ. Вони зазнали нищівних руйнувань та екологічних катастроф через війну. Це спонукає до посилення регіональних аспектів обґрунтування та здійснення інклюзивного розвитку. Адже його проблеми та потреби формуються, значним чином, саме через вплив регіональних чинників та особливостей. Однак він має ті ж самі принципи та сфери здійснення, що і в національному вимірі. Визначено, що ефективними інструментами його здійснення є соціальна відповідальність бізнесу і соціальне підприємництво. У перспективі національна модель інклюзивного розвитку сільських територій повинна доповнюватися і конкретизуватися у регіональних, локальних та особистісних моделях. Тому перспективи теоретичного забезпечення та практичного здійснення інклюзивного розвитку сільських територій пов'язані з визначенням його регіональних і локальних тактичних і стратегічних пріоритетів, фінансових джерел для реалізації, ефективних інструментів і методів поширення.

The inclusive development of rural areas in Ukraine is a key topic that requires detailed consideration. Rural areas of the country often face numerous difficulties that significantly limit their socio-economic development. The problems that arise in such regions are complex and relate to both economic and social aspects, as well as infrastructure problems. The article is devoted to defining the content, identifying problems and defining regional approaches to inclusive rural development. It is established that inclusive development is a priority for socio-economic activity and even the preservation of rural areas. It is here that many of the most vulnerable segments of the population are concentrated in terms of poverty and age, unproductive employment in private households and insufficient access to public social and material goods. They have suffered devastating destruction and environmental disasters due to the war. This calls for strengthening the regional aspects of the rationale and implementation of inclusive development. After all, its problems and needs are shaped, to a large extent, by the influence of regional factors and peculiarities. However, it has the same principles and areas of implementation as in the national dimension. It is determined that social responsibility of business and social entrepreneurship are effective tools for its implementation. It is determined that the tools for inclusive rural development can have a synergistic effect in the form of broadening people's outlook, tolerance, patriotism, and a return to their historical origins and traditions. The substantiated leading role of social responsibility and social entrepreneurship, along with state institutions and volunteer activities, in ensuring inclusive development is confirmed by relevant trends in practice. It is especially important in the current, extremely difficult period of war for the country. Suffice it to say that 3 million people in Ukraine have disabilities. This requires special efforts by everyone to include them in social activities. Special approaches are needed to ensure inclusion in the liberated and frontline territories and their reconstruction. In the future, the national model of inclusive rural development should be supplemented and specified in regional, local and personal models. Therefore, the prospects for theoretical support and practical implementation of inclusive rural development are related to the definition of its regional and local tactical and strategic priorities, financial sources for implementation, effective tools and methods of dissemination.

Ключові слова: сільські території, населення, депопуляція, загрози війни, інклюзивний розвиток, регіональний вимір, моделі, тренди, інструменти, фінансові джерела, перспективи.

Key words: rural areas, population, depopulation, threats of war, inclusive development, regional dimension, models, trends, instruments, financial sources, prospects.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В останнє десятиріччя у теорії наукових досліджень, у практиці господарської та соціально-економічної діяльності та управління велика увага надається інклюзивному розвитку, інклюзії як співіснуванню звичайних людей і людей з обмеженими можливостями у найширшому розумінні до моделі справедливого суспільного розвитку у більш вузькому. Це пояснюється тим, що економічне зростання та індикатор економічного розвитку — валовий внутрішній продукт (ВВП) — не означає відповідний рівень розвитку сільських територій; покращення умов життя для уразливих верств населення; зменшення бідності; зменшення диспропорцій у доходах людей. Орієнтація на економічне зростання урядів країн, України в їх числі призводить до того, що їх програмні рішення не зачіпають питання гармонізації соціально-економічного клімату у суспільстві; забезпечення доступності суспільних благ для нужденних людей та опосередковано призводять до зростання доходів великих аграрних корпорацій і холдингів. Наслідком такої політики стає або може стати посилення соціальної напруги у суспільстві, дестабілізація, втра-

та надії на справедливість у мільйонів людей, недовіра до державних інститутів та ослаблення держави. Тому концепція інклюзивного розвитку, яка передбачає забезпечення соціального захисту малозабезпечених сільських родин; зростання зайнятості на селі; покращення доступності для сільських жителів фінансових, освітніх, оздоровчо-медичних, культурно-мистецьких та інших послуг з одночасним підвищенням їх якості має бути пріоритетною в державній соціально-економічній, у т.ч. аграрній політиці.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Необхідно зазначити, що проблеми інклюзивного розвитку сільських територій України вивчаються у вітчизняній економічній науці порівняно недавно. Формування його концепції в агросфері в цілому завдячує фундаментальним та прикладним дослідженням наукових шкіл Інституту економіки та прогнозування НАН України, Національного наукового центру "Інститут аграрної економіки" УААН, економічного факультету Одеського національного технологічного університету, окремих нау-

ковців. Зокрема, слід виділити колективну монографію під керівництвом О.М. Бородіної; монографії Дідуха С.М., Гуторова А.О.; статті Ігнатенка М.М., Шпикуляка О.Г.; Палова О.І.; Степаненка С.В., Тищенко О.П., інших науковців. У названих та інших наукових публікаціях обґрунтовуються теоретичні та методичні засади інклюзивного розвитку, визначаються його напрями та пріоритети, вимірники та інструменти здійснення, методи управління та регулювання.

Однак в Україні спостерігаються значні відмінності у розвитку сільських територій, що вимагає посилення регіональних аспектів досліджень. Вони стосуються чинників природних відмінностей довкілля та перебігу процесів історичного та соціально-економічного розвитку, а відтак і розміщення та величини сільських населених пунктів, насамперед, людності; міграцій сільського населення та демографічної ситуації на селі; спеціалізації та диверсифікації аграрної та інших видів діяльності; рівня економічного розвитку; зайнятості та рівня життя сільського населення. Вказані відмінності значно поглибилися через війну. Повномасштабна російська агресія призвела до значних прямих і непрямих втрат сільських жителів, міграції, демографічної катастрофи, руйнування майна й інфраструктури, посилення бідності й падіння рівня життя. У територіальній структурі країни з'явилися нові змістовні визначення: окуповані і деокуповані території, що вимагає нових підходів до забезпечення їх функціонування та управління. Значний відсоток літніх людей, пенсіонерів, безробітних, одиноких поглибився через втрати людей внаслідок російських воєнних дій, втрати чоловіків на фронті, поранення захисників та втрату працездатності, зростання бідності. Це вимагає особливої уваги до морально-психологічного стану й соціально-економічної діяльності людей, що значно змінилися. Тому значення ідей інклюзивного розвитку та їх впровадження у практику тільки зростатиме.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є висвітлення переваг концепції інклюзивного розвитку та необхідності його впровадження в практику суспільної діяльності в умовах війни, виявлення його складових, чинників, принципів, трендів, галузевих та регіональних пріоритетів, інструментів на перспективу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасних умовах функціонування світової та національних економік на засадах ста-

лого розвитку ідеї інклюзивності виявилися одним із важливих його компромісних підходів. Вони підтримуються на рівні найважливіших міжнародних організацій та національних урядів. Однак, як зазначається авторами монографії під редакцією О. Бородіної, вони не охоплюють всього кола актуальних проблем, пов'язаних з необхідністю подолання "економічного, соціального та політичного виключення сільського населення". Лібералізація торгівлі продовольством або сировиною для нього, глобалізація аграрних ринків скорочують можливості доступу сільського населення до засобів існування й благ цивілізації [1, с. 79]. Тому перехід до моделей інклюзивного розвитку має провідне значення для сільських територій та вимагає поглиблення його теоретичних обґрунтувань і практичних інструментів здійснення.

На думку О. Бородіної та І. Прокопи, інклюзивний розвиток проявляється у трьох основних сферах суспільної життєдіяльності, у т.ч. на сільських територіях: соціальній; економічній; політичній [2, с. 81]. Згідно рішень Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), 2018 р., інклюзивний розвиток має містити такі основні сфери прояву: освіта і навички; послуги та інфраструктура; корупція і доходи; результати інвестицій; підприємництво; доходи від зайнятості; фіскальні трансферти.

При імплементації моделі інклюзивного розвитку для сільських територій, на думку О. Шпикуляка, М. Ігнатенка, А. Швеця потрібно враховувати провідну роль холдингів та корпорацій в структурі аграрної економіки. Займаючи лідируючі позиції в обсягах виробництва й експорту сільськогосподарської продукції, впровадженні інновацій, концентрації земельних та фінансових ресурсів, вони не є лідерами по сплаті податків, участі у життєдіяльності сільських громад, вирішенні соціальних проблем, відтворенні виробничої інфраструктури та природоохоронній роботі. Це вимагає обґрунтування посилення їх участі у пріоритетах інклюзії на селі [3, с. 105]. Названі автори зазначають також, що коаліційний характер вирішення проблем інклюзивного розвитку може ґрунтуватися на принципах соціальної справедливості й соціальної відповідальності. При цьому соціальна відповідальність як інструмент відкриває значні можливості для здійснення інклюзії і забезпечення стабільності суспільного розвитку загалом [4, с. 125].

На необхідності більшої залученості агрохолдингів у вирішенні інклюзивних проблем сільських територій, сільського населення на-

голошують С. Дідух, О. Павлов [5, с. 79]. Більш глобальним інструментом для здійснення інклюзивного розвитку є інклюзивна економіка загалом. На переконання Т. Зінчук та інших науковців, вона формує та відкриває значні можливості для розвитку ринку праці, нестандартних видів діяльності як інституційна модель. Вирішення питань інклюзивного розвитку необхідно і на засадах галузевого підходу, адже саме на рівні галузей, як і окремих територій, конкретизуються його проблеми та пріоритети. Також слід погодитися з думкою А. Гурторова, що теоретико-методологічні та практичні засади реалізації інклюзивного розвитку аграрної сфери економіки, сільських територій повинні спиратися на дієві інститути, враховуючи необхідність перетворення експортно-сировинної моделі в економіку знань [6, с. 58].

Основоположне місце у методології й методикі забезпечення інклюзивного розвитку сільських територій займає оцінка їх стану, а також стану економіки країни в цілому. Згідно з рекомендаціями 48-го Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), його інтегральним показником має бути інтегральний індекс (рейтинг) інклюзивного розвитку. Через врахування 12 складників, об'єднаних у 3 групи (зростання і розвиток; інклюзивність; наступність поколінь і сталість розвитку), він значно ширший за валовий внутрішній продукт, а їх величини можуть мати суттєві розбіжності. Однак вказана репрезентативна сукупність потребує певної адаптації щодо оцінки інклюзивного розвитку сільських територій в Україні на національному та регіональному рівні для врахування їх відмінностей; різних умов розвитку в залежності від розміщення; вкрай поляризовану структуру аграрного виробництва за його ресурсами, концентрацією, масштабами, прибутками.

Зосередження багатства у колі небагатьох родин чи бізнесових груп не сприяє розвитку агросфери загалом та отриманню доходів від цього широкими верствами населення [7, с. 8]. До цього слід додати застарілу інфраструктуру, що відтворюється повільними темпами; моноспеціалізацію сільського господарства у регіонах і монополізм трейдерів; інертність місцевої влади і корупцію. Це породжує песимізм молоді, працездатного населення, міграції та демографічну кризу. Як наслідок, понад 60% сільських територій перебували у стані депресивності та деградації (де народження дітей неможливе через відсутність жінок фертильного віку) ще у 2005—2010 рр.

Медична, освітня, адміністративно-територіальна реформи на селі також не дали очіку-

ваних результатів. Маючи правильні цілі й засоби, у сільських громадах вирішальний голос все ще не належить рядовим членам. Тому навіть обрані представники місцевого самоврядування вирішують питання, переважно, у своїх інтересах. Очевидно, що соціальна відповідальність має бути підкріплена адміністративною й кримінальною для таких осіб. Тим більше, що реформи надали значно кращі за попередні умови й ресурси для сталого й інклюзивного розвитку і значна частина сільських громад ними скористалася.

У рейтингу інклюзивного розвитку Україна посіла 49 місце серед 79 країн, що розвиваються і 78 серед 103 країн, де він визначався. Індекс інклюзивності країни у 2022 р. становив 3,42 балів або на 6,8% менше, ніж у 2013 р. Це відображає зменшення кількості людей, які забезпечують економічне зростання та мають вигоди від цього. При цьому основними чинниками, які впливають негативно на розвиток сільських територій, є довготриваюча демографічна криза на селі (відсутність природного приросту; значна частка населення літнього та похилого віку; зовнішні міграції); непродуктивна зайнятість та відсутність широкого вибору сфер прикладання праці; низький рівень оплати праці і доходів громадян; згортання соціальної інфраструктури; корпоратизація аграрного виробництва; корупція й соціальна несправедливість; недостатні фінансові ресурси і бюджети сільських громад для розвитку; недостатній доступ до суспільних благ і послуг, низька їх якість на місцях; погана організація сільських населених пунктів (вуличне освітлення, тротуари, озеленення, зони відпочинку, сміття тощо).

Певною мірою, в Україні складається парадоксальна ситуація: розвиток передових технологічних укладів, інформаційних технологій (ІТ), цифрового банкінгу, цифрової комерції у містах та занепад сільських територій, особливо у периферійних регіонах Півночі, Півдня, Сходу і навіть Центру країни. Виняток становлять приміські села великих і середніх міст, міських агломерацій. Традиційно сільський спосіб життя зберігає належні позиції та має імпульс для розвитку у Західному регіоні. Загалом регіональні відмінності мають місце в розвитку сільських територій та повинні бути враховані у здійсненні інклюзивного розвитку й управлінні ним. Вони стосуються, насамперед, їх розміщення відносно центрів організації території, логістики й шляхів сполучення; величини й людності сільських населених пунктів; демографії; переважаючих галузей та видів

діяльності; наявності соціальної й виробничої інфраструктури та доступу до послуг і благ; суспільно-психологічного клімату у кожній громаді; рівня залученості жителів до вирішення проблем.

Виявлення вказаних та інших регіональних відмінностей вказує на необхідність групування або класифікації сільських територій з метою здійснення інклюзивного розвитку та управління ним. Такі важливі класифікації здійснено та представлено І. Павловою [8]. Вони дозволили класифікувати сільські території у відповідності до переважаючих галузевих та соціально-просторових моделей інклюзивного розвитку. Здійснене дослідження дозволяє конкретизувати й уніфікувати інструменти та методи забезпечення інклюзивного розвитку. Вони залишаються досить масштабними та загальними. Авторка справедливо зазначає, що центрами розвитку інклюзії залишаються, переважно, міські поселення. Очевидно, у перспективі бажано поглибити запропоновані класифікації, у т.ч. з урахуванням воєнних дій і наслідків війни, міркувань безпеки й наявності фінансових та інших ресурсних можливостей.

Однією з основних економічних проблем сільських територій є брак робочих місць і низький рівень заробітної плати. Сільські райони часто стикаються з високим рівнем безробіття, що є наслідком відсутності підприємств та можливостей для розвитку малого і середнього бізнесу. Відсутність економічної активності обмежує можливості місцевих жителів заробляти на гідному рівні, що, в свою чергу, негативно позначається на загальному рівні життя в цих регіонах. Важливо зазначити, що відсутність інвестицій і підприємницьких ініціатив також зменшує шанси на створення нових робочих місць і на економічний розвиток в цілому.

Додатковою проблемою є недостатній доступ до фінансових ресурсів. Місцеві підприємці та фермери часто стикаються з труднощами при отриманні кредитів і інвестицій. Брак фінансування ускладнює реалізацію бізнес-ідей і модернізацію виробництва, що ще більше погіршує економічну ситуацію в сільських районах. Для успішного розвитку сільських територій необхідно створити умови, що сприяють залученню інвестицій та підтримці місцевого бізнесу [9, с. 27].

Соціальні питання також є важливим аспектом інклюзивного розвитку. Доступ до якісних освітніх і медичних послуг в сільських районах часто є обмеженим. Нерегулярне або недостатнє забезпечення таких послуг створює значні диспропорції в доступності до базових потреб

населення. Відсутність сучасних освітніх установ і медичних закладів обмежує можливості місцевих жителів отримати належну освіту і медичну допомогу. Ці проблеми також погіршують якість життя в сільських районах і сприяють збільшенню соціальної нерівності.

Міграція молоді до міст у пошуках кращих можливостей є ще однією серйозною проблемою. Молоді люди залишають села в пошуках роботи та кращих умов життя, що веде до зменшення чисельності населення і старіння залишеного населення. Це негативно позначається на соціальному складі сіл і ускладнює їхній розвиток. Брак молодого населення зменшує потенціал для економічного зростання та соціальної активності.

Інфраструктурні труднощі також є важливою перешкодою для розвитку сільських територій. Поганий стан доріг і нерегулярний транспортний зв'язок обмежують можливості для розвитку бізнесу і знижують якість життя місцевих жителів. Дороги часто потребують ремонту або модернізації, щоб забезпечити ефективний транспортний зв'язок між сільськими і міськими районами. Крім того, відсутність сучасних комунікаційних технологій, таких як швидкісний інтернет, ускладнює доступ до інформаційних ресурсів і сучасних послуг.

З огляду на ці проблеми, перспективи інклюзивного розвитку сільських територій в Україні мають бути спрямовані на комплексне вирішення існуючих труднощів. Першим кроком може бути реалізація державних програм, які підтримують розвиток аграрного сектору. Такі програми можуть включати фінансування для фермерів, впровадження нових технологій у сільському господарстві та розвиток інфраструктури для сільськогосподарських виробництв [10, с. 71]. Інвестиції в аграрний сектор можуть суттєво підвищити продуктивність і забезпечити нові можливості для місцевих жителів.

Крім того, важливо підтримувати розвиток місцевого бізнесу. Створення сприятливих умов для підприємницької діяльності через програми грантів та кредитування для малих підприємств може стати важливим чинником економічного зростання. Розвиток туризму, зокрема сільського туризму, може стати значним джерелом доходу для сільських територій. Це включає в себе створення туристичних маршрутів, збереження культурної спадщини і розвиток агротуризму, що може сприяти еко.

Слід зазначити, що критична ситуація функціонування сільських територій значно погіршилася через війну. Не відновно втрачене

майно й житло, інфраструктура; природа; втрачені люди, каліцтва; тяжкий морально-психологічний стан людей; необхідність працювати й жити в умовах, загрозливих для життя; різке падіння доходів сільських жителів. В умовах війни масштабування інклюзії є надзвичайно актуальним, адже за офіційними даними 2023 р. приріст людей з інвалідністю в Україні склав понад 300 тис. осіб і ця кількість, на жаль, зростає. Наразі в Україні кількість людей з різними видами інвалідності становить 3 млн. Тому і життєдіяльність суспільства в умовах війни, і повоєнна відбудова повинні здійснюватися на принципах інклюзії.

Для підтримки людей з інвалідністю та хронічними захворюваннями в Україні у 2022 р. розпочала свою роботу EnableMe Foundation (Швейцарія). Для впровадження інклюзії та покращення якості життя. Дворічна діяльність дозволила цій організації виявити та узагальнити 7 трендів розвитку інклюзії під час війни. Вони справедливі і для сільських територій. Наразі, це: 1. Соціальний бізнес та ініціативи. Означає допомогу підприємствам та державі працевлаштовувати людей з інвалідністю. Тим самим створюється основа для розвитку соціальної інклюзивної економіки найближчих років. 2. Доступність навчання. 3. Створення безбар'єрних міст. 4. Покращення цифрової доступності. 5. Підтримка у працевлаштуванні. 6. Інклюзія у мистецтві. 7. Інклюзія в компаніях. Проте вказані тренди реалізуються, переважно, також у містах, хоча сільські поселення мають не меншу потребу в них.

Безумовно, в умовах практично зруйнованої промисловості й енергетики, окупації 1/4 частини території країни, екологічної катастрофи Каховської ГЕС континентального рівня небезпеки, захоплення Запорізької ВЕС, величезної міграції працездатного населення за кордон та мобілізації, наявності значної кількості пенсіонерів (понад 10 млн осіб), внутрішньо переміщених осіб, великих військових видатків фінанси для інклюзії знайти дуже важко. Але Україна їх знаходить навіть у цей неймовірно важкий час. Це і державні програми соціальної та інклюзивної комплексної підтримки людей, які її потребують; залучення міжнародних партнерів та іноземних грантів; сприяння в медичних послугах і освіті. За всі роки війни регулярно, без затримок здійснюються пенсійні виплати і навіть відбувається їх індексація відповідно до індексації прожиткового мінімуму. Постійно здійснюються виплати внутрішньо переміщеним особам. Особлива увага надається деокупованим територіям.

Вказані та інші зусилля щодо інклюзивного розвитку супроводжуються необхідністю та посиленням заходів безпеки від постійних ракетних обстрілів та інших загроз життю з боку російських агресорів. Однак можна вказати і на наявні резерви для інклюзивного розвитку з мінімальною витратою коштів. Так, доцільно розглянути вільний житловий фонд у селах Центральної України. Через багаторічні міграції з сіл у міста, припинення природного приросту населення у селах країни величезна кількість житлових будинків з господарськими будівлями і присадибними ділянками, які можна відновити силами самих переселенців, з допомогою сільських рад, сусідів, волонтерів. Держава могла б викупити їх у колишніх власників або спадкоємців за символічні ціни. Такі будинки можна отримати навіть безкоштовно. Це сприяло б вирішенню не тільки життєво важливих проблем внутрішніх переселенців, але й відродженню власне сільських територій.

Для вирішення питань цифрової грамотності сільського населення, його залучення до цифрових платформ адміністративних, освітніх, медичних та інших послуг, для розвитку електронної комерції та документообігу, використання цифрових застосунків для особистісного зростання доцільно залучати студентів відповідних спеціальностей у формі здійснення ними виробничих та переддипломних практик. Як уже зазначалося, інклюзія на селі має спиратися на створення альтернативних видів діяльності, у тому числі сільського зеленого туризму, народних промислів, крафтового виробництва продуктів харчування [11—13]. Для цього треба зробити презентацію історичного розвитку, унікальних характеристик буквально кожного села. Маючи тисячолітню історію, у нас буквально кожен населений пункт, особливо на території колишньої Київської Русі, пов'язаний з історичними подіями, видатними особистостями, культурно-мистецькими й державними діями.

Така діяльність дозволила б організувати змістовний відпочинок у мальовничих селах одним і отримати доходи від цього та реалізувати свою значимість іншим. До прикладу, це могла б бути низка сіл Чернігівщини, де подорожував великий геній українського народу Т. Шевченко; працював відомий художник М. Ге. Цікавими є місця пов'язані з князівською, козацькою добою. Так у приміських селах південної околиці м. Київ — Теремки, де за часів Київської Русі була літня резиденція правителя держави, доцільно її відтворити за тими письмовими згадками й усними переписами, які дійшли до наших сучасників. Також це стосується маєтків козаць-

кої старшини, видатних українських гетьманів того часу, окремих героїв українського народу минулих часів і сучасності.

Така діяльність та її цифрове оформлення і викладення інформації у мережі Інтернет значним чином сприяла б підвищенню цікавості до тих або інших сільських територій, розвитку альтернативних видів діяльності на селі, зайнятості сільських жителів [14]. Зокрема, вона мала би велике просвітницьке значення для інших народів, для розвитку народної дипломатії. Надзвичайно цікавим є автентичне виробництво одягу в Україні, особливо ткацтво, вишивка, які значно відрізняються одні від одних у різних регіонах країни. Також це неперевершена українська кухня, виготовлення кондитерських виробів, які використовують натуральні органічні продукти. Таким чином, інклюзивна спрямованість економіки сільських територій сприятиме утвердженню образу України як країни із значним історичним надбанням, толерантною та гостинною, мальовничою та з великою культурно-мистецькою спадщиною, яка виборює свою незалежність і формує інклюзивну економіку сталого розвитку у структурі європейської і світової спільноти.

ВИСНОВКИ

Встановлено, що інклюзивний розвиток сільських територій ґрунтується на його загальних принципах та здійснюється, переважно, у трьох площинах: соціальній, економічній, політичній. Однак він має певну специфіку. Вона пов'язана, насамперед, з територіальними особливостями розміщення сільських населених пунктів та різноманітністю їх типів; малолюдністю і розпорошеністю та дефіцитом ресурсів, особливо фінансових для забезпечення соціальних потреб; аграрною діяльністю як переважаючою та звуженою структурою ринку праці. Це зумовлює бідність населення, гіршу якість життя порівняно з міським населенням. У демографічній структурі населення переважає населення старшого і похилого віку. Часто це одинокі пенсіонери, насамперед, жінки через більшу тривалість життя порівняно з чоловіками. Вони, а також інші вразливі верстви населення, потребують особливої підтримки та піклування на інклюзивних засадах і держави, і регіональних органів влади, і сільських громад.

Оскільки проблеми сільських громад формуються під впливом не лише національних, але й регіональних і місцевих чинників і мають різні форми прояву й напрями вирішення, це посилює значення регіональних аспектів теорії і

практики інклюзивного розвитку. Їх можна вирішити на основі класифікації, типології, ранжування сільських територій через виявлення рівня економічного розвитку, специфіки функціонування та спеціалізації діяльності, потреб в інклюзії. На основі цього та інших досліджень формуються моделі інклюзивного розвитку сільських територій, оцінюються та прогнозуються напрями інклюзивного розвитку, визначаються ресурси та інструменти його здійснення. Для їх конкретизації потрібен вибір цільових груп населення, форм і методів роботи, її сегментація та адресність. Особливу увагу слід приділити фінансовій інклюзії, оскільки центрами інклюзивного розвитку залишаються міста.

Визначено, що інструменти інклюзивного розвитку сільських територій можуть мати синергетичний ефект у вигляді розширення світогляду, толерантності людей, патріотизму, повернення до своїх історичних витоків і традицій. Обґрунтована нами у цій статті та в попередніх публікаціях провідна роль соціальної відповідальності, соціального підприємництва поряд з державними інститутами, волонтерською діяльністю у забезпеченні інклюзивного розвитку підтверджується відповідними трендами на практиці. Особливо важливою вона є у сучасний, надскладний для країни період війни. Досить сказати, що 3 млн населення України мають інвалідність. Це потребує особливих зусиль всіх і кожного для їх включення у суспільну діяльність. Особливих підходів потребує забезпечення інклюзії на визволених і прифронтових територіях, їх відбудова.

Тому перспективи теоретичного забезпечення та практичного здійснення інклюзивного розвитку сільських територій пов'язані з визначенням його регіональних і локальних тактичних і стратегічних пріоритетів, фінансових джерел для реалізації, ефективних інструментів і методів поширення.

Література:

1. Манцуров І.Г. Інклюзивний розвиток як основа протидії глобальним викликам сьогодення. Економіка України. 2018. № 10. С. 71—87.
2. Бородіна О.М., Прокопа І.В. Інклюзивний сільський розвиток: науковий дискурс. Економіка і прогнозування. 2019. № 1. С. 70—85.
3. Шпикуляк О.Г., Ігнатенко М.М., Швець А.А. Концептуальні оцінки реалізації засад інклюзивного розвитку сільських територій за участі агрохолдингових інтегрованих формувань. Економіка АПК. 2021. № 3. С. 97—111.

4. Мармуль Л.О., Ігнатенко М.М. Соціально-економічні особливості розвитку сільських територій. Економіка АПК. 2011. № 7. С. 122—129.

5. Павлов О.І., Дідух С.М. Інклюзивний розвиток України як система. Проблеми економіки. 2020. № 4. С. 75—81.

6. Гуроров А.О. Інклюзивний розвиток економіки і аграрної сфери (теорія, методика, аналіз). Харків: Вид-во "Точка", 2019. 146 с.

7. Ємельяненко Л.М., Петюх В.М., Дзензелиук К.В. Інтегральна оцінка інклюзивного розвитку в Україні на національному та місцевому рівнях. Економіка та держава. 2019. № 6. С. 4—10.

8. Павлова І.О. Структурні моделі інклюзивного розвитку сільсько-міських агломерацій України. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління, № 7. 2023. URL: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2023-7-03-06/2023-7-03-06> (дата звернення: 20.08.2024).

9. Кожина А. В. Фактори інклюзивного місцевого розвитку: підходи до класифікації. Вісник НАДУ. Серія: Державне управління. 2018. № 4. С. 21—30.

10. Дульська І.В. Інформаційно-комунікаційні технології як технологічний базис інклюзивного соціального та економічного зростання. Український соціум. 2018. № 1. С. 59—73.

11. Романюк І.А. Розвиток підприємництва та альтернативних видів діяльності сільського населення. Економіка. Менеджмент. Бізнес. 2014. № 1 (9). С. 117—121.

12. Бобух І.М., Щегель С.М. Стратегічні орієнтири економічного зростання України: інклюзивність як ключовий пріоритет. Вісник НАН України. 2018. № 7. С. 55—70.

13. Ігнатенко М.М., Мармуль Л.О., Романюк І.А. Розвиток конкурентних стратегій підприємств в умовах глобалізації ринків. Економічний вісник університету. 2023. Вип. 57. С. 45—51.

14. Pakhucha E., Sievidova I., Babko N., Romaniuk I. et al. Investigating the impact of structural changes: the socio-economic security framework. European Journal of Sustainable Development. 2023, vol. 12, Is. 1, Pp. 180—198.

References:

1. Mantsurov, I.H. (2018), "Inclusive development as a basis for counteracting global challenges of today", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 10, pp. 71—87.

2. Borodina, O.M. and Prokopa, I.V. (2019), "Inclusive rural development: scientific discours", *Ekonomika i prohnozuvannya*, vol. 1, pp. 70—85.

3. Shpykuliak, O.H. Ihnatenko, M.M. and Shvets', A.A. (2021), "Conceptual assessments of the implementation of the principles of inclusive rural development with the participation of agroholding integrated formations", *Ekonomika APK*, vol. 3, pp. 97—111.

4. Marmul', L.O. and Ihnatenko, M.M. (2011), "Socio-economic features of rural development", *Ekonomika APK*, vol. 7, pp. 122—129.

5. Pavlov, O.I. and Didukh, S.M. (2020), "Inclusive development of Ukraine as a system", *Problemy ekonomiky*, vol. 4, pp. 75—81.

6. Hutorov, A.O. (2019), *Inklyuzyvnyj rozvytok ekonomiky i ahrarnoi sfery (teoriia, metodyka, analiz)* [Inclusive development of the economy and the agricultural sector (theory, methodology, analysis)], Vyd-vo "Tochka", Kharkiv, Ukraine.

7. Yemel'ianenko, L.M. Petiukh, V.M. and Dzenzeliuk, K.V. (2019), "Integral assessment of inclusive development in Ukraine at the national and local levels", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 6" pp. 4—10.

8. Pavlova, I.O. (2023), "Structural models of inclusive development of rural-urban agglomerations of Ukraine", *Problemy suchasnykh transformatsij. Seriia: ekonomika ta upravlinnia*, vol. 7, available at: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2023-7-03-06/2023-7-03-06> (Accessed 20 August 2024).

9. Kozhyna, A.V. (2018), "Factors of inclusive local development: approaches to classification", *Visnyk NADU. Seriia: Derzhavne upravlinnia*, vol. 4, pp. 21—30.

10. Dul's'ka, I.V. (2018), "Information and communication technologies as a technological basis for inclusive social and economic growth", *Ukrains'kyj sotsium*, vol. 1, pp. 59—73.

11. Romaniuk, I.A. (2014), "Development of entrepreneurship and alternative activities of the rural population", *Ekonomika. Menedzhment. Biznes*, 1 (9), pp. 117—121.

12. Bobukh, I.M. and Schehel', S.M. (2018), "Strategic guidelines for economic growth of Ukraine: inclusiveness as a key priority", *Visnyk NAN Ukrainy*, vol. 7, pp. 55—70.

13. Ihnatenko, M.M. Marmul', L.O. and Romaniuk, I.A. (2023), "Development of competitive strategies of enterprises in the conditions of market globalization", *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, vol. 57, pp. 45—51.

14. Pakhucha, E. Sievidova, I. Babko, N. and Romaniuk, I. (2023), "Investigating the impact of structural changes: the socio-economic security framework", *European Journal of Sustainable Development*, vol. 12, no. 1, pp. 180—198.

Стаття надійшла до редакції 20.08.2024 р.

УДК 332.2

О. І. Дребот,

д. е. н., професор, академік НААН, Інститут агроекології і природокористування НААН

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2681-1074>**Д. С. Добряк,**

д. е. н., професор, член-кореспондент НААН, Інститут агроекології і природокористування НААН

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-7745-6932>**М. Я. Височанська,**

д. е. н., старший дослідник, Інститут агроекології і природокористування НААН

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2116-9991>**Л. І. Сахарнацька,**

к. е. н., доцент, ДВНЗ "Ужгородський національний університет"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5863-4917>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.17.12

РОЗВИТОК ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ ТА НАБУТТЯ НЕЮ ФОРМИ ТОВАРУ

O. Drebot,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Academician of NAAS,
Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS

D. Dobriak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Corresponding Member of NAAS,
Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS

M. Vysochanska,

Doctor of Economic Sciences, Senior Researcher, Institute of Agroecology
and Environmental Management of NAAS

L. Sakharnatska,

PhD in Economics, Associate Professor, Uzhhorod National University

DEVELOPMENT OF LAND OWNERSHIP AND ACQUISITION OF IT IN THE FORM OF GOODS

У статті детально висвітлено обґрунтування теоретико-методологічних засад права власності на землю та набуття нею форми товару, що впливає на економічний розвиток. Проаналізовано історичний розвиток права власності на землю, починаючи з первинних форм колективної власності до сучасної приватизації. Висвітлено еволюцію земельних відносин, починаючи з феодальної системи, через капіталістичні перетворення, до формування сучасного ринку землі в Україні. Особливу увагу приділено аналізу правових механізмів регулювання ринку землі, що включає питання реєстрації прав власності, процедури купівлі-продажу, а також оренди земельних ділянок у контексті сучасних викликів. Набуття землею форми товару є важливим аспектом сучасного суспільного розвитку, адже це дозволяє ефективно інтегрувати земельні ресурси в економічний обіг, сприяючи їх більш ефективному використанню та залученню інвестицій. Досліджено вплив ринкових відносин на ефективність використання земельних ресурсів і забезпечення збалансованості розвитку регіонів. Аргументовано необхідність науково-обґрунтованих підходів щодо використання сучасних технологій, таких як геоінформаційні системи та дистанційне зондування, що сприяє підвищенню ефективності управління земельними ресурсами. Окремо розглянуто соціально-економічні аспекти трансформації земельної власності, включаючи необхідність захисту прав землевласників і землекористувачів, а також забезпечення прозорості та справедливості в земельних відносинах для всіх учасників ринку. Визначено, що розвиток права власності на землю та набуття нею форми товару є фундаментальними аспектами сучасного суспільного розвитку, що мають значний вплив на еколого-економічні та соціальні відносини у суспільстві. Обґрунтовано ключові аспекти розвитку права власності на землю та набуття нею форми товару, які охоплюють правові, економічні, соціальні, екологічні та інституційні напрями розвитку ринку, що забезпечує комплексний підхід до вирішення актуальних проблем.

The article describes in detail the substantiation of the theoretical and methodological foundations of land ownership and its acquisition of the form of a commodity that affects economic development. The author analyses the historical development of land ownership, starting from the primary forms of collective ownership to modern privatisation. The evolution of land relations, starting with the feudal system, through capitalist transformations, to the formation of the modern land market in Ukraine, is highlighted. Particular attention is paid to the analysis of legal mechanisms for regulating the land market, including the issues of registration of property rights, purchase and sale procedures, and lease of land plots in the context of modern challenges. Acquisition of the form of a commodity by land is an important aspect of modern social development, as it allows for effective integration of land resources into economic circulation, facilitating their more efficient use and attracting investments. The author examines the impact of market relations on the efficiency of land resources use and ensuring the balance of regional development. The author argues the need for scientifically based approaches to the use of modern technologies, such as geographic information systems and remote sensing, which contributes to the efficiency of land management. The author also considers the socio-economic aspects of land ownership transformation, including the need to protect the rights of landowners and land users, as well as to ensure transparency and fairness in land relations for all market participants. It is determined that the development of land ownership and its acquisition of the form of a commodity are fundamental aspects of modern social development which have a significant impact on environmental, economic and social relations in society. The author substantiates the key aspects of the development of land ownership and its acquisition of the form of a commodity, which cover legal, economic, social, environmental and institutional areas of market development, which provides an integrated approach to solving current problems.

Ключові слова: земельні ресурси, право власності, землеустрій, збалансоване землекористування, земельні відносини.

Key words: land resources, ownership, land management, balanced land use, land relations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Згідно з Конституцією України, земля як природний ресурс на території нашої держави є об'єктом права власності народу (ст. 13) та основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною. Це право гарантується державою і може бути набуто та реалізоване відповідно до вимог законодавства (ст. 14). Таке розуміння права власності на землю свідчить про забезпечення приватних інтересів осіб, яким держава надає пріоритет, за наявності підстав та бажання реалізувати один із видів права власності. Встановлення процедур набуття права власності на землю відображає зміни у земельному законодавстві, спрямовані на створення механізмів ефективного використання земельних ресурсів, які є базовою складовою довкілля та національної безпеки.

У процесі використання землі між людьми виникають певні виробничі відносини: матеріальні (які охоплюють систему володіння і користування землею) та суспільно-економічні, що з'являються при використанні землі як засобу виробництва. Розглянемо, що включає в себе поняття "земельні відносини". Земельний кодекс України у редакції 1992 року не містив чіткого і конкретного визначення цього поняття. Нова редакція Земельного кодексу України від 25 жовтня 2001 року (далі — ЗКУ) у статті 2 трактує земельні відносини як "суспільні відносини щодо володіння, користування та розпорядження землею" [1].

Наукові основи сучасного землеустрою як основоположний інструмент відтворення земельних ресурсів, які дозволяють реалізовувати комплексний підхід до їх управління, включаючи екологічні, економічні та соціальні аспекти. Це забезпечує не лише раціональне використання земель, але й їх збереження для майбутніх поколінь.

По-перше, інтеграція сучасних технологій в процес землеустрою відіграє важливу роль у підвищенні точності та ефективності управління земельними ресурсами. Використання геоінформаційних систем (ГІС) та технологій дистанційного зондування Землі (ДЗЗ) дозволяє здійснювати детальний моніторинг стану земель, виявляти проблемні зони та розробляти цільові заходи для їх покращення. Це сприяє більш ефективному плануванню та впровадженню заходів щодо відновлення земельних ресурсів.

По-друге, науково обґрунтовані підходи до землеустрою дозволяють забезпечити збалансоване землекористування, що включає оптимізацію сільськогосподарського виробництва, захист екосистем та підтримку біорізноманіття. Наприклад, застосування агроландшафтного підходу дозволяє гармонізувати потреби сільського господарства та охорони навколишнього середовища, забезпечуючи стаке використання земель.

По-третє, наукові основи землеустрою сприяють впровадженню інноваційних технологій і методів, які підвищують ефективність землекористування. Це включає використання сучасних методів обробітку ґрунту, управління водними ресурсами, застосування добрив та засобів захисту рослин з мінімальним впливом на навколишнє природне середовище. Важливим аспектом є правове регулювання земельних відносин на основі наукових досліджень та розробок. Це забезпечує правову стабільність та захист інтересів усіх учасників земельних відносин, сприяє запобіганню конфліктам та забезпеченню справедливому розподілу земельних ресурсів.

Наукові основи сучасного землеустрою є критичним елементом у процесі відтворення земельних ресурсів. Вони дозволяють впроваджувати ефективні стратегії управління, що забезпечують збереження та раціональне використання земельних ресурсів, підтримку екологічної рівноваги та збалансований розвиток суспільства.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Для досягнення поставленої мети було використано такі методи дослідження: монографічний (аналіз наукових публікацій, включаючи авторські роботи); абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формулювання висновків); методи аналізу та синтезу (обґрунтування методології системного дослідження). Використання комплексного

підходу дозволило отримати всебічну картину існуючих проблем та перспектив управління земельними ресурсами, враховуючи як теоретичні аспекти, так і практичні виклики тощо.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Феномен власності завжди хвилював людей. З глибини тисячоліть до нас доходять свідчення про спроби розкрити таємницю виникнення та тлумачення суті власності. Кожне покоління вносило щось своє у розв'язання цієї проблеми. Пошук не припиняється і нині, бо питання про власність, можливо, є вічним. Вирішення комплексу проблем реалізації різних форм власності в сучасних умовах господарювання як одного з найбільш важливих і значних завдань можливе лише за умови визначення суті власності як економічної категорії.

Та чи інша відповідь на питання щодо походження й економічного змісту категорій власності насамперед залежить від світоглядних позицій авторів.

Так, В.О. Рибалкін та І.В. Лазня вважають, що власність — це не речі самі по собі й не відношення людини до них, а суспільні відносини між людьми [2]. Але, на думку самих авторів, дане визначення не розкриває предмета відносин власності, тому не є зовсім точним. Адже власність — це єдність соціального (суспільних відносин) і матеріально-речового (предметів природи, продуктів праці тощо) [3].

Філософ І.А. Ільїн ще у 1929 році визначив, що власність це: влада, тобто повне панування безпосередньо над речами, а опосередковано — над людьми; воля — все, що не заборонено Законом, дозволено власнику; право — не тільки юридичне, а й морально-соціальне, патріотичне.

Отже, власність у найбільш загальному вигляді — необхідна умова для екологічної волі й життя окремої людини і всієї держави, а власність на землю означає владу або правове панування особи над земельною ділянкою [4].

Власність — це історична категорія, вона притаманна майже всім епохам розвитку людства і, на нашу думку, є однією з найважливіших складових об'єктивно-економічних законів розвитку суспільства.

Більшість вчених України та інших країн СНД трактують власність як самостійну економічну категорію, що виражає відносини. При цьому, ґрунтуючись на методологічних положеннях класичної економічної науки, прихильники даного підходу враховують лише якийсь

один аспект, що характеризується економічним змістом власності. У зв'язку з цим наводиться кілька її визначень [3], одне з них трактує власність як систему відносин між людьми з приводу використання засобів і результатів виробництва. Даний підхід до сутності власності знайшов відображення і в навчальних посібниках з політичної економії [4; 5].

На нашу думку, в даному випадку йдеться про форму реалізації власності, а не про її сутність. І ось чому: засоби виробництва можна використовувати лише тоді, коли вони вже комусь належать, тобто якщо вони є об'єктом чийсь власності.

Так, А.С. Даниленко і Ю.Д. Білик вважають що власність — це економічна категорія, яка виявляється між людьми з приводу матеріальних благ. Іншими словами — це належність у певному суспільстві матеріальних благ (цінностей) певній фізичній чи юридичній особі або ж державі чи територіальній громаді. При цьому для однієї особи належні їй матеріальні блага будуть "своїми", а для іншої — "чужими". Власність задовольняє потреби людей у матеріальних благах (засобах для існування — в житлі, одязі, їжі, транспортних засобах, зброї, знаряддях праці тощо) [6].

На думку цих же авторів, через такі економічні елементи, як володіння, користування і розпорядження, розкривається структура власності.

Володіння — первинний компонент власності, який ґрунтується на законності фізичного контролю наявного у неї майна, панування над ним, можливості мати його, утримувати в господарстві тощо.

Користування — це використання об'єкта власності відповідно до його призначення за бажанням користувача або власника.

Розпорядження — спосіб реалізації відносин між об'єктом і суб'єктом власності, а саме — це право самостійно, незалежно від волі осіб, вирішувати, яким чином і ким може бути використане майно, земельна ділянка, інші матеріальні об'єкти [6].

Деякі автори взагалі не вважають власність екологічною категорією, а цілком відносять її до права. Юридичним змістом власності становить сукупність правових норм відносин приналежності, володіння розпорядження і використання умов та результатів виробництва [6].

Деякі автори розуміють право власності це як санкціоновані поведінкові відносини між людьми, що виникають у зв'язку з існуванням благ і стосуються їхнього використання. Таким чином, поняття прав власності поширюється на

всі різні блага й охоплює повноваження як над матеріальними об'єктами, так і над правами людини, а пануюча у суспільстві система прав власності є сумою економічних та соціальних відносин різних ресурсів, вступивши в які, окремі члени суспільства проти стоять один одному [4].

Проте повне визначення прав власності запропонував англійський юрист А. Оноре. Він визначив одинадцять елементів:

1) право володіння, тобто винятково фізичного контролю над річчю;

2) право користування, тобто особливого використання речі;

3) право керування, тобто рішення, як і ким річ може бути використана;

4) право на дохід, тобто на блага, що виникають від попереднього особливого користування річчю чи від дозволу іншим особам користуватися нею;

5) право на "капітальну вартість" речі, що припускає право на відчуження, споживання, зміну чи знищення речі;

6) право на безпеку, тобто імунітет від екстрадиції;

7) право на перехід речі в спадщину чи за заповітом;

8) безстроковість;

9) заборона шкідливого використання, тобто обов'язок утримуватися від використання речі шкідливим способом;

10) відповідальність у вигляді стягнення, тобто можливість відображення речі на сплату боргу;

11) залишковий характер, тобто чекання "природного" повернення переданих після закінчення терміну чи у випадку втрати нею сили з будь-якої іншої причини [2].

Виходячи з усього вище зазначеного можна сказати, що:

1) власність можна визначити як історично обумовлені суспільно-виробничі відносини між людьми стосовно присвоєння умов суспільного виробництва та його результатів. Власність — це основа, фундамент усієї системи суспільних відносин від характеру встановлених форм власності залежить і форми розподілу, обміну та споживання;

2) від власності залежить становище певних груп, класів, верств у суспільстві, можливості їх доступу до використання всіх факторів виробництва;

3) власність є результатом історичного розвитку. Її форми змінюються із зміною способів виробництва, крім того ж є розвитком продуктивних сил;

4) хоч у межах кожної економічної системи існує якась основа, специфічна для неї форма власності, це не виключає існування і інших її форм як застарілих, що перейшли з минулої економічної системи, так і нових своєрідних паростків переходу до нової системи. Переплетення та взаємодія усіх форм власності позитивно впливають на розвиток суспільства;

5) перехід від основних форм власності до інших може відбуватися еволюційним шляхом, на основі конкурентної боротьби за виживання тощо. У той час місце і революційні шляхи зміни форм власності, коли нові форми пасивного стверджують своє панування.

Таким чином, система відносин власності охоплює — від початку до кінця — весь господарський процес. Вона пронизує і становить серцевину всіх відносин між людьми щодо виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ і послуг [4; 7].

Основу формування й розвитку земельних відносин у будь-якій суспільно-економічній формації становить власність на землю, яка є основоположною ланкою аграрних відносин.

На всіх етапах еволюції людської цивілізації трансформація земельних відносин завжди належала до найскладніших і найважливіших проблем у напрямку реалізації соціально-економічної політики взагалі та аграрної політики зокрема. Це пов'язано з тим, що реформування торкається насамперед питань власності на землю, тобто володіння, користування і розпорядження землею як головним засобом виробництва в сільському й лісовому господарстві та просторовою базою розміщення всіх продуктивних сил [8; 9].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є обґрунтування теоретико-методологічних засад розвитку права власності на землю, дослідити механізми правового регулювання ринку землі, а також оцінити їх вплив на ефективність використання земельних ресурсів і соціально-економічний розвиток регіонів. Особлива увага приділяється аналізу процесу трансформації земельної власності в умовах ринкових відносин та забезпеченню збалансованого розвитку територій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Також упродовж певної половини ХХІ ст. було прийнято укази, що мали значення для українського селянства та інших прошарків: про надання поміщикам права укладання з се-

лянами угоди про передачу їм земельних ділянок у користування за встановленими вимогами, про надання поміщикам і кріпосним людям права купувати та передавати у власність землі (1848 р.).

Відповідно до указів, прийнятих у ХІХ ст., почали збільшувати обсяги площ приватного землеволодіння, яке вже набуло товарного характеру. Наприкінці ХІХ ст. лише на Лівобережній Україні, Катеринославщині та Херсонщині понад 34,5 тис. селян мали у приватній власності понад 86 тис. десятин землі. Земля все більше ставала не тільки об'єктом оренди. Орендарями її ставали переважно купці, міщани, заможні селяни, які нерідко передавали орендовану землю суборендарям, одержуючи при цьому значні прибутки. Отже, відбувся процес руйнування феодального господарювання і кріпосної системи [4].

Земельно-правові відносини на території України здійснювалися на таких проголошених у Маніфесті, принципах:

1) власність на землю зберігається за попередніми власниками — поміщиками;

2) селяни утримують у межах садиби і земельні наділи з наступним викупом чи відробітком;

3) селяни виступали як соціальні суб'єкти земельно-правових відносин лише в складі общин;

4) всебічно мав забезпечувати фінансовий і казенний інтерес при реалізації земельних відносин. Таким чином, всі види поземельної реформи, феодально-кріпосницькі земельні відносини були замінені общинними формами землеволодіння, гальмували проникнення ринкових відносин у землеробстві [10].

Після реформи селяни не мали права відмовлятися польового поділу впродовж перших дев'яти років. Його розміри вписувалися в статутних громадах, які укладалися не з окремими селянами, а з селянською общиною, що розраховувалась за землею.

Селянам надавалося право викуповувати садибну землю. Викуп польового поділу залежав від волі поміщика. У разі наявності такого бажання селяни не мали права відмовлятися від купівлі землі. Умова викупу узгоджувалася з грошовою оплатою за користування землею. При цьому уряд організовував викупну операцію, надаючи селянинові позику на 49 років з 6% — ю виплатою. Це, як стверджують розрахунки вчених, давало можливість поміщикам одержувати не тільки вартість самої землі, а й дохід, який вони мали від селян.

Проте право відмови селян від землі, яке їм було надано після дев'яти річного строку аграрної реформи згідно із загальним положенням, поширення не було. Чисельність селян — власників після реформи неухильно зростало [4; 11].

В Україні високими темпами розвивалися селянські господарства, в тому числі й на основі приватної власності на землю.

У 1905—1907 рр. розпочалася нова аграрна реформа — Столипінська. Це був період радикальних змін у земельних відносинах. Згідно з положеннями цієї реформи селяни могли реалізувати своє право виходу з общини, одержуючи землю без викупних платежів. Вони також одержували за плату вільні казенні землі. Тобто проводилася індивідуалізація селянського землеволодіння, зміна общинного землеволодіння його особистою формою.

Таким чином, земля, одержана українським селянством у приватну власність шляхом купівлі, зовсім не була подарунком. Слід вважати не правовим і безпідставним позбавлення селянства цього законного права після 1917 р., бо земля відбиралася державою у селян вже після того, як вони заплатили за неї грошовий викуп.

26 жовтня 1917 р. було прийнято Декрет про землю, згідно з яким приватна власність на землю була скасована. Перемогла ідея державної (загальнонародної) власності на землю. На цій власності впродовж тривалого періоду формувалися земельні відносини як у правовому, так і в соціально — економічному, політичному та психологічному аспектах. Всі поміщицькі, церковні землі були конфісковані.

Селянам земельні поділи надавалися у постійне користування.

З 1927 по 1935 р. на території України була проведена суспільна колективізація сільськогосподарства. Селяни передали всі землі крім невеликих присадибних ділянок колгоспам за якими земля закріплювалася у довічне, а починаючи з 1969 р. — у постійне користування.

Впродовж цього періоду колгоспники обробляли землі за трудові, за які майже нічого не платили, а самі жили за рахунок присадибних ділянок. Але вже в 70 — 80-х роках почалося помітне зростання аграрної реформи [10].

Вітчизняний історичний досвід свідчить, що проведення успішного змін землі призвело до таких наслідків:

— українське селянство не тільки втратило свою світову частину аграрного ринку, а й перетворилося на активного імпортера агропродовольчої продукції;

— відбулося значне погіршення матеріального добробуту, умов праці та відпочинку, соціального статусу в суспільстві;

— проблема охорони земельних ресурсів стала проблемою безпеки країни.

Як показує досвід колишнього СРСР, у тому числі України та всіх інших країн, які будували соціалістичне суспільство на основі державної й одержавленої колективної власності та усупільненої праці. Такий розвиток сільського господарства не дав бажаних результатів. Усі країни, що використовували радянську модель розвитку аграрного сектору економіки, як і економіки в цілому, програми змагання з країнами, що продовжували розвиток за моделлю ринкового господарювання та удосконалювали цю модель.

Отже, трансформація аграрних відносин, насамперед земельних, стала об'єктивною необхідністю в незалежній державі — Україні [9].

Нова земельна реформа практично розпочалася в Україні з дня проголошення незалежності, але її правовою основою стала Постанова Верховної Ради Української РСР від 18 грудня 1990 року № 563 — ХІІ "Про земельну реформу". Основним завданням земельних перетворень став перерозподіл земель, зміна їх приналежності й правового режиму [9].

Нинішня земельна реформа в Україні є четвертою за останні 130 років. Вона є важливою складовою частиною аграрної реформи, охоплює, крім земельних відносин, відносини власності на матеріально — технічні засоби виробництва та інші аспекти функціонування аграрного сектору, зокрема його взаємовідносин з державою, суміжними сферами економіки, фінансово — кредитних та системних аспектів тощо. Проте цільова спрямованість сучасної аграрної реформи діаметрально протилежна попередній: вона спрямована на ліквідацію державної монополії земельної власності, відновлення приватної власності на землю та інші засоби виробництва, реанімацію у селян почуття власника й господаря на землі та створення на цій основі умов для реформування на власний розсуд селян існуючих державних (радгоспів) і одержавлених колективних сільськогосподарських підприємств (колгоспів) виробничі структури, які ґрунтуються на приватній власності, у тому числі в індивідуальні селянські господарства, кооперативи, асоціації, акціонерні підприємства, товариства тощо [4, 9].

З прийняттям 30 січня 1992 р. Закону України "Про форми власності на землю" процес реформування земельних відносин ускладнився, зміна форм власності на землю стала визна-

Таблиця 1. Рух права на земельну ділянку, земельну частку (пай)
(станом на 1.01.2017 р.)

№ з/п	Адміністративно-територіальні одиниці	Нотаріально посвідчені переходи прав на земельну ділянку, земельну частку (пай)	В тому числі			
			Успадковано	Подаровано	Обміняно	Продано
1.	АР Крим	38408	32199	515	117	577
2.	Вінницька	101538	97982	3236	15	305
3.	Волинська	44406	44114	287	3	2
4.	Дніпропетровська	54236	45902	7521	174	639
5.	Донецька	64215	48181	13978	152	1904
6.	Житомирська	52070	50323	1630	30	87
7.	Закарпатська	13374	12097	1234	0	2043
8.	Запорізька	53971	43287	9379	721	484
9.	Іван-Франківська	28534	28500	20	2	14
10.	Київська	78456	74480	1767	648	1561
11.	Кіровоградська	62145	54173	3664	3347	961
12.	Луганська	43908	35657	7711	14	526
13.	Львівська	82494	81876	159	425	34
14.	Миколаївська	39510	33908	4620	42	942
15.	Одеська	77723	69878	7530	59	261
16.	Полтавська	74944	71840	2760	4	340
17.	Рівненська	49219	44827	4357	25	34
18.	Сумська	137595	137005	193	6	391
19.	Тернопільська	66899	62070	4758	25	46
20.	Харківська	55420	44771	8129	788	1732
21.	Херсонська	36972	31599	5181	43	149
22.	Хмельницька	102068	100582	1394	13	79
23.	Черкаська	79913	77269	2019	31	194
24.	Чернівецька	13059	40072	2376	89	522
25.	Чернігівська	68472	67922	274	0	276
26.	м. Севастополь*	627	560	22	32	13
	Україна	1546709	1431074	94714	6805	14116

* — Інформація не повна, у зв'язку з анексією АРК та тимчасовою окупацією територій.

Джерело: за даними Міністерства юстиції України.

чальною у суті самої реформи. Відповідно до цього закону на землю були встановлені приватна, колективна і державна форми власності.

28 червня 1996 р. було прийнято нову Конституцію України, в зв'язку з чим право власності на землю стало гарантованим (ст. 14), а форми власності — такими ж, як і у всіх цивілізованих країнах.

Аналіз проведення земельних реформ показує, що за 32 роки виконано значний обсяг робіт, зокрема подолано державну монополію на земельну власність; сформовано землі запасу та резервного фонду, передано землі у власність недержавним сільськогосподарським підприємствам; визначено грошову оцінку сільськогосподарських земель; розпайована земля сільськогосподарських підприємств, чим вирішено питання надання земель у власність тим, хто на ній працює, започатковано процес видачі і видані державні акти на право на земельну частку (пай); прийнято, врешті решт закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу зе-

мель сільськогосподарського призначення" (ВВР), 2020, № 20, ст. 142) (табл. 1).

Таким чином, в Україні вирішено питання щодо реформування земельних відносин, основною метою якого є перетворення землі на повноцінний об'єкт ринкової економіки щодо визначення її товаром, який має неоднакову вартість завдяки впливу значної кількості суб'єктивних та об'єктивних чинників, що їх формують [4].

Необхідно також відзначити, що розподіл земельно-територіального ресурсу не має еколого-економічної обґрунтованості. Екологічна структурна незбалансованість земельного фонду знижує ефективність використаних та охорона земель погіршує природну здатність відновлення родючості ґрунтів, зменшує ефективність функціонування агроландшафтів. Особливо ці проблеми будуть ускладнюватись у зв'язку з глобальними викликами зміною погодно-кліматичних умов.

Отже, трансформація земельних відносин, які відбуваються в Україні, об'єктивно визначила такі зміни у відносинах на землю, які в

повній мірі відповідають системі права на землю, що встановлена Конституцією України.

Адже розвиток права власності на землю та набуття нею форми товару є важливими аспектами сучасного суспільного розвитку, що мають значний вплив на економіку, соціальні відносини та екологію.

По-перше, право власності на землю є одним із основоположних елементів правової системи будь-якої держави. Від нього залежить стабільність земельних відносин, захист прав землевласників та ефективність використання земельних ресурсів. Розвиток права власності на землю включає встановлення чітких правових норм, що регулюють порядок набуття, використання, відчуження та захисту земельних ділянок. Це створює правові гарантії для власників землі, сприяє зменшенню конфліктів та забезпечує стабільність у земельних відносинах.

По-друге, набуття землею форми товару означає її інтеграцію в ринкову економіку. Земля стає об'єктом купівлі-продажу, оренди та інших видів комерційних операцій. Це сприяє підвищенню ефективності використання земельних ресурсів, оскільки ринкові механізми дозволяють більш гнучко та швидко реагувати на зміни в попиті та пропозиції на землю. Вільний ринок землі стимулює інвестиції у сільське господарство, промисловість та інші галузі економіки, що сприяє загальному економічному розвитку.

По-третє, розвиток ринкових відносин у сфері землекористування має значні соціальні та екологічні наслідки. З одного боку, доступність земельних ділянок на ринку дозволяє громадянам реалізувати своє право на землю, сприяє соціальній справедливості та підвищує добробут населення. З іншого боку, ринкові відносини вимагають впровадження ефективних механізмів захисту земель від надмірної експлуатації та деградації. Це передбачає впровадження правових норм та стандартів, що регулюють використання землі, а також розвиток інститутів екологічного контролю та моніторингу.

Крім того, важливу роль відіграє державна політика у сфері землекористування, яка має бути спрямована на підтримку сталого розвитку та збереження земельних ресурсів. Державні програми та ініціативи можуть включати підтримку малих та середніх фермерів, стимулювання екологічно чистих технологій у сільському господарстві, а також заходи з охорони земель від деградації та забруднення.

Отже, розвиток права власності на землю та набуття нею форми товару є комплексним процесом, який впливає на різні аспекти суспільного життя. Він вимагає гармонійного поєднання економічних, соціальних та екологічних інтересів, що забезпечує стале використання та збереження земельних ресурсів для майбутніх поколінь.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

В умовах ринкової економіки, яка в нашій країні прийшла на заміну командно-адміністративній, земля набула ознак товару, має ціну, купується і продається, користування нею платне, всі операції із землею здійснюються із врахуванням її вартості. Земля стала економічною субстанцією, від одного суб'єкта власності до іншого переходить не просто земельна ділянка, а товар, який має вартість. Отже, земля в певних умовах господарювання стала товаром.

Перетворення землі на товар відкриває нові можливості для економічного зростання та розвитку країни. Однак для досягнення стійкого розвитку необхідно враховувати економічні, соціальні та екологічні аспекти. Комплексний підхід до управління земельними ресурсами, який поєднує ринкові механізми з ефективною державною політикою та правовим регулюванням, сприятиме раціональному використанню землі, збереженню природних ресурсів та підвищенню добробуту сільського населення.

Література:

1. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 20.05.2024).
2. Рибалкін В.О., Лазня І.В. Теорія власності: монографія. Київ: Логос, 2000. 277 с.
3. Дзера О.В. Розвиток права власності громадян в Україні: монографія. Київ: Вентурі, 1996. 271 с.
4. Добряк Д.С., Тихонов А.Г., Поломарчук Л.В. Екологічний оборот землі в Україні: теорія, методологія і практика. Київ: Урожай, 2004. 136 с.
5. Дребот О.І., Добряк Д.С., Мельник П.П. Наукові основи економічного регулювання раціонального сільськогосподарського землекористування. 2022. №2. С. 5—9. DOI: 10.33730/2310-4678.2.2022.261241.

6. В.П. Галушко, Ю.Д. Білик, А.С. Даниленко та ін. Формування ринку землі в Україні / за ред. А.С. Даниленка, Ю.Д. Білика. Київ: Урожай, 2002. 280 с.

7. Дребот О.І., Добряк Д.С., Мельник П.П. Наукові основи оптимізації використання й охорони земель в умовах дії водної та вітрової ерозій. Збалансоване природокористування. 2024. №1. С. 5—11.

8. Музика Л. Власність в економічному вимірі. Право України. 2001. №12. С. 47—51.

9. Новаковський А.Я., Третяк А.М., Добряк Д.С. Земельна реформа і землеустрій в Україні: монографія. Київ: Центр земельної реформи, 2001. 138 с.

10. Засловська Л.П. Історичний досвід земельних реформ в Україні. Матеріали Міжнародної конференції "Власний статус і проблеми раціонального використання земель". М. Київ: НААН України, 2000. Ч. I. С. 95—97.

11. Дребот О.І., Височанська М.Я., Комарова Н.В. Інституціональне забезпечення збалансованого використання та охорони земель сільськогосподарського призначення: монографія / за заг. наук. ред. акад. НААН О.І. Дребот. Київ: Аграрна наука, 2021. 280 с. DOI: 10.31073/978-966-540-571-9. URL: https://www.agroeco.org.ua/wp-content/uploads/Publications/Monography/institut_zabezpech_zbal-vukorust.pdf (дата звернення: 1.06.2024).

References:

1. Verkhovna Rada Ukrainy (2001), "Land Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (Accessed 20 May 2024).

2. Rybalkin, V. O. and Laznia, I. V. (2000), *Teoriia vlasnosti* [Property theory], Lohos, Kyiv, Ukraine.

3. Dzera, O. V. (1996), *Rozvytok prava vlasnosti hromadian v Ukraini* [Development of property rights of citizens in Ukraine], Venturi, Kyiv, Ukraine.

4. Dobriak, D. S. Tykhonov, A. H. and Polomarchuk, L. V. (2004), *Ekolohichniy oborot zemli i Ukraini: teoriia, metodolohiia i praktyka* [Ecological land turnover in Ukraine: Theory, methodology and practice], Urozhai, Kyiv, Ukraine.

5. Drebota, O. I., Dobriak, D. S., and Melnyk, P. P. (2022), "Scientific bases of economic regulation of rational agricultural land use", *Zbalansovane pryrodokorystuvannia*, vol. 2, pp. 5—9. doi:10.33730/2310-4678.2.2022.261241

6. Halushko, V. P. Bilyk, Yu. D. and Danylenko, A. S. et al. (2002), *Formuvannia rynku zemli v*

Ukraini [Formation of the land market in Ukraine], Urozhai, Kyiv, Ukraine.

7. Drebota, O. I., Dobriak, D. S., and Melnyk, P. P. (2024), "Scientific bases of optimization of land use and protection in conditions of water and wind erosion", *Zbalansovane pryrodokorystuvannia*, vol. 1, pp. 5—11.

8. Muzyka, L. (2001), "Property in the economic dimension", *Pravo Ukrainy*, vol. 12, pp. 47—51.

9. Novakovskiy, L. Ya. Tretiak, A. M. and Dobriak, D. S. (2001), *Zemelna reforma i zemleustrii v Ukraini* [Land reform and land management in Ukraine], Tsentz zemelnoi reformi, Kyiv, Ukraine.

10. Zaslovska, L. P. (2000), "Historical experience of land reforms in Ukraine", *Vlasnyi status i problemy ratsionalnoho vykorystannia zemel. Materialy Mizhnarodnoi konferentsii* [Own status and problems of rational land use. Proceedings of the International Conference], NAAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine, vol. 1, pp. 95—97.

11. Drebota, O. I. Vysochanska, M. Ya. and Komarova, N. V. (2021), *Instytutsionalne zabezpechennia zbalansovanoho vykorystannia ta okhorony zemel silskohospodarskoho pryznachennia* [Institutional support for balanced use and protection of agricultural lands], Ahrarna nauka, Kyiv, Ukraine, available at: https://www.agroeco.org.ua/wp-content/uploads/Publications/Monography/institut_zabezpech_zbal-vukorust.pdf (Accessed 1 June 2024). doi:10.31073/978-966-540-571-9

Стаття надійшла до редакції 27.08.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

**ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток**

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 332.2:332.3

А. М. Третяк,

д. е. н., професор, член-кореспондент НААН України,

Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1154-4797>

В. М. Третяк,

д. е. н., професор, Сумський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6779-1941>

І. П. Гетманьчик,

к. е. н., Боярський фаховий коледж

Національного університету біоресурсів і природокористування України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2321-2420>

Р. А. Третяк,

к. е. н., Національний авіаційний Університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4980-3002>

Н. А. Третяк,

к. е. н., старший дослідник, Інститут демографії та проблем якості життя НАН України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7602-8606>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.17.21

ЗЕМЛЕВПОРЯДНИЙ ПРОЦЕС ЯК БАЗОВА ОСНОВА У ПРИЙНЯТТІ ПРАВОМІРНИХ УПРАВЛІНСЬКИХ ТА ПРОЕКТНИХ РІШЕНЬ

A. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Researcher, Bila Tserkva National Agrarian University

V. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Sumy National Agrarian University

I. Hetmanchuk,

PhD in Economics, Boyar Vocational College of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

R. Tretiak,

PhD in Economics, National Aviation University

N. Tretiak,

PhD in Economics, Senior Researcher,

Institute for demography and life quality problems of the National academy of sciences of Ukraine

THE LAND PLANNING PROCESS AS THE FUNDAMENTAL BASIS FOR MAKING LAWFUL MANAGEMENT AND PROJECT DECISIONS

У статті досліджено землевпорядний процес як базову основу у прийнятті правомірних управлінських та проектних рішень землевпорядниками та іншими учасниками цього процесу. Для розуміння сутності землевпорядного процесу в системі землевпорядкування в Україні приведена логічно-змістовна схема, яка показує, що землевпорядний процес є об'єднуючою ланкою між землевпорядною діяльністю, об'єктами та суб'єктами при розробленні заходів землеустрою та землевпорядними діями направленними на реалізацію проектних рішень документації із землеустрою або землевпорядно-організаційних чи інженерно-технічних дій щодо управлінських заходів. Розроблена концептуальна модель землевпорядного процесу на сучасному етапі розвитку системи землевпорядкування в Україні. Разом з тим, процедура діяльності землевпорядника щодо землевпорядної діяльності викладена у Законі України "Про землеустрій" без системно, тобто без урахування стадій процесу.

This article explores the land planning process as a specific type of activity, regulated by land or land planning procedural law, involving land management authorities, land planning practitioners, and other individuals and legal entities. This activity is directed toward developing measures and actions to regulate land relations, planning, organization, and administration of land use development through land planning methods. The land planning process, as a branch of land law, is one of the legal branches in Ukraine. It encompasses a set of legal norms regulating the activities of land management authorities, land planning practitioners, and other individuals and legal entities involved in land management and land planning activities during land planning procedures. As a branch of science, the land planning process pertains to the field of land planning science. Its research subject is land planning procedural law and its application practice, with the goal of providing recommendations for improving legislation and the practice of land planning process participants. As an academic discipline, the land planning process is studied in higher educational institutions within land planning faculties and departments, focusing on land planning procedural legislation and the land planning process as a component of land planning science. The article examines the land planning process as a fundamental basis for making legitimate management and project decisions by land planners and other participants in the process. To understand the essence of the land planning process within the land organization system in Ukraine, a logical-content scheme is presented. This scheme demonstrates that the land planning process serves as a unifying link between land planning activities, objects, and subjects in the development of land organization measures and land planning actions aimed at implementing project decisions of land organization documentation or land planning-organizational or engineering-technical actions related to management measures. A conceptual model of the land planning process at the current stage of development of the land organization system in Ukraine is also developed. However, the procedure of land planning activity as described in the Law of Ukraine "On Land Management" lacks systemic consideration, particularly in accounting for process stages. The main tasks of the land planning process are identified as follows: highlighting the specificities of land use as a territorial basis, natural resource, and principal means of production; ensuring equality of land ownership rights among citizens, legal entities, territorial communities, and the state; non-interference by the state in the exercise of land ownership, use, and disposal rights by citizens, legal entities, and territorial communities, except as provided by law; ensuring rational land use and protection; guaranteeing land rights; and prioritizing environmental safety requirements.

Ключові слова: земельпорядний процес, землеустрій, система земельпорядкування, землекористування, земельпорядна наука.

Key words: land planning process, land organization, land planning system, land use, land planning science.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У статті 152 "Землевпорядний процес" Земельного кодексу Української РСР зазначається, що "землеустрій провадиться за рішенням органів державної влади, ініціативою земельпорядних органів або за клопотанням заінтересованих землекористувачів. Землевпорядний процес складається з підготовчих робіт, складання проекту землеустрою, розгляду і затвердження проекту, перенесення його в натуру, оформлення і видачі земельпорядних документів, авторського нагляду за здійсненням проекту землеустрою" [1]. Проте, в теперішньому земельному законодавстві цей термін відсутній. Вважаємо, що це є причиною великої кількості правопорушень у системі управління земельними ресурсами, розробленні земельпорядної документації, веденні земельного кадастру тощо.

Так, під "землевпорядним процесом" у попередніх наших дослідженнях авторами розумілося "сукупність реальних дій суб'єктів земельпорядних процесуальних правовідносин", де у прикладному аспекті "загальний порядок виконання окремих земельпорядних дій" [2].

Відмітимо, що за даними Департаменту запобігання та виявлення корупції в земельній галузі в числі Топ-30 корупційних ризиків в Україні є такі основні порушення [3]: "конфлікт інтересів при складанні документації інженерами-землевпорядниками; безкоштовна передача земельних ділянок фіктивним житлово-будівельним кооперативам; корупційна зміна цільового призначення земельної ділянки; зловживання при укладанні договорів про спільну діяльність (спільну обробку ділянки); передача прав на земельну ділянку в обхід процедури

аукціонів; протиправна забудова на землях, які передані підприємствам, установам та організаціям на праві постійного користування; відмова від права постійного користування земельною ділянкою на користь третіх осіб; незаконне виведення особливо цінних земель через механізм отримання ділянки для обслуговування будинку; продаж інформації про місце розташування вільних земельних ділянок; погодження відведення земельної ділянки за процедурою безоплатної приватизації за неправомірну вигоду; підроблення рішень органів місцевого самоврядування про відведення земельної ділянки; залучення фіктивних заявників для виведення земельних ділянок шляхом використання механізму безоплатної приватизації; отримання неправомірної вигоди за реєстрацію земельної ділянки та інші". Крім того, здійснений ними стратегічний аналіз корупції свідчить, що серед джерел корупційних ризиків є "відсутність законодавчо-нормативного регулювання землевпорядного процесу" [3].

Як у своєму дослідженні зазначають, Г.І. Шарий, С.В. Нестеренко та Л.В. Москаленко, що "більше перешкод на шляху отримання землі й заснування власної справи створює чинна бюрократична система, то більше громадян переводять свій бізнес у тінь і живуть в економічному підпіллі. За офіційними даними, таких тіньовиків у країні нині 53%, а за неофіційними до 70 %" [4].

Для захисту суспільства і держави, а також фахівців із землевпорядкування, від земельних правопорушень у сферах землеустрою, земельного кадастру, оцінки земель, управління земельними ресурсами та землекористуванням, необхідне забезпечення того, щоб кожний, хто є учасником процесу у зазначених сферах не мав можливості здійснювати правопорушення. Отже, землевпорядний процес має бути "детально врегульованим законом і полягати у не допущенні порушень земельного законодавства та подвійного трактування землевпорядних дій як фахівцями із землевпорядкування, так, і органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, правоохоронних органів, а також експертами судової землевпорядної експертизи" [5].

У цьому питанні на основі багаторічного досвіду сформувалось розуміння чітко визначеної системної діяльності у сферах землеустрою, земельного кадастру, оцінки земель, управління земельними ресурсами та землекористуванням і ця діяльність у загальному виді, на нашу думку, і є землевпорядним процесом.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження сутності землевпорядного процесу як базової основи у прийнятті правомірних управлінських та проектних рішень у сферах землеустрою, земельного кадастру, оцінки земель, управління земельними ресурсами та землекористуванням.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Землевпорядно-процесуальну діяльність переважно здійснюють фахівці із землевпорядкування та спеціально уповноважені державні органи і посадові особи: землевпорядники — виконавці землевпорядних робіт, управлінці системи Держгеокадастру України, територіальних громад, підприємств, корпорацій тощо. Саме вони надають їй цілеспрямований характер, визначають її напрями, тобто здійснюють землевпорядне провадження у процесі здійснення землеустрою, ведення земельного кадастру, проведення земельно-оціночних робіт, регулювання земельних відносин, адміністрування землекористування, здійснення оцінки якості землевпорядної документації сертифікованими землевпорядниками.

У землевпорядному процесі також беруть участь представники державних і громадських організацій, а також посадові, юридичні та приватні особи, які займають у ньому чітко визначене процесуальне становище: землекористувач, судовий експерт, реєстратор із земельного кадастру та інші. Вищевказані особи вступають між собою у землевпорядні правовідносини, тобто відносини врегульовані правовими нормами та правилами, закріпленими у законі або іншому нормативному акті. За своєю галузеву належністю норми, що встановлюють права та обов'язки суб'єктів цих відносин, належать до землевпорядно-процесуального права. Враховуючи надзвичайно важливе значення системи землевпорядкування, яке нами було викладено в іншому дослідженні "Землевпорядкування в Україні: розвиток на засадах новітньої інституціонально-поведінкової теорії" [6], то у розбудові демократичної правової держави, необхідність реформування землевпорядного процесу в Україні відповідно до міжнародних принципів та цінностей організації життєдіяльності населення, що обумовлюється не лише практичною необхідністю здійснення таких кроків всередині нашої держави, а й потребою виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань.

"Землевпорядний процес" як навчальна дисципліна ґрунтується на базі землевпорядної

науки та практики його застосування. При цьому дисципліна, належить до числа тих навчальних дисциплін, які посідають провідне місце у професійній підготовці землевпорядників різної спеціалізації та юристів. У реальному житті практично кожному випускникові землевпорядних факультетів, так чи інакше, доведеться зіткнутися з фактами порушень земельного законодавства. Тому глибоке вивчення землевпорядно-процесуального права та теорії землевпорядного процесу — одна з основних умов успішної роботи на посадах пов'язаних із землевпорядною діяльністю. Важливо й те, що сам землевпорядний процес дозволяє поглибити уявлення про істину, законність та справедливість, вчить уважному ставленню до людини, навіть якщо вона здійснила не правомірні дії.

Особливе значення цієї дисципліни, полягає в тому, що вона є базовою для засвоєння усіх наступних тем курсу. У зв'язку з цим (студенти) повинні чітко розуміти поняття землевпорядного процесу, його сутність, завдання, основні категорії землевпорядно-процесуальної науки, такі як "землевпорядно-процесуальні функції", "землевпорядно-процесуальні відносини", "землевпорядно-процесуальна форма", "землевпорядно-процесуальні гарантії". При цьому слід звернути увагу на те, що більшість понять землевпорядного процесу в правовій та землевпорядній науці є неоднозначними і по-різному тлумачаться у підручниках, монографіях і навчальних посібниках. Тому засвоєння цих понять, перш за все, потребує чіткого з'ясування елементів, які повинні входити до їх змісту, характерних ознак. Для цього краще проаналізувати декілька поглядів щодо визначення того чи іншого поняття, виявити ті елементи, які визнаються характерними і властивими для нього переважною більшістю науковців.

Як відомо, термін "процес" походить від латинського "processus" й означає рух, діяльність, просування вперед. У землевпорядній діяльності ці слова набувають іншого, дещо відмін-

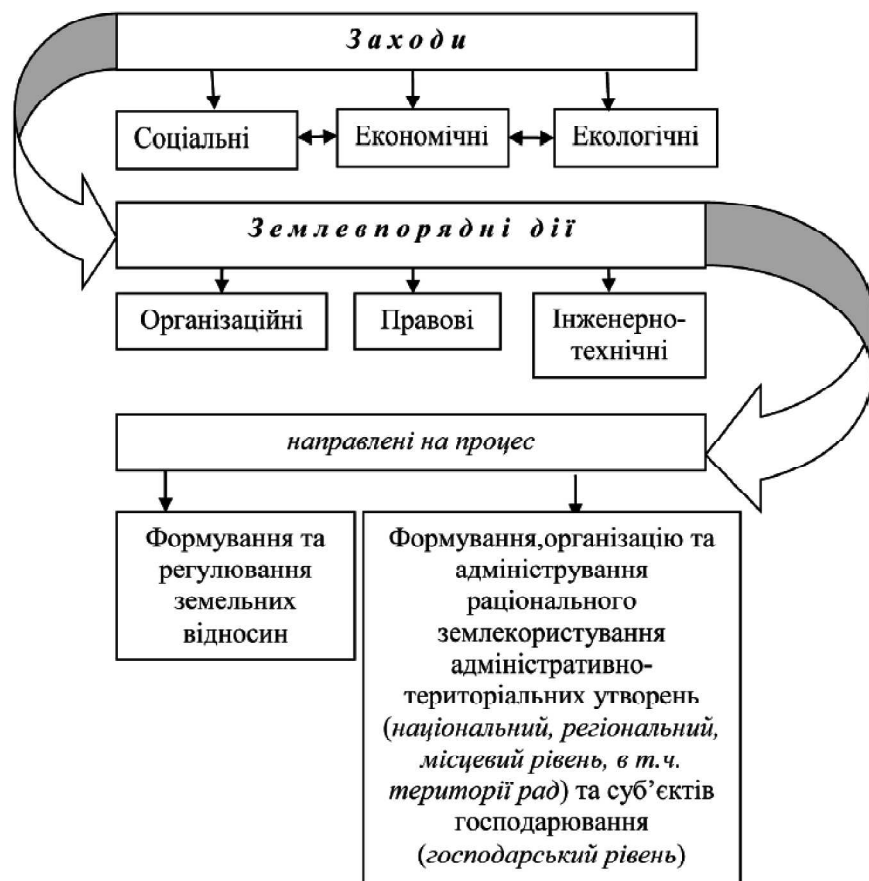

Рис. 1. Логічно-змістова схема сутності сучасного землеустрою

Джерело: [7].

ного від буквального змісту значення, а саме: "землевпорядне провадження" та "землевпорядна дія", які не застосовуються у Законі України "Про землеустрій". Проте у 2013 році А.М. Третяком було розширено поняття землеустрою, а саме, до слів "сукупність соціально-економічних та екологічних заходів" додає слова "організаційних, правових та інженерно-технічних дій" [7], що спрямовані на регулювання земельних відносин та раціональної організації території адміністративно-територіальних утворень, суб'єктів господарювання, що здійснюються під впливом суспільно-виробничих відносин і розвитку продуктивних сил. На рисунку 1 приведено сутність логічно-змістову схему сутності сучасного землеустрою, який включає як землевпорядні дії, так і землевпорядний процес (рис. 1).

Для розуміння місця землевпорядного процесу в системі землевпорядкування в Україні на рис. 2 приведена логічно-змістова схема, з якої видно, що він є об'єднуючою ланкою між землевпорядною діяльністю, об'єктами та суб'єктами при розробленні заходів землеустрою та здійсненні землевпорядних дій направлених

на реалізацію проектних рішень наявних у документаціях із землеустрою або землепорядно-організаційних чи інженерно-технічних дій щодо управлінських заходів.

У цьому аспекті як синонім вживаються поняття "землепорядне проектування" або "землепорядне провадження". Разом з тим, поняття "землепорядний процес" може і повинен вживатися у таких значеннях.

Землепорядний процес як специфічний вид діяльності — це врегульована земельним або землепорядно-процесуальним законом діяльність органів управління земельними ресурсами, землепорядників-виробників за участю інших фізичних та юридичних осіб, спрямована на розроблення заходів та дій щодо регулювання земельних відносин, планування, організацію і адміністрування розвитку землекористування із використанням методів землепорядкування.

Землепорядний процес як галузь земельного права — це одна із галузей права України, сукупність правових норм, що регулюють діяльність органів управління земельними ресурсами, землепорядників-виробників, а також інших фізичних та юридичних осіб, що залучаються у сферу управління земельними ресурсами та землепорядної діяльності, під час землепорядного провадження.

Землепорядний процес як галузь науки — це галузь землепорядної науки, предметом дослідження якої є землепорядно-процесуальне право, практика його застосування, а метою — вироблення рекомендацій щодо удосконалення законодавства та практики діяльності суб'єктів землепорядного процесу.

Землепорядний процес як навчальна дисципліна — це дисципліна, яку вивчають у вищих навчальних закладах на землепорядних факультетах та кафедрах, предметом якої є землепорядно-процесуальне законодавство, а також сам землепорядний процес як складової землепорядної науки.

Розглянемо більш детально кожне із цих чотирьох понять:

1. Землепорядний процес як специфічний вид діяльності та один із видів реалізації державної влади, специфіка якого обумовлена

Рис. 2. Логічно-змістовна схема сутності землепорядного процесу у системі землепорядкування в Україні

особливістю завдань у земельній та правоохоронній сферах. Тому землепорядний процес є такою специфічною галуззю, в якій відображається правоохоронна функція держави.

Як відомо, вчинення діянь, які завдають шкоди охоронюваному законом інтересам суспільства, особи та держави обумовило виникнення завдання держави щодо боротьби з ними та вирішення соціальних конфліктів між землекористувачами або суспільством. Це завдання вирішується при здійсненні таких напрямів державної діяльності:

1) прийняття норм, які встановлюють заборонені діяння, види та розміри шкоди земельним та іншим природним ресурсам, обставини, що враховуються при встановленні такої шкоди як в процесі землекористування, так і, в процесі землепорядкування;

2) створення та діяльність органів, установ, їх посадових осіб, спрямована на запобігання та виявлення землепорядних правопорушень, а також на охорону прав та законних інтересів учасників цієї діяльності. Кількість таких органів і установ є достатньо великою, а їх діяльність — широкою і багатогранною. У ній виділяється і особливий напрям — землепорядний процес, землепорядне провадження.

На рис. 3 приведена концептуальна модель землепорядного процесу на сучасному етапі розвитку системи землепорядкування в Україні, яка відображає специфіку землепорядного впровадження.

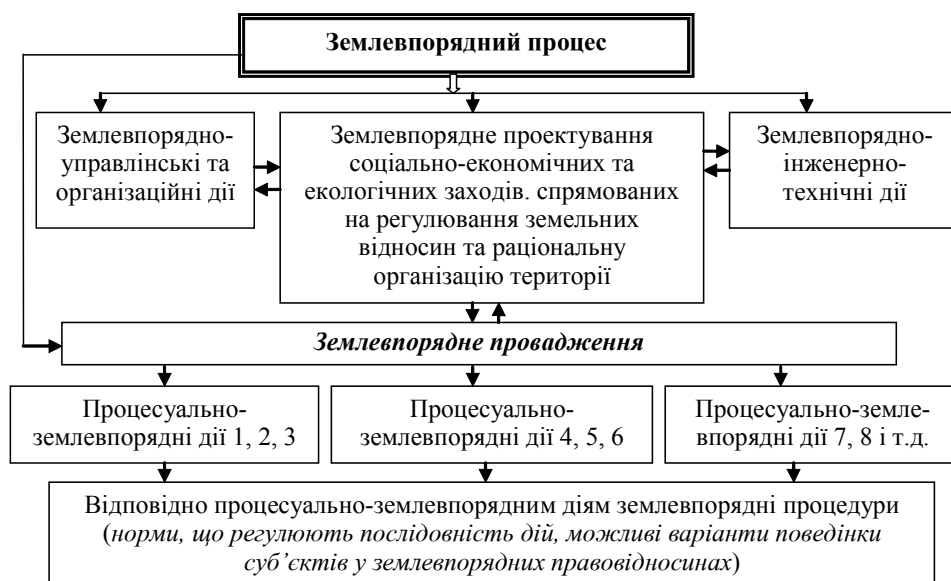

Рис. 3. Концептуальна модель землевпорядного процесу на сучасному етапі розвитку системи землевпорядкування в Україні

Разом з тим, процедура діяльності землевпорядника щодо землевпорядної діяльності викладена у Законі України "Про землеустрій" без системно, тобто без урахування стадій процесу.

Так, в одній нормі, а саме, у земельному кодексі, поєднані загальні правила вчинення землевпорядних дій, які стосуються клопотань про надання земельних ділянок, погодження проектів землеустрою тощо. Ці норми досить важко сприймаються з точки зору законодавчої техніки, оскільки регламентують процедуру діяльності землевпорядника не послідовно та відповідно до стадій землевпорядного процесу, а хаотично, "перестрибуючи" ці стадії та змішують у собі різні за змістом частини. З точки зору законодавчої техніки, їх слід було б розбити на декілька норм у законі України "Про землеустрій".

Адже, формування управлінських чи проектних рішень — це складний процес пізнання, який включає в себе застосування методів аналізу ситуацій, проблем і способів їх вирішення з урахуванням наявних сил і засобів, оцінку альтернативних варіантів і вибір найбільш оптимального з них. Прийняття будь-якого рішення завжди передуює встановлення та оцінка відповідних аргументів (розгляд проблеми або питання, землевпорядні вишукування та обстеження тощо). Неможливо уявити, щоб наприклад, суд приймав рішення без постановки питання, без розгляду аргументів на користь існування тих чи інших обставин, що мають значення для прийняття рішення.

2. Землевпорядний процес як галузь права (землевпорядне процесуальне право новий різновид галузі земельного права). Землевпорядно-процесуальна діяльність, будучи врегульованою правом, має свою правову основу у виді землевпорядно-процесуальних дій. Це відносно самостійна сукупність норм вітчизняного права, що регулюють відносини між учасниками землевпорядного провадження.

3. Землевпорядний процес як галузь науки. Наука землевпорядно-

го процесу, як одна з галузей на стику землевпорядної та юридичної наук, становить систему понять, уявлень, поглядів та ідей, що розкривають сутність землевпорядного процесу, закономірності його виникнення та розвитку. Наука землевпорядного процесу теоретично узагальнює досвід землевпорядно-процесуальної діяльності, аналізує актуальні питання застосування земельного та землевпорядного процесуального законодавства, розробляє науково-практичні рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності кримінально землевпорядної діяльності всіх суб'єктів землевпорядного процесу.

4. Землевпорядний процес як навчальна дисципліна. Землевпорядний процес як навчальна дисципліна — частина теорії землевпорядного процесу, яку мають вивчати у вищих навчальних закладах при підготовці фахівців із землевпорядкування та правників. Предметом вивчення дисципліни є землевпорядно-процесуальне законодавство та практика його застосування, а також наука землевпорядного процесу. Землевпорядний процес як навчальна дисципліна належить до фундаментальних, нормативних, обов'язкових, професійно орієнтованих землевпорядних дисциплін і повинна посідати провідне місце в професійній підготовці землевпорядників та юристів. Навчальна дисципліна "Землевпорядний процес" ґрунтується на положеннях землевпорядно-процесуального проектування, управління та права, практики їх застосування і науки землевпорядного процесу. Вона вивчає діюче земельне, землевпорядно-процесуальне законодавство, проце-

суальну діяльність і землепорядно-процесуальні правовідносини, теорію землепорядного процесу.

Коротко зупинимося на формах землепорядного процесу. Наразі відомо багато різних порядків землепорядного провадження, що існували в минулому, та існують сьогодні. Серед сотень особливостей і деталей такого провадження можна виявити певні істотні риси, що характеризують ту чи іншу форму землепорядного процесу. Під формою землепорядного процесу розуміють його структуру (загалом та окремих його стадій), організацію, котрими визначаються джерело виникнення, розвиток цього процесу, правове положення його суб'єктів. На форму землепорядного процесу впливають такі чинники, як державно-політичний режим, у тому числі державна політика у галузі земельних відносин та використання і охорони земель, а також рівень правової культури суспільства. Протягом усього періоду існування землепорядного процесу у різний час він набував певних рис, властивостей, які покладені в основу виділення таких історичних форм землепорядного процесу:

- 1) проектувальний;
- 2) загальний;
- 3) змішаний.

Така типологія землепорядного процесу в своїй основі має наявність чи відсутність спору рівноправних сторін, наприклад, перед незалежним судом. Якщо такий спір наявний, то процес належить до загального типу (спір вирішується органами виконавчої влади або місцевого самоврядування), якщо ні — то до проектувального. Якщо спір сторін присутній лише на деяких етапах процесу чи в окремих його інститутах, то тип процесу є змішаним (особливо у судах).

Проектувальний тип землепорядного процесу більш детально розглянутий у праці "Землепорядний процес" [2].

Загальний землепорядний процес має основні ознаки проектувального і загального та наявність земельного або землепорядно-правового спору, наявність сторін із різними за змістом земельними інтересами.

Змішаний землепорядний процес має такі основні ознаки: залежність вирішення земельного спору або рішення суду від результату змагання сторін.

Для того, щоб досягнути певного результату під час здійснення будь-якої, у тому числі землепорядно-процесуальної діяльності, необхідно вирішити ряд питань (завдань). Саме завдання, поставлені перед системою земле-

впорядкування (землеустрою), обумовлюють досягнення його цілей. Загалом завдання — це виражена у законі форма землепорядно-правової діяльності, що реалізується уповноваженими на те суб'єктами шляхом виконання наданих їм засобів для досягнення окремого та загального землепорядно-правового результату. Завдання землепорядного процесу випливають із принципів земельного законодавства, які приведені у статті 5 Земельного кодексу України [8]. Зокрема, основними завданнями землепорядного процесу є:

— виокремлення особливостей використання землі як територіального базису, природного ресурсу і основного засобу виробництва;

— забезпечення рівності права власності на землю громадян, юридичних осіб, територіальних громад та держави;

— невтручання держави в здійснення громадянами, юридичними особами та територіальними громадами своїх прав щодо володіння, користування і розпорядження землею, крім випадків, передбачених законом;

— забезпечення раціонального використання та охорони земель;

— забезпечення гарантій прав на землю;

— пріоритету вимог екологічної безпеки.

Перелічені завдання землепорядного провадження є загальними для всіх його стадій. Водночас кожна стадія має і свої спеціальні безпосередні завдання. Виконання всіх цих завдань покладено на державні виконавчі та органи місцевого самоврядування, посадових осіб, які ведуть землепорядний процес при здійсненні управління земельними ресурсам, землепорядниками при проведенні землепорядкування.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ДЛЯ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Обґрунтовано, що землепорядний процес як специфічний вид діяльності — це врегульована земельним або землепорядно-процесуальним законом діяльність органів управління земельними ресурсами, землепорядників-виробничників за участю інших фізичних та юридичних осіб, спрямована на розроблення заходів та дій щодо регулювання земельних відносин, планування, організацію і адміністрування розвитку землекористування із використанням методів землепорядкування. Землепорядний процес як галузь земельного права — це одна із галузей права України, сукупність правових норм, що регулюють діяльність органів управління земельними ресурсами, землепорядників-виробничників, а також інших

фізичних та юридичних осіб, що залучаються у сферу управління земельними ресурсами та землевпорядної діяльності, під час землевпорядного провадження. Землевпорядний процес як галузь науки — це галузь землевпорядної науки, предметом дослідження якої є землевпорядно-процесуальне право, практика його застосування, а метою — вироблення рекомендацій щодо удосконалення законодавства та практики діяльності суб'єктів землевпорядного процесу. Землевпорядний процес як навчальна дисципліна — це дисципліна, яку вивчають у вищих навчальних закладах на землевпорядних факультетах та кафедрах, предметом якої є землевпорядно-процесуальне законодавство, а також сам землевпорядний процес як складової землевпорядної науки.

Основними завданнями землевпорядного процесу є: виокремлення особливостей використання землі як територіального базису, природного ресурсу і основного засобу виробництва; забезпечення рівності права власності на землю громадян, юридичних осіб, територіальних громад та держави; невтручання держави в здійснення громадянами, юридичними особами та територіальними громадами своїх прав щодо володіння, користування і розпорядження землею, крім випадків, передбачених законом; забезпечення раціонального використання та охорони земель; забезпечення гарантій прав на землю; пріоритету вимог екологічної безпеки.

Подальші дослідження полягатиме у дослідженні системи стадій землевпорядного процесу, його функцій, відносин та гарантій.

Література:

1. Земельний кодекс Української РСР від 18 грудня 1990 року № 561-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/561-12/>.
2. Третяк А.М., Дорош Й.М., Третяк Р.А., Лобунько Ю.В. Землевпорядний процес: навчальний посібник. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 276 с.
3. Земельна корупція: ТОП-30 корупційних ризиків та шляхи її подолання. Стратегічний аналіз корупції. Департамент запобігання та виявлення корупції. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/03/30_antikor_land.pdf.
4. Шарий Г.І., Нестеренко С.В., Москаленко Л.В. Подолання економічного підпілля земельних відносин в Україні. Агросвіт. 2021. № 9—10. С. 34—30.
5. Третяк А.М., Третяк В.М., Третяк М.А. Аналіз стану методологічної основи судової землевпорядної експертизи в Україні. Ефек-

тивна економіка. 2024. № 8. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/issue/archive>.

6. Третяк А.М., Третяк В.М., Прядка Т.М., Гунько Л.А., Третяк Н.А. Землевпорядкування в Україні: розвиток на засадах новітньої інституціонально-поведінкової теорії: монографія / [за заг. ред. А.М. Третяка]. Біла Церква: "ТОВ "Білоцерківдрук", 2023. 224 с.

7. Третяк А.М. Землеустрій в Україні: теорія, методологія: монографія. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2013. 488 с.

8. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1990), "Land Code of Ukraine SSR", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/561-12/> (Accessed 10 May 2024).
 2. Tretiak, A., Dorosh, Y., Tretiak, R.A. and Lobunko, Yu. (2018), Zemlevporiadnyj protses [Land management process: study guide], OLDI-PLUS, Kherson, Ukraine.
 3. National Agency on Corruption Prevention. Corruption Prevention and Detection Department (2021), "Land corruption: TOP-30 corruption risks and ways to overcome them. Strategic penetration of corruption", available at: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/03/30_antikor_land.pdf (Accessed 30 May 2024).
 4. Sharyi, G.I., Nesterenko, S.V. and Moskalenko, L.V. (2021), "Overcoming the economic underground of land relations in Ukraine", Agrosvit, vol. 9—10, pp. 34—30.
 5. Tretiak, A.M., Tretiak, V.M. and Tretiak, M.A. (2024), "Analysis of the state of the methodological basis of judicial land planning expertise in Ukraine", Efektyvna ekonomika, vol. 8, available at: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/issue/archive>.
 6. Tretiak, A.M., Tretiak, V.M., Pryadka, T.M., Gunko, L.A. and Tretiak, N.A. (2023), Zemlevporiadkuvannia v Ukraini: rozvytok na zasadaakh novitn'oi instytutsional'no-povedinkovoi teorii [Land management in Ukraine: development based on the latest institutional and behavioral theory], Belotserkivdruk LLC, Bila Tserkva, Ukraine.
 7. Tretiak, A.M. (2013), Zemleustrij v Ukraini: teoriia, metodolohiia [Land organization in Ukraine: theory, methodology], OLDI-PLUS, Kherson, Ukraine.
 8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), "Land Code of Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/print-1509602912924405> (Accessed 10 May 2024).
- Стаття надійшла до редакції 27.08.2024 р.

УДК 658.8:338.1

О. Г. Вагонова,
 д. е. н., професор, НТУ "Дніпровська політехніка"
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6553-7771>
 Л. В. Касьяненко,
 к. е. н., доцент, НТУ "Дніпровська політехніка"
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3566-220X>
 В. В. Чорнобаєв,
 к. е. н., доцент, НТУ "Дніпровська політехніка"
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6624-6423>
 Л. В. Тимошенко,
 к. е. н., доцент, НТУ "Дніпровська політехніка"
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4869-8244>
 І. Д. Власов,
 аспірант, НТУ "Дніпровська політехніка"
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0514-9501>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.17.29

ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ПРОСУВАННЯ ТОВАРІВ ДЛЯ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ В ЕРУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

O. Vagonova,
 Doctor of Economic Sciences, Professor, Dnipro University of Technology
 L. Kasyanenko,
 PhD in Economics, Associate Professor, Dnipro University of Technology
 V. Chornobaev,
 PhD in Economics, Associate Professor, Dnipro University of Technology
 L. Tymoshenko,
 PhD in Economics, Associate Professor, Dnipro University of Technology
 I. Vlasov,
 Postgraduate student, Dnipro University of Technology

CHALLENGES AND OPPORTUNITIES OF PRODUCT PROMOTION FOR TRADE ENTERPRISES IN THE ERA OF GLOBALIZATION OF SOCIO-ECONOMIC PROCESSES

У статті досліджуються ключові аспекти впливу глобалізаційних процесів на маркетингову діяльність торговельних підприємств. Аналізується історичний розвиток маркетингу, починаючи від перших концепцій, орієнтованих на виробництво і збут, до сучасних підходів, які інтегрують цифрові технології та соціальну відповідальність. Основна увага приділяється викликам, таким як зростаюча конкуренція, адаптація до різноманітних культурних і правових умов, а також впровадження новітніх технологій.

Стаття також розглядає нові можливості для зростання та розвитку, що відкриваються перед торговельними підприємствами в умовах глобалізації. Зокрема, використання цифрових технологій, інтернет-маркетингу та аналітичних платформ дозволяє значно розширити аудиторію та підвищити ефективність маркетингових кампаній. В статті підкреслюється важливість інтегрованого маркетингового підходу та соціально відповідальних практик для зміцнення репутації бренду і підвищення лояльності клієнтів, що сприяє досягненню конкурентних переваг на ринку.

The article examines the main aspects of the influence of globalization on the marketing activities of trade enterprises. The authors explore the historical development of marketing, from the first concepts in the USA, which focused on production and sales, to modern approaches that integrate digital technologies and social responsibility. Special attention is paid to the analysis of the key stages of the evolution of marketing, their impact on the development of trade strategies and adaptation to changing market conditions.

The study finds that the globalization of the economy creates new challenges for trading enterprises, including increasing competition, the need to adapt to diverse cultural and legal conditions, and the introduction of new technologies. Commercial enterprises are forced to constantly improve their marketing strategies, taking into account rapid changes in consumer preferences and increasing requirements for social responsibility. The article emphasizes the importance of an integrated approach to marketing that encompasses all aspects of a company's operations, from product development to product promotion and customer service.

At the same time, globalization opens up new opportunities for the growth and development of trade enterprises. The use of digital technologies, such as Internet marketing and analytics platforms, allows businesses to significantly expand their audience and increase the effectiveness of marketing campaigns. The integration of socially responsible practices into the marketing strategy contributes to increasing customer loyalty and strengthening the brand's reputation. The article analyzes in detail successful cases of application of innovative marketing technologies and adaptation of traditional approaches to new conditions.

The conclusions of the article emphasize the need for constant adaptation of marketing strategies of trading enterprises to changing market conditions in the context of globalization. The application of an integrated marketing approach, the use of digital tools and the implementation of socially responsible practices are key factors for achieving competitive advantages. The authors emphasize that successful marketing activity in modern conditions requires a comprehensive approach that takes into account both internal and external factors affecting the market.

Ключові слова: глобалізація, маркетинг, торговельні підприємства, стратегії маркетингу, конкурентні переваги, поведінка споживачів, холістичний маркетинг, управління брендом, аналіз ринку, інновації в маркетингу.

Key words: globalization, marketing, trade enterprises, marketing strategies, competitive advantages, consumer behavior, holistic marketing, brand management, market analysis, innovations in marketing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Актуальність теми статті обумовлена стрімким розвитком глобальних ринків та змінами у споживчих вподобаннях, що вимагають адаптації маркетингових стратегій. У сучасному світі, де інформаційні технології та цифрові інструменти стали невід'ємною частиною бізнесу, торговельні підприємства стикаються з необхідністю оперативно реагувати на зміни ринкових умов. Це включає адаптацію до нових конкурентних середовищ, зростаючого значення соціальної відповідальності та екологічних стандартів, а також необхідності забезпечення персоналізованого підходу до кожного клієнта. В умовах глобалізації економіки, підприємства мають враховувати вплив макроекономічних факторів, культурних особливостей різних регіонів та різноманітність правових умов, що значно ускладнює процес прийняття маркетингових рішень.

Дослідження викликів та можливостей маркетингу для торговельних підприємств у таких умовах дозволяє виявити найбільш ефективні

стратегії та інструменти для досягнення конкурентних переваг на глобальному ринку. Це включає аналіз успішних кейсів застосування інноваційних маркетингових технологій, адаптацію традиційних маркетингових підходів до нових умов, а також розробку інтегрованих маркетингових комунікацій. Усе це сприятиме підвищенню ефективності маркетингових кампаній, зростанню лояльності клієнтів та зміцненню позицій торговельних підприємств на міжнародній арені. Таким чином, тема дослідження є вкрай актуальною для сучасних підприємств, що прагнуть успішно функціонувати в умовах глобалізованої економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Останні дослідження і публікації в галузі маркетингу для торговельних підприємств у контексті глобалізації економіки включають роботи таких авторів, як Котлера, який акцентує на важливості інтегрованого маркетингового підходу; Ламбена, що досліджує стратегічний маркетинг і довгострокові відносини з клієнтами; Крістіансона, який аналізує адаптивні маркетингові стратегії; Портера, відомо-

го своїм аналізом конкурентних стратегій та п'яти сил конкуренції; Аакера, що фокусується на стратегічному управлінні брендами; Джоббера, який вивчає маркетинг взаємовідносин та CRM-системи; Прахалад і Хамел, які розробляють концепції стратегічного управління ресурсами та інновацій; Беррі, що досліджує сервісний маркетинг та його вплив на задоволеність клієнтів; Хоффмана і Бейтса, які аналізують цифровий маркетинг та інтернет-технології; Ростоу, що розглядає маркетинг у контексті економічного зростання та інших. Їхні дослідження підкреслюють важливість адаптації маркетингових стратегій до умов глобалізації, використання цифрових технологій і соціально відповідальних практик для досягнення конкурентних переваг.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідження викликів та можливостей маркетингу для торговельних підприємств у контексті глобалізації економіки з метою визначення ефективних стратегій для досягнення конкурентних переваг на ринку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Глобалізаційні процеси охоплюють всі аспекти життя, впливаючи на мову, стиль життя та економічні тенденції. Маркетинг, як важлива складова діяльності підприємств, теж піддається змінам у нових умовах.

Історія маркетингу почалася понад 100 років тому в США. Зростання промисловості викликало ситуацію, коли пропозиція перевищувала попит, що сприяло розвитку маркетингу для просування товарів і послуг.

У своїй еволюції маркетинг пройшов кілька етапів, кожен з яких визначався історичними факторами. Перший етап, що тривав з початку XX століття до початку 1930-х років, орієнтувався на виробництво. Вважалося, що споживачі купуватимуть товари, які доступні за ціною і широко поширені, тому основною метою було зниження собівартості та збільшення обсягів виробництва.

У цей період також розвивався підхід до поліпшення товарів, що мав на меті залучення споживачів шляхом підвищення якості продукції.

Наступний етап — маркетинг орієнтований на збут. Економічна криза 1929—1932 років показала необхідність не тільки виробляти, а й ефективно збувати товари. З 1930-х до середи-

ни 1950-х років маркетинг переорієнтувався на активні методи впливу на покупців, щоб стимулювати їх до покупки товарів. Маркетинг став всеосяжним, охоплюючи різні аспекти функціонування компаній і перетворившись на ключовий інструмент для розробки та просування продукції, а також формування попиту.

На початку 1950-х років у США, а в Західній Європі та Японії — у середині-наприкінці 1950-х років, виникла концепція традиційного маркетингу. У цей час Німеччина, Франція та інші європейські країни подолали наслідки Другої світової війни, реалізовувався план Маршалла, і розпочалася нова ера маркетингу, відома як "ера маркетингу". В цей період маркетинг розглядався з ентузіазмом як невід'ємна частина "теорії обслуговування". Керівники компаній почали усвідомлювати, що лише ефективність виробництва і збуту не гарантує комерційного успіху. Маркетингові інструменти почали застосовувати навіть у школах, університетах, лікарнях, церквах і поліції, сприяючи ефективному функціонуванню будь-якої організації.

У 1950—1960-ті роки концепція маркетингу базувалася на розширенні виробництва і збуту, використовуючи достаток сировини і природних ресурсів. Проте у 1970-х роках, зі зростанням загрози для природного середовища і усвідомленням скінченності ресурсів, компанії переглянули свої маркетингові стратегії, щоб регулювати виробничі процеси і їх темпи зростання.

Після енергетичної кризи середини 1970-х років компанії змушені були зосередитися на збереженні і ефективному використанні сировини та енергії. Зміни в ціннісних орієнтаціях споживачів, зростання освіченості та соціальної свідомості, а також рух за захист навколишнього середовища, також значно вплинули на розвиток маркетингу.

У 1980-х роках, з приходом до влади Рональда Рейгана в США, економіка Заходу стабілізувалася, темпи інфляції знизилися, і маркетинг почав орієнтуватися на гнучке та динамічне пристосування до швидко змінюваних запитів споживачів, враховуючи екологічні та соціальні вимоги. Це привело до формування концепції соціально відповідального маркетингу.

1990-ті роки та початок нового тисячоліття відзначилися появою ефективних інформаційних технологій і широким поширенням персональних комп'ютерів з доступом до Інтернету в більшості домогосподарств. Для маркетологів відкрилися нові можливості для задоволення потреб користувачів, зокрема, завдяки якісній

Таблиця 1. Погляди маркетологів на еволюцію концепції управління

Автор	Сутність концепції и види маркетингу
Kotler P. [8]	Удосконалення виробництва; удосконалення продукту; інтенсифікація комерційних зусиль; інтегрований маркетинг; соціально-етичний маркетинг.
Lambin J.-J. [10]	Стратегічний маркетинг – орієнтація на довгострокові відносини з клієнтами; формування додаткової вартості через спільну діяльність з клієнтами та партнерами.
Christensen C. M. [3]	Адаптивний маркетинг – гнучкість в умовах мінливого ринку; орієнтація на інновації та креативність у маркетингових стратегіях.
Porter M. E. [12, 13]	Конкурентні стратегії – маркетингова орієнтація на створення унікальної цінності для клієнтів; аналіз п'яти сил конкуренції.
Aaker D. A. [1]	Бренд-менеджмент – стратегічне управління брендами; інтеграція бренду в загальну стратегію компанії; створення сильних брендів.
Jobber D. [6]	Маркетинг взаємовідносин – орієнтація на довгострокові відносини з клієнтами та партнерами; використання CRM-систем для підвищення ефективності маркетингу.
Prahalad C. K., Hamel G. [14]	Орієнтація на основні компетенції – стратегічне управління ресурсами; створення конкурентних переваг через інновації та партнерства.
Berry L. L. [2]	Сервісний маркетинг – орієнтація на якість обслуговування; вплив сервісу на задоволеність клієнтів і лояльність.
Hoffman K. D., Bateson J. E. G. [4]	Цифровий маркетинг – використання інтернет-технологій для просування товарів та послуг; аналіз і управління цифровими каналами маркетингу.
Rostow W. W. [15]	Маркетинг у контексті економічного зростання та розвитку – вплив економічних циклів на маркетингову діяльність; макроекономічний підхід до маркетингу.
Kotler P., Keller K. L. [9]	Стратегічний маркетинг – аналіз конкурентного середовища; сегментація ринку; позиціонування продукту; розробка маркетингових стратегій на основі аналізу даних.
Parkinson A., Smith P. R. [11]	Маркетинг як управління попитом – інтеграція маркетингових функцій у загальну бізнес-стратегію компанії; використання маркетингових досліджень для прийняття рішень.
Solomon M. R., Bamossy G. [17]	Поведінковий маркетинг – вивчення споживчих переваг і поведінки; використання психологічних аспектів у маркетингових стратегіях.
Hughes L., Rapp J. [5]	Комунікаційний маркетинг – розробка інтегрованих маркетингових комунікацій; управління брендом через рекламні та PR-кампанії.

інформаційній базі, доступу до шаблонів користувачів через соціальні мережі, аналітичним інструментам для оцінки привабливості веб-сторінок і розвитку електронної комерції. Користувачі також отримали можливість розглядати більшу кількість пропозицій при виборі товарів. Це призвело до зростання конкуренції, глобалізації ринків і активного розвитку теорій і методологій у сфері маркетингу.

Глобалізація та інтернаціоналізація економіки внесли нові елементи в розвиток потреб та їх задоволення як на внутрішніх, так і на міжнародних ринках. Розширення міжнародних ринків створило нові умови для маркетингової діяльності, ставлячи перед маркетологами XXI століття нові завдання та виклики. Методи роботи минулого століття, які Філіп Котлер назвав "неандертальським" маркетингом, включали такі застарілі підходи: ототожнення маркетингу зі збутом; фокусування на факті

покупки, а не на потребах споживача; спроби отримати прибуток від одиничних продажів замість прагнення утримати кожного клієнта; ціноутворення на основі вартості товару, а не за цільовими показниками; збут товару без розуміння та задоволення реальних потреб споживачів; планування окремих комунікаційних засобів замість інтегрованого маркетингового підходу.

Філіп Котлер відзначає зміну споживчих переваг і визначає проблеми сучасного маркетингу наступним чином: споживачі стали більш вибагливими та чутливими до цін; вони мають обмежений час і цінують додаткові зручності; вони помічають, що багато компаній виробляють товари подібної якості; вони менше приділяють уваги брендам і частіше обирають непатентовані товари, маючи високі вимоги до обслуговування.

Ці нові умови призвели до формування нової концепції управління маркетингом. Ба-

гато авторів пов'язують розвиток маркетингу з ускладненням менеджменту (табл. 1).

Аналіз таблиці демонструє різноманітні погляди науковців щодо напрямків розвитку маркетингу, їхніх цілей та структурних особливостей. Багато сучасних концепцій маркетингу можуть бути об'єднані під єдиною ідеологією "холістичного" підходу. Холістичний (цілісний) маркетинг — це сучасний підхід, який інтегрує всі аспекти маркетингової діяльності, включаючи розробку продукту, рекламу, продажі, обслуговування клієнтів, корпоративну соціальну відповідальність та внутрішній маркетинг у межах організації. Основна ідея холістичного маркетингу полягає в тому, що всі елементи маркетингу повинні бути узгоджені та взаємодіяти для досягнення спільних цілей компанії.

Концепція холістичного маркетингу, що формується під впливом сучасних глобальних ринкових умов та конкуренції, передбачає пошук і формування конкурентних переваг у кожному аспекті діяльності компанії.

Згідно з концепцією маркетингового розвитку, запропонованою Філіпом Котлером, у процесі еволюції функція маркетингу набула дедалі більшого значення, доки не стала загальною філософією, орієнтиром і об'єднуючим елементом для всіх інших підрозділів компанії.

Згідно з думками багатьох авторів, концепція холістичного маркетингу базується на плануванні, розробці та впровадженні маркетингових програм, процесів і заходів з урахуванням їх широти та взаємозалежності. Ця концепція включає такі напрями, як внутрішній маркетинг, інтегрований маркетинг, соціально-відповідальний маркетинг і маркетинг взаємовідносин (рис. 1).

Холістичний маркетинг підкреслює важливість комплексного та інтегрованого підходу, який передбачає оптимальне поєднання різних засобів для створення, просування та надання споживчої цінності з метою максимальної ефективності маркетингової діяльності. Цей підхід став можливим завдяки стрімкому розвитку маркетингових інструментів за останні десятиліття і втілюється через інтегрований маркетинг. Для визначення напрямків розвитку пропонується розділити маркетингову діяльність на шість основних напрямків, як зазначено в статті "The Different Areas Of Marketing" Ентоні Сколаро у журналі

Рис. 1. Напрямки розвитку холістичного маркетингу

Джерело: [1, 7].

Branding [16]. Ця стаття детально описує можливі сфери маркетингових спеціалізацій всередині компанії, охоплюючи такі напрями:

1. Підтримка продажів (маркетинг продажів).
2. Електронний маркетинг (цифровий маркетинг).
3. Маркетинг у соціальних мережах (Social Media).
4. Зв'язки з громадськістю та реклама (PR & Advertising).
5. Управління брендом (Branding).
6. Дослідження ринку (Market Research).

Залежно від ринку, регіону та стратегії компанії функції маркетингового відділу можуть розподілятися між підрозділами маркетингової служби з різними пріоритетами, але всі ці напрями в тій чи іншій мірі присутні в маркетинговій діяльності будь-якої фірми.

Автор зазначає, що за останні роки більшість важливих етапів розвитку маркетингу пов'язані з електронними технологіями та Інтернетом. Маркетинг у віртуальному просторі став актуальним завдяки глобалізації та можливості використання різних інтернет-інструментів, що дозволяють створювати ефективні маркетингові програми. Це призвело до значного збільшення інвестицій провідних світових корпорацій у цю сферу.

Іншим аспектом холістичного маркетингу є соціально-відповідальний маркетинг, який часто розглядається як окрема концепція. Він передбачає ведення маркетингової діяльності з урахуванням її етичних, екологічних, правових і соціальних наслідків. Соціально-етичні принципи все частіше стають основою стратегій глобальних компаній, таких як McDonald's, IKEA тощо.

"Маркетинг взаємовідносин" зосереджується на формуванні та розвитку багатог-

ранних відносин з покупцями, учасниками каналів розподілу та іншими контрагентами, враховуючи інтереси та особливості кожного учасника ринку. Вдосконалення CRM (Customer Relationship Management) систем, розширення збутових ланцюгів та одночасна глобалізація ринків створили більш складну систему міжфірмових відносин, що вимагає нових підходів до управління відносинами з партнерами, клієнтами та користувачами. Зростаюча конкуренція спричинила жорсткіші правила формування дистриб'юторської мережі, що потребує специфічного підходу як на галузевому рівні, так і на рівні окремих сегментів цільового ринку (зміна традиційних каналів просування товарів, рівень маржинальності продажу, стандарти якості тощо).

У розвитку маркетингу доцільно враховувати дві основні сучасні тенденції:

1. Перша тенденція пов'язана з аналізом етапів прийняття рішень про покупку клієнта на основі моделі Customer Decision Journey (CDJ) і послідовним формуванням цінової пропозиції через відповідні канали. Цей підхід особливо популярний в електронному маркетингу завдяки простоті реалізації та наочності інструментів. Рекомендується використовувати різні інструменти просування для кожного етапу CDJ.

2. Друга тенденція базується на особливостях формування цінових пропозицій для різних учасників побутової системи у зв'язку зі складністю формування її стійких ролей і розподілу функцій.

Збутова підсистема між виробником і кінцевим покупцем може включати три рівні: дистриб'ютор, інтегратор і замовник системи. Кожна з цих ланок у збутовій системі (окрім замовника) додає додаткову вартість шляхом скорочення термінів поставки, розширення кредитних ліній, надання гарантій тощо. Критерії прийняття рішень про покупку залежать від функцій, які виконує кожна компанія в збутовій системі.

Реалізація концепції маркетингу взаємовідносин вимагає ефективного використання відповідних інструментів, які узгоджені з особливостями інтегрованого маркетингу.

Ще одним важливим елементом холістичного маркетингу є внутрішній маркетинг, що виник через потребу організації маркетингової діяльності на всіх рівнях і в усіх підрозділах компанії за участю маркетингового відділу та управлінського персоналу.

З точки зору внутрішнього маркетингу, всі напрями діяльності компанії повинні підтриму-

ватися ринковими законами, а робота кожного підрозділу повинна бути частиною єдиної маркетингової стратегії. Однак у великих компаніях багато внутрішніх процесів виконуються різними відділами (логістика, фінанси, виробництво тощо), які належать до різних структур і мають власні завдання. При недостатній комунікації може виникати ситуація, коли цільові показники є суто кількісними і не завжди пов'язаними з кінцевими цілями процесу. Це може призвести до конфліктів інтересів між відділами і зниження загальної ефективності компанії (наприклад, зусилля з підвищення обігу на складі можуть ускладнити ведення проектного бізнесу, а зниження якості пакування може призвести до збільшення кількості пошкодженої продукції під час транспортування).

Формування зазначених напрямів холістичного маркетингу призвело до трансформації ролі та завдань маркетингу в організаціях. Сучасні компанії випробовують і обирають найбільш ефективні бізнес-моделі і стратегії для впровадження нової концепції маркетингу.

В умовах глобалізації бізнесу більшість великих компаній розширюють свою діяльність на інші країни та континенти. Чим вужча цільова аудиторія маркетингового впливу, тим ефективнішими є маркетингові зусилля щодо цієї аудиторії. Компанії, які мають маркетингові підрозділи на локальних ринках, володіють більшим конкурентним потенціалом і швидше збільшують свою частку ринку.

Згідно з підходом маркетингу взаємовідносин, побудова системної та стратегічно вивірної маркетингової системи в рамках збутової мережі, із залученням досвідчених регіональних партнерів, які добре розуміють місцеві особливості, надає додаткові можливості для просування продукту. Це зумовлено тим, що навіть законодавчі, інфраструктурні, виробничі та інші події, які безпосередньо не стосуються ринку, можуть вплинути на можливість застосування певних маркетингових інструментів.

Маркетингова стратегія визначає напрямок всієї маркетингової діяльності. На її формування впливають як зовнішні, так і внутрішні фактори. Ці фактори дедалі частіше поділяються на мікро-, макро- та мезосередовище.

До мезосередовища належать стратегічні партнери, конкуренти, постачальники, клієнти та інші контактні аудиторії. Рівень розвитку співпраці з підрядниками та дистриб'юторами також визначається мезосередовищем і впливає на формування маркетингової стратегії.

Таблиця 2. Класифікація міжфірмової маркетингової діяльності залежно від рівня розвитку міжфірмових відносин

Ознаки порівняння	Експлуатація бренду	Розвиток бренду
Інвестиції у просування бренду	Незначні	Істотні
Завдання маркетингового відділу дистриб'ютора	Раціональне використання можливостей, участь у заходах, організованих постачальником	Участь у розробці інструментів просування, самостійна маркетингова діяльність в рамках загальної стратегії
Просування бренду і продукції	Власна компанія, послуги з реалізації та обслуговування	Бренд продукції постачальника, просування самої продукції
Спосіб захоплення ринку	Цінова конкуренція з іншими дистриб'юторами того ж бренду	Вибудовування відносин зі споживачами брендів інших виробників
Участь у спільних виставках та інших заходах щодо просування бренду	Рідко	Часто

Тому розвиток взаємодії з партнерами є одним із ключових завдань маркетингового департаменту.

До мікросередовища належать фактори, які контролюються компанією, наприклад, людські та фінансові ресурси.

Макросередовище охоплює економічні, політичні, демографічні, юридичні, технологічні, культурні та наукові фактори. Ці фактори найяскравіше проявляються у стабільності економіки, платоспроможності попиту та уподобаннях кінцевих споживачів локального ринку, що пов'язані з національними особливостями та традиціями. Макросередовище є "виключно великим об'єктом" і повинно досліджуватися в рамках загальної економічної географії, регіональної економіки, порівняльної економіки або світової економіки. Філіп Котлер у своїй книзі "Marketing Management" [9] пропонує структурувати поняття макросередовища, виділяючи окремі фракції в кожному з трьох аспектів: соціокультурному, політико-правовому та економічному.

Соціокультурний аспект охоплює такі фракції, як матеріальна культура, соціальні інститути, світогляд, естетичні уподобання, етика та мова. Політико-правовий аспект включає політичні та правові фактори. Економічний аспект поділяється на економічні, демографічні, природні, фінансові та технологічні складові.

Економічні умови локального ринку є ключовим фактором адаптації, що визначає як обсяг маркетингового бюджету, так і зміст маркетингової стратегії. Наприклад, за нестабільних економічних умов споживачі більше зосереджені на тактичних вигодах, іноді нехтуючи стратегічними перевагами постачальників. В умовах кризи або стагнації спостерігається

збільшення закупівель найдешевших товарів і зниження попиту на високоякісні та дорогі продукти. Це є спробою покупців зберегти позитивний грошовий потік. Таким чином, у стабільних умовах доцільно інвестувати в покращення якості обслуговування та інноваційні технології, тоді як в умовах кризи варто фокусуватися на зниженні собівартості продукції та використовувати знижки як інструмент стимулювання продажів. Отже, необхідно адаптувати ринкову пропозицію до поточних фінансово-економічних умов локального ринку.

Різноманіття ринкових сегментів та покупців часто не дозволяє виробникам самостійно охопити весь ринок, що змушує їх звертатися до компаній-дистриб'юторів за допомогою. Через різний рівень розвитку ринкових відносин у різних ринках моделі взаємодії між виробником та дистриб'ютором можуть значно відрізнятися. В залежності від ступеня співпраці, дистриб'ютор може виконувати різні маркетингові функції, такі як участь у виставках, публікації в ЗМІ, створення власної мережі філій, візуалізація бренду в точках продажу, інтернет-маркетинг тощо. Чим вищий рівень розвитку міжфірмових відносин у збутовій системі, тим більшу підтримку отримує виробник у просуванні бренду та розвитку бізнесу. В межах цієї концепції можна виділити два типи поведінки партнера: експлуатація бренду та розвиток бренду (табл. 2).

Конкурентний ринок в Україні існує з 1990-х років, тобто трохи більше 30 років. Цей період є недостатнім для формування міжфірмових відносин високого рівня, тому на українському ринку переважає модель експлуатації бренду. Успішні проекти в Україні зазвичай вимагають значної участі та навіть фізичної присутності представників виробника, а більшість

Таблиця 3. Основні проблеми українських компаній при організації маркетингової діяльності із застосуванням холістичного маркетингу

Проблеми	Причини проблем	Рекомендації щодо усунення проблем
Низький рівень інтеграції маркетингових комунікацій: компанії не забезпечують узгодженості між різними каналами комунікації, такими як реклама, PR, цифровий маркетинг, що призводить до розрізненості маркетингових зусиль.	Відсутність стратегічного підходу до маркетингової діяльності та недоліки в координації між різними відділами компанії.	Розробити єдину маркетингову стратегію; запровадити крос-функціональні команди; використовувати омніканальні підходи.
Недостатнє розуміння важливості внутрішнього маркетингу: співробітники часто не залучені до маркетингових процесів, що знижує мотивацію та якість обслуговування клієнтів; відсутність навчання та мотиваційних програм для персоналу може призвести до незлагодженої роботи організації.	Відсутність корпоративної культури, орієнтованої на розвиток персоналу, і недостатня увага до мотиваційних програм та навчання співробітників.	Розвивати корпоративну культуру; залучати співробітників до маркетингових процесів.
Відсутність систематичного підходу до маркетингу відносин: компанії не фокусуються на довгострокових відносинах з клієнтами та партнерами, що знижує рівень лояльності клієнтів і стабільність бізнесу.	Фокус на короткострокові результати та прибуток замість довгострокових відносин з клієнтами і партнерами.	Фокус на довгострокових відносинах; використовувати CRM системи.
Обмеженість у використанні сучасних маркетингових технологій: недостатнє використання цифрових інструментів і технологій, таких як CRM-системи, аналітичні платформи, автоматизація маркетингу, що знижує ефективність маркетингової діяльності.	Низький рівень інвестицій у новітні технології та інструменти, а також відсутність компетенцій у використанні цифрових технологій.	Інвестувати в цифрові інструменти; підвищувати компетенції співробітників.
Недостатня увага до соціально-етичного маркетингу: компанії не завжди враховують соціальні та екологічні аспекти своєї діяльності, що може призвести до негативного сприйняття бренду споживачами та громадськістю.	Брак усвідомлення важливості соціальної відповідальності і екологічних аспектів у бізнес-діяльності.	Враховувати соціальні та екологічні аспекти; проводити екологічні та соціальні ініціативи.
Відсутність комплексного підходу до розробки маркетингової стратегії: маркетингові стратегії часто розробляються без врахування всіх аспектів бізнесу, що призводить до недостатньої ефективності та непослідовності у досягненні цілей.	Відсутність стратегічного планування і узгодження маркетингових зусиль з загальною бізнес-стратегією компанії.	Запровадити стратегічне планування; забезпечити узгодженість маркетингових зусиль з загальною бізнес-стратегією компанії.
Низький рівень компетенцій у сфері холістичного маркетингу: відсутність кваліфікованих спеціалістів, які б володіли знаннями та навичками для впровадження холістичного підходу до маркетингу.	Недостатність кваліфікованих спеціалістів і відсутність програм підвищення кваліфікації у сфері холістичного маркетингу.	Запроваджувати програми підвищення кваліфікації для співробітників; залучати експертів.
Обмежені фінансові ресурси: недостатність бюджету для реалізації повноцінних маркетингових кампаній та впровадження сучасних технологій, що обмежує можливості компанії у досягненні маркетингових цілей.	Недостатність бюджету для інвестицій у маркетингові ініціативи та сучасні технології через обмежені фінансові можливості компанії.	Оптимізація бюджету; залучення інвестицій.
Низький рівень аналізу та використання даних: компанії не завжди ефективно збирають та аналізують дані про своїх клієнтів, ринок та конкурентів, що призводить до прийняття неефективних маркетингових рішень.	Недоліки в системах збору і аналізу даних, а також недостатня увага до прийняття рішень на основі даних.	Впроваджувати сучасні системи збору та аналізу даних; забезпечити, щоб усі маркетингові рішення базувалися на детальному аналізі даних про клієнтів, ринок та конкурентів.
Опір змін: відсутність гнучкості та готовності до змін у внутрішній структурі та культурі компанії, що ускладнює впровадження нових маркетингових стратегій та підходів.	Відсутність гнучкості у внутрішній культурі компанії та небажання співробітників і керівництва приймати нові підходи і технології.	Розвивати культуру адаптивності; постійно впроваджувати нові підходи і технології для покращення маркетингових стратегій та процесів.

ініціатив та пропозицій надходить від виробника. Порівняння кількості американських або європейських рекламних роликів про переваги продукції в Інтернеті з українськими роликами свідчить, що більшість таких відео створюється зарубіжними партнерами. Таким чином, маркетингова програма, запропонована штаб-квартирою або підрозділом за кордоном, де рівень кооперації партнерів значно вищий, може бути складною для реалізації на українському ринку, де кооперація все ще знахо-

диться на стадії становлення та розвитку. Необхідна адаптація маркетингових програм та стратегії під можливості місцевих партнерів.

Ще одним важливим чинником, що впливає на формування маркетингової діяльності, є рівень розвитку мережі дистрибуції, територіальна поширеність та лояльність центрів реалізації продукції компанії. Наприклад, у США, де компанії вже багато десятиліть вибудовують мережі дистрибуції, дистриб'ютори є висококваліфікованими, лояльними та підготовленими

провідниками маркетингових зусиль, спрямованих на кінцевих клієнтів. В Україні, де мережа дистрибуції відносно молода і знаходиться під сильним тиском конкуренції, характерним для ринків, що розвиваються, потрібні подвійні маркетингові інвестиції — як для мотивації самих дистриб'юторів, так і для мотивації їхніх клієнтів.

На рівні мікросередовища умови здійснення маркетингової діяльності в різних країнах можуть суттєво відрізнятися, що може бути зумовлено різним потенціалом людських та фінансових ресурсів. Зазвичай маркетинговий бюджет розраховується на основі обсягів продажів відповідної компанії чи підрозділу, а також економічного потенціалу конкретного каналу збуту. Наприклад, якщо компанія має однакову частку на двох різних ринках, то більший обсяг продажів вона матиме на більшому ринку. Отже, навіть за умови подібного менталітету споживачів, економічної ситуації та рівня розвитку ринкових відносин, маркетингові програми потребують адаптації відповідно до доступних фінансових ресурсів.

Крім того, людські ресурси можуть обмежувати можливості реалізації маркетингової стратегії. Це може бути зумовлено як кількістю співробітників, так і їхнім досвідом та кваліфікацією. У сфері B2B маркетингу кожен ринок формує свої власні правила взаємин і набір найпопулярніших маркетингових інструментів. Таким чином, досвід співробітників маркетингового відділу визначає, наскільки ефективно вони можуть дотримуватися цих неписаних правил.

Основні проблеми українських компаній при організації маркетингової діяльності із застосуванням холистичного маркетингу включають: низький рівень інтеграції маркетингових комунікацій, недостатнє розуміння важливості внутрішнього маркетингу, відсутність систематичного підходу до маркетингу відносин, обмеженість у використанні сучасних маркетингових технологій, недостатню увагу до соціально-етичного маркетингу, відсутність комплексного підходу до розробки маркетингової стратегії, низький рівень компетенцій у сфері холистичного маркетингу, обмежені фінансові ресурси, низький рівень аналізу та використання даних, а також опір змінам (табл. 3).

Запропоновані рішення для подолання зазначених проблем потребують систематичного підходу до організації маркетингової діяльності, інвестування в навчання персоналу, впровадження сучасних технологій та інтеграції всіх маркетингових зусиль у єдину цілісну

стратегію. Узгодження зазначених проблем з причинами їх виникнення дозволяє виявити комплексні заходи, спрямовані на покращення маркетингової ефективності українських компаній у контексті холистичного маркетингу.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Виходячи з проведеного дослідження, можна зробити висновок, що глобалізація економіки суттєво впливає на маркетингову діяльність торговельних підприємств, створюючи як виклики, так і можливості. Серед основних викликів слід виділити зростаючу конкуренцію, необхідність адаптації до різних культурних та правових умов, а також впровадження новітніх технологій. Торговельні підприємства змушені постійно вдосконалювати свої маркетингові стратегії, враховуючи швидкі зміни споживчих вподобань і посилення вимог до соціальної відповідальності. Для ефективного функціонування в таких умовах необхідно застосовувати інтегрований підхід, який охоплює всі аспекти маркетингової діяльності, від розробки продукту до його просування та обслуговування клієнтів.

Разом з тим, глобалізація відкриває перед торговельними підприємствами нові можливості для зростання та розвитку. Використання цифрових технологій, таких як інтернет-маркетинг та аналітичні платформи, дозволяє підприємствам значно розширити свою аудиторію та підвищити ефективність маркетингових кампаній. Крім того, інтеграція соціально відповідальних практик у маркетингову стратегію сприяє підвищенню лояльності клієнтів та зміцненню репутації бренду. Враховуючи ці фактори, торговельні підприємства можуть досягти значних конкурентних переваг на ринку, адаптуючи свої маркетингові стратегії до нових умов і використовуючи наявні можливості для оптимізації бізнес-процесів.

Література:

1. Aaker D. A. Managing Brand Equity: Capitalizing on the Value of a Brand Name. New York: Free Press. 1991. 299 p.
2. Berry L. L. On Great Service: A Framework for Action. New York: Free Press. 1995. 262 p.
3. Christensen C. M. The Innovator's Dilemma: When New Technologies Cause Great Firms to Fail. Boston: Harvard Business Review Press. 1997. 256 p.
4. Hoffman K. D., Bateson J. E. G. Services Marketing: Concepts, Strategies, & Cases. Mason: South-Western Cengage Learning. 2010. 560 p.

5. Hughes L., Rapp J. Integrated Marketing Communications: A Consumer-Centric Approach. Mason: South-Western Cengage Learning. 2009. 416 p.

6. Jobber D. Principles and Practice of Marketing. London: McGraw-Hill. 2010. 832 p.

7. Keller K. L. Strategic Brand Management: Building, Measuring, and Managing Brand Equity (4th Edition). Boston: Pearson. 2012. 608 p.

8. Kotler P. Marketing Management. Millennium Edition. Upper Saddle River: Prentice Hall. 2000. 784 p.

9. Kotler P., Keller K. L. Marketing Management. Upper Saddle River: Pearson. 2015. 832 p.

10. Lambin J.-J. Market-Driven Management: Strategic and Operational Marketing. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 2007. 504 p.

11. Parkinson A., Smith P. R. Marketing Communications: An Integrated Approach. London: Kogan Page. 1995. 400 p.

12. Porter M. E. Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors. New York: Free Press. 1980. 397 p.

13. Porter M. E. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. New York: Free Press. 1985. 592 p.

14. Prahalad C. K., Hamel G. The Core Competence of the Corporation. Harvard Business Review. 1990. 14 p.

15. Rostow W. W. The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto. Cambridge: Cambridge University Press. 1960. 188 p.

16. Sclaro A. The Different Areas Of Marketing. Branding. 2022. № 14 (3). pp. 45—58.

17. Solomon M. R., Bamossy G. Consumer Behavior: A European Perspective. Boston: Pearson. 2013. 728 p.

References.

1. Aaker, D. A. (1991), Managing Brand Equity: Capitalizing on the Value of a Brand Name, Free Press, New York, USA.

2. Berry, L. L. (1995), On Great Service: A Framework for Action, Free Press, New York, USA.

3. Christensen, C. M. (1997), The Innovator's Dilemma: When New Technologies Cause Great Firms to Fail, Harvard Business Review Press, Boston, USA.

4. Hoffman, K. D. and Bateson, J. E. G. (2010), Services Marketing: Concepts, Strategies, & Cases, South-Western Cengage Learning, Mason, USA.

5. Hughes, L. and Rapp, J. (2009), Integrated Marketing Communications: A Consumer-Centric Approach, South-Western Cengage Learning, Mason, USA.

6. Jobber, D. (2010), Principles and Practice of Marketing, McGraw-Hill, London, UK.

7. Keller, K. L. (2012), Strategic Brand Management: Building, Measuring, and Managing Brand Equity, 43rd ed, Pearson, Boston, USA.

8. Kotler, P. (2000), Marketing Management. Millennium Edition. Prentice Hall, Upper Saddle River, USA.

9. Kotler, P. and Keller, K. L. (2015), Marketing Management, Pearson, Upper Saddle River, USA.

10. Lambin, J.-J. (2007), Market-Driven Management: Strategic and Operational Marketing, Palgrave Macmillan, Basingstoke, UK.

11. Parkinson, A. and Smith, P. R. (1995), Marketing Communications: An Integrated Approach, Kogan Page, London, UK.

12. Porter, M. E. (1980), Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors, Free Press, New York, USA.

13. Porter, M. E. (1985), Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance, Free Press, New York, USA.

14. Prahalad, C. K. and Hamel, G. (1990), The Core Competence of the Corporation, Business Review, Harvard, USA.

15. Rostow, W. W. (1960), The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto, Cambridge University Press, Cambridge, UK.

16. Sclaro A. (2022), "The Different Areas Of Marketing", Branding, no. 14 (3), pp. 45—58.

17. Solomon, M. R. and Bamossy, G. (2013), Consumer Behavior: A European Perspective, Pearson, Boston, USA.

Стаття надійшла до редакції 22.08.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

**Ефективна
ЕКОНОМІКА**

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 502.504.338.

Н. І. Паляничко,

д. е. н., старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник
відділу інституціонального забезпечення природокористування,

Інститут агроєкології і природокористування НААН

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2230-9634>

В. В. Сахарнацький,

аспірант, Інститут агроєкології і природокористування НААН

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6001-6675>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.17.39

РЕГІОНАЛЬНІ ДИСБАЛАНСИ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ВОДНИМИ РЕСУРСАМИ УКРАЇНИ

N. Palianycho,

Doctor of Economic Sciences, Senior Researcher, Leading Researcher of the Department of institutional provision
of natural resources, Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS

V. Sakharnatskyi,

Postgraduate student, Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS

REGIONAL IMBALANCES IN ECOLOGICAL AND ECONOMIC MANAGEMENT OF WATER RESOURCES OF UKRAINE

У статті досліджено регіональні дисбаланси в еколого-економічному управлінні водними ресурсами України. Аналізуються динаміка водозабору та стан очисних споруд за регіонами, що дозволяє виявити сильні та слабкі сторони в управлінні водними ресурсами. Результати SWOT-аналізу демонструють значні відмінності між регіонами щодо ефективності використання водних ресурсів і їх екологічної безпеки. Встановлено взаємозв'язки факторів, приведених у SWOT-аналізі, на основі яких визначено порівняльні переваги, виклики та ризики. Обговорюються можливості використання регіональних переваг та виклики, пов'язані з усуненням слабких сторін, таких як недосконала модернізація інфраструктури та зниження водозабору. Особлива увага приділяється ризикам, що виникають через загрози, які підсилюють негативні тенденції у водному секторі країни. Враховується важливість удосконалення регіональних стратегій управління та впровадження інновацій для забезпечення сталого розвитку водних ресурсів, що дозволить підвищити їхню ефективність та екологічну стійкість. Результати дослідження підкреслюють важливість комплексного підходу до управління водними ресурсами, необхідність впровадження інновацій та технологій, а також підвищення екологічної свідомості населення для досягнення сталого розвитку водного господарства України.

The article examines regional imbalances in the ecological and economic management of Ukraine's water resources. The dynamics of water intake and the state of treatment facilities by region are analyzed, which allows for the identification of strengths and weaknesses in water resource management. The results of the SWOT analysis show significant differences between regions in terms of water resource efficiency and environmental safety. The interrelationships among the factors identified in the SWOT analysis were established, forming the basis for determining comparative advantages, challenges, and risks. The article discusses opportunities for leveraging regional advantages and addresses challenges related to weaknesses such as incomplete infrastructure modernization and reduced water abstraction. Particular attention is paid to risks arising from threats that reinforce negative trends in the country's water sector. The importance of improving regional management strategies and introducing innovations to ensure the sustainable development of water resources is emphasized, which will enhance their efficiency and environmental sustainability. The study underscores the importance of an integrated approach to water resource management, the need to introduce innovations and technologies, and the

promotion of environmental awareness among the population to achieve sustainable development of water management in Ukraine. General trends indicate a gradual decrease in water consumption and water disposal in Ukraine, which may result from increased efficiency in water resource use and the introduction of more effective water conservation and treatment technologies in production and agriculture. To further reduce water use and increase its efficiency, it is necessary to invest in the latest technologies, which will contribute to the sustainable development of Ukraine's water sector. Promoting environmental awareness and public engagement in water conservation is important for further reducing water use and preserving the environment. Considering climate change, it's crucial to develop water resource management strategies that enable adaptation to new conditions and ensure a stable water supply. Based on the results of the SWOT analysis, the relationships between strengths and opportunities for water resource utilization, the impact of opportunities on mitigating weaknesses, and the influence of threats on exacerbating weaknesses were identified. These relationships form the basis for strategic choices and the formulation of goals for the development of water resource management at the regional level.

Ключові слова: водозабір, SWOT-аналіз, ефективність використання водних ресурсів, оборотне та повторно-послідовне водопостачання, потужності очисних споруд.

Key words: water intake, SWOT analysis, efficiency of water resource use, reversible and repeated-sequential water supply, capacity of treatment facilities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В Україні управління сектором водопостачання та санітарії є дуже фрагментованим, що супроводжується адміністративними та законодавчими недоліками, які обмежують координацію та ефективність між національним і місцевим рівнями управління [1]. Нині випадки аварійного забруднення вод, зокрема нафтопродуктами, внаслідок ракетних атак на об'єкти критичної інфраструктури почастишали як в зонах активних воєнних дій, так і по всій території України [2]. В процесі управління водними ресурсами слід враховувати такі виклики, як наявність і вразливість водних ресурсів (зокрема, їхня вразливість до промислового забруднення), наслідки зміни клімату, а також частіші посухи та повені. Це допоможе забезпечити, що модернізація водопостачання та водовідведення включатиме інноваційні, стійкі та екологічно чисті рішення, такі як природні методи очищення стічних вод. Водною стратегією України на період до 2050 року [3] передбачено використання переваг державного приватного партнерства з метою залучення інвестицій у розвиток системи централізованого водопостачання та водовідведення, очищення стічних вод, вдосконалення співробітництва держави, бізнесу та науки для впровадження інновацій, поглиблення наукових досліджень, розширення їх цільового фінансування та впровадження отриманих результатів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В наукових працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених досліджено загальнонаукові проблеми удосконалення еколого-економічного управління природними ресурсами. У працях вчених Фурдичко О., Дребот О., Паляничко Н. [4] досліджено критерії звітування з екологічних аспектів управління природними ресурсами. Формування моделі інтегрованого управління водними ресурсами в контексті забезпечення сталого водокористування в умовах екологічних обмежень досліджено в працях вчених А. Левковська, В. Мандзик, О. Митрофанова [5; 6]. Сучасні проблеми раціонального використання, охорони та відтворення водних ресурсів досліджено в працях вчених Я. Мольчак, І. Мисковець, А. Горбач [7]. Вченими [8] досліджено екологічну ефективність водорегулювання осушуваних земель України в мінливих кліматичних умовах в окремих регіонах. Аналіз наукових робіт показує, що незважаючи на суттєві наукові результати, до теперішнього часу питанню еколого-економічного управління водними ресурсами України в регіональному аспекті приділено недостатньо уваги.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті полягає в узагальненні та аналізі регіональних дисбалансів в управлінні водними ресурсами України, виявлення основних сильних та слабких сторін, можливостей та

Таблиця 1. Динаміка використання та відведення води в Україні, млн м³

Показники	2010	2015	2019	2020	2021	2021 до 2010, %
Забрано води з природних водних об'єктів, усього	14846	9699	11111	9952	8857	59,7
у тому числі прісної	13916	9109	10596	9459	8349	60,0
з поверхневих джерел	11893	7823	9439	8487	7346	61,8
з підземних джерел	2023	1286	1157	972	1002	49,5
Використано свіжої води (включаючи морську), усього	9817	7125	7318	7238	6143	62,6
у тому числі прісної	8886	6556	6821	6761	5649	63,6
використано на потреби:						
виробничі	5511	4491	4723	4532	4047	73,4
питні і санітарно-гігієнічні	1917	1267	1148	1169	1019	53,2
зрошення	1377	1237	1343	1452	970	70,4
інші потреби	1012	130	104	85	107	10,6
Втрати води при транспортуванні	2158	1139	1119	1190	847	39,2
Оборотне та повторно-послідовне водопостачання	43138	40306	34074	35432	34122	79,1
Потужність очисних споруд	7425	5801	5546	5142	5521	74,4
Загальне водовідведення ²	8141	5581	5573	5292	4837	59,4
зворотних (стічних)	7012	4915	5049	4835	4383	62,5
шахтно-кар'єрних	672	327	227	191	219	32,6
колекторно-дренажних	457	339	297	266	235	51,4
Скинуто у поверхневі водні об'єкти	7817	5343	5374	5160	4685	59,9
забруднених зворотних вод	1744	875	737	518	542	31,1
без очищення	312	184	139	100	120	38,5
недостатньо очищених	1432	691	598	418	422	29,5
нормативно очищених	1760	1389	1188	1426	1430	81,3
нормативно чистих без очистки	4313	3079	3285	3216	2713	62,9
не категоризовані	...	...	164	—	—	—
в підземні горизонти	11	17	10	10	9	81,8
в об'єкти не віднесені до водних	313	221	189	122	143	45,7
Скинуто транзитної води	2121	823	862	831	1048	49,4
Скинуто зворотних (стічних) вод в канали	38	33	41	18	19	50,0

Джерело: сформовано авторами за даними [10].

загроз у використанні водних ресурсів на різних територіях.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Протокол про воду та здоров'я, спільно підтриманий ЄЕК ООН та Європейським регіональним бюро ВООЗ, передбачає такі впливи в пан'європейському регіоні та за його межами: покращення управління у сфері водопостачання, санітарії, гігієни та охорони здоров'я, а також запобігання інфекційним захворюванням, пов'язаним з водою, на підтримку цілей сталого розвитку; активізація дій для досягнення універсального та справедливого доступу до безпечної води та санітарії для всіх за будь-яких умов; покращення збору та доступності даних про воду, санітарію, гігієну та водопов'язані захворювання; підвищення кліматичної стійкості систем водопостачання та санітарії; посилення співпраці шляхом сприяння міжсек-

торальному обміну на національному рівні та створення регіональної платформи для об'єднання спільнот у сфері водопостачання, клімату та охорони здоров'я; забезпечення міжурядової платформи для подальших дій щодо реалізації зобов'язань сторін Протоколу та інших держав [9].

В Україні загальний обсяг використання та відведення води значно зменшився з 2010 по 2021 рік (Табл. 1): у 2010 році забір води становив 14846 млн м³, а у 2021 році знизився до 8857 млн м³, що становить 59,7% від рівня 2010 року. Прісна вода: зменшення з 13916 млн м³ у 2010 році до 8349 млн м³ у 2021 році (60,0% від рівня 2010 року). Зменшення водозабору з природних водних об'єктів супроводжується зниженням використання води на виробничі, питні, санітарно-гігієнічні та зрошувальні потреби. Це вказує на зменшення тиску на природні водні ресурси, що є важливим аспектом збереження біорізноманіття та екосистем.

Втрата води при транспортуванні значно зменшилася за досліджуваний період: з 2158 млн м³ до 847 млн м³ (39,2%). Це свідчить про покращення інфраструктури водопостачання, що сприяє більш ефективному використанню ресурсів та зменшенню втрат. Оборотно-послідовне водопостачання також зменшилося, але залишилося значним.

Зменшення з 43138 млн м³ у 2010 році до 34122 млн м³ у 2021 році (79,1%) вказує на зростання використання вторинних водних ресурсів, що є позитивною тенденцією у напрямку зменшення водозабору з природних джерел. Потужність очисних споруд зменшилася з 7425 млн м³ у 2010 році до 5521 млн м³ у 2021 році (74,4%), що може мати вплив на якість обробки стічних вод. Водночас, хоча потужність очисних споруд зменшилася, їх ефективність може бути покращена через впровадження новітніх технологій очищення, що сприятиме підвищенню якості води та зменшенню забруднення.

Скидання забруднених зворотних вод значно зменшилося: з 1744 млн м³ до 542 млн м³ (31,1%), що свідчить про успішні заходи з охорони довкілля та впровадження більш жорстких екологічних норм і стандартів. Зміни у законодавстві та посилення контролю за використанням водних ресурсів сприяло зниженню безвідповідального використання та забруднення води. Підвищення екологічної свідомості

Таблиця 2. Динаміка забору води за рахунок оборотного та повторно-послідовного водопостачання за регіонами України, млн м³

Адміністративна область		2010	2015	2019	2020	2021	Відхилення 2021 до 2010, %
Полісся	Волинська	28	4	4	5	11	39,3
	Житомирська	223	195	172	142	122	54,7
	Рівненська	3813	4465	4242	3992	4328	113,5
	Чернігівська	145	125	129	115	85	58,6
Лісостеп	Вінницька	802	1068	1390	1073	1127	140,5
	Київська	334	250	217	183	181	54,2
	м.Київ	489	207	637	723	308	63,0
	Полтавська	997	990	913	882	890	89,3
	Сумська	182	72	58	133	110	60,4
	Тернопільська	40	34	33	40	29	72,5
	Харківська	1618	609	922	1115	772	47,7
	Хмельницька	2534	2856	3274	4902	2671	105,4
	Черкаська	720	436	345	545	485	67,4
	Дніпропетровська	5662	4902	4306	4394	4563	80,6
Степ	Донецька	7143	4822	2128	3014	3275	45,8
	Запорізька	9932	9722	9173	7586	8620	86,8
	Кіровоградська	121	151	39	155	151	124,8
	Луганська	2437	412	333	502	616	25,3
	Миколаївська	3557	3141	3353	3944	3475	97,7
	Одеська	163	120	72	124	110	67,5
	Херсонська	50	21	18	24	25	50,0
	Закарпатська	0	8	10	8	10	
Карпати	Івано-Франківська	1419	1792	1889	1453	1777	125,2
	Львівська	311	417	393	355	355	114,1
	Чернівецька	6	3487	24	23	26	433,3
	Україна	43138	40306	34074	35432	34122	79,1

Джерело: сформовано авторами за даними [10].

серед населення та підприємств сприяло впровадженню заходів щодо збереження водних ресурсів. Зменшення обсягів забруднених зворотних вод та покращення стандартів очищення води є позитивними показниками, що сприяють збереженню екологічного балансу.

Важливим є порівняння конкретних показників використання водних ресурсів на регіональному рівні з кількох причин:

1. Виявлення диспропорцій: аналіз регіональних показників дозволяє ідентифікувати регіони з високим та низьким рівнем використання водних ресурсів, що допомагає виявити певні диспропорції;

2. Оптимізація управління: знання про регіональні відмінності у використанні води допомагає державним органам та місцевим адміністраціям розробляти та впроваджувати ефективні стратегії управління водними ресурсами, враховуючи специфіку кожного регіону;

3. Підвищення ефективності: порівняння дозволяє виявити кращі практики використання водних ресурсів у тих чи інших регіонах, що може сприяти підвищенню загальної ефективності їх використання на національному рівні;

4. Забезпечення сталого розвитку: врахування регіональних особливостей у водокори-

стуванні є ключовим для розробки стратегій сталого розвитку, що включає збереження водних ресурсів, запобігання їх виснаженню та забезпечення доступу до чистої води для майбутніх поколінь.

Позитивна тенденція ефективного використання водних ресурсів за рахунок збільшення оборотного та повторно-послідовного водопостачання період 2010—2021 рр. спостерігається на території лише 8-ми регіонів України: Чернівецька, Вінницька, Івано-Франківська, Кіровоградська, Львівська, Рівненська, Хмельницька та Закарпатська області (Табл. 2).

Аналіз динаміки наявних потужностей очисних споруд за період 2010—2021 рр. за регіонами (Табл. 3) свідчить про їх зменшення у 2021 р. порівняно з 2015 р. на 25,6 %.

Позитивні тенденції в управлінні водними ресурсами України на регіональному рівні:

— Полісся: у Волинській області потужності очисних споруд залишаються стабільними (101,3%); у Рівненській області спостерігається зростання ефективності використання водних ресурсів за рахунок оборотного та повторно-послідовного водопостачання (113,5%);

— Лісостеп: у Вінницькій області значне зростання використання водних ресурсів за

рахунок оборотного та повторно-последовного водопостачання (140,5%), а також зростання потужностей очисних споруд (105,2%) свідчать про ефективну екологічну політику; у Хмельницькій області зростання ефективності використання водних ресурсів за рахунок оборотного та повторно-последовного водопостачання (05,4%) при незначному зниженні потужностей очисних споруд (95,9%) показує позитивні зрушення в управлінні водними ресурсами;

— **Степ:** Дніпропетровська область показує зростання потужностей очисних споруд (116%), що свідчить про заходи з водозбереження; у Запорізькій області, хоча ефективність використання водних ресурсів за рахунок оборотного та повторно-последовного водопостачання зменшилася (86,8%), але потужності очисних споруд зросли (110,7%), що є позитивним показником для екологічного балансу;

— **Карпати:** у Закарпатській області ефективність використання водних ресурсів за рахунок оборотного та повторно-последовного водопостачання значно покращилася, а потужності очисних споруд зросли на 9,5%; у Львівській області позитивні тенденції в ефективності використання водних ресурсів за рахунок оборотного та повторно-последовного водопостачання (114,1%).

Негативні тенденції в управлінні водними ресурсами України на регіональному рівні:

— **Полісся:** у Волинській області спостерігається значне зменшення ефективності використання водних ресурсів за рахунок оборотного та повторно-последовного водопостачання (на 60,7%); у Чернігівській області також зниження ефективності використання водних ресурсів (на 41,4%) та зниження потужностей очисних споруд (на 10,8%), що вказує на необхідність покращення водозбереження та інфраструктури водного господарства; у Житомирській області хоча потужності очисних споруд залишаються практично незмінними (98,1%), втім ефективність використання водних ресурсів за рахунок оборотного та повторно-последовного водопостачання зменшилася на 45,3%.

— **Лісостеп:** у Київській області зменшення ефективності використання водних ресурсів за рахунок оборотного та повторно-последовного водопостачання (на 45,8%) та значне знижен-

Таблиця 3. Динаміка потужностей очисних споруд за регіонами України, млн м³

Адміністративна область		2010	2015	2019	2020	2021	Відхилення 2021 до 2010, %
Полісся	Волинська	78	78	83	81	79	101,3
	Житомирська	104	105	102	102	102	98,1
	Рівненська	122	124	116	115	113	92,6
	Чернігівська	74	64	61	61	66	89,2
Лісостеп	Вінницька	97	98	99	96	102	105,2
	Київська	164	170	139	125	98	59,8
	м.Київ	658	658	657	658	657	99,8
	Полтавська	148	92	48	47	47	31,8
	Сумська	139	85	83	73	70	50,4
	Тернопільська	51	59	51	44	397	778,4
	Харківська	512	504	505	499	494	96,5
	Хмельницька	98	139	142	106	94	95,9
	Черкаська	144	88	76	62	62	43,1
	Дніпропетровська	983	1004	883	904	1140	116,0
Степ	Донецька	1511	791	854	613	487	32,2
	Запорізька	410	418	420	423	454	110,7
	Кіровоградська	69	68	68	68	71	102,9
	Луганська	636	293	180	175	111	17,5
	Миколаївська	117	67	56	66	70	59,8
	Одеська	279	281	276	130	142	50,9
	Херсонська	99	102	137	136	136	137,4
Карпати	Закарпатська	42	44	50	49	46	109,5
	Івано-Франківська	132	130	113	112	113	85,6
	Львівська	330	269	282	368	312	94,5
	Чернівецька	63	70	65	29	58	92,1
Україна		7425	5801	5546	5142	5521	74,4

Джерело: сформовано автором за даними [10].

ня потужностей очисних споруд (на 40,2%), що свідчить про проблеми у водному господарстві; у Харківській області значне зниження ефективності використання водних ресурсів за рахунок оборотного та повторно-последовного водопостачання (на 52,3 %) при незначному зниженні потужностей очисних споруд (на 3,5%) потребує уваги до екологічної політики;

— **Степ:** у Донецькій області значне зниження ефективності використання водних ресурсів (на 54,2%) та потужностей очисних споруд (на 67,82%) вказує на кризу у водному господарстві; у Луганській області значне зниження ефективності використання водних ресурсів (на 74,7%) та катастрофічне падіння потужностей очисних споруд (на 82,5%);

— **Карпати:** незначне зниження потужностей очисних споруд у Івано-Франківській (на 14,4%) та Чернівецькій (на 7,9%) областях вимагає уваги до інфраструктури водного господарства.

Перелік факторів, які впливають на збільшення навантаження на водні об'єкти України, систематизовані в Табл. 4.

Для глибшого розуміння впливу ризиків і загроз на ефективність управління водними ресурсами України в контексті сталого розвитку нами проведено SWOT-аналіз, який є універ-

Таблиця 4. Основні проблеми та причини навантаження на водні об'єкти України

Проблеми	Причини
Екологічний стан масивів поверхневих вод, що не класифікується як "відмінний" чи "добрий", та хімічний стан масивів поверхневих і підземних вод, що класифікується як "недосягнення доброго"	- неналежна правова, фінансова, організаційна та технічна спроможності щодо очищення міських стічних вод; - неконтрольоване та технологічно неврегульоване використання сільськогосподарськими виробниками пестицидів і агрохімікатів, неналежному поводженню, зберігання відходів, виробниками яких є сільськогосподарські підприємства; - відсутність державного контролю за запровадженням попередньої (локальної) очистки стічних вод суб'єктами господарювання; - невирішеність питань зневоднення та утилізації осаду, який утворюється внаслідок очищення міських стічних вод, що призводить до переповнення місць його зберігання та подальшого забруднення підземних і поверхневих вод; - забруднення ґрунтових вод стічними водами внаслідок зношеності та негерметичності міських систем водовідведення, а також інфільтраціями з неналежно облаштованих звалищ побутових відходів; - переважна відсутність систем очищення міських стічних вод у містах з населенням до 100 тис. осіб, селищах міського типу і сільських населених пунктах; - неврегульованість нормативів екологічної безпеки водокористування та екологічних нормативів якості води масивів поверхневих та підземних вод; - незабезпечення додержання усіма юридичними та фізичними особами вимог водного законодавства у частині розроблення та дотримання суб'єктами господарювання галузевих технологічних нормативів утворення забруднюючих речовин, що скидаються у водні об'єкти, і тих, що подаються до очисних споруд; - відсутність державного стимулювання виробників мийних засобів, що не містять сполуки фосфору; - відсутність належного контролю за засміченням водних об'єктів та посилення адміністративної відповідальності за його здійснення.
Зменшення обсягів доступних до використання водних ресурсів, обміління чи вичерпання водних об'єктів, зникнення водойм з поверхні землі	- зниження середнього річного стоку більшості річок внаслідок зміни клімату; зниження водності та пересихання малих річок через високу частку сільськогосподарських угідь, неналежна сільськогосподарська практика щодо недотримання вимог законодавства у межах водоохоронних зон і прибережних захисних смуг; - деструктивні зміни структури і гідроморфологічних характеристик водних екосистем і заплавлених земель; - інтенсифікація ерозії ґрунтів, що спричиняє замулення водних об'єктів; недостатня лісистість річкових басейнів та провадження діяльності в межах заплавлених земель; - значні втрати водних ресурсів як під час їх міжбасейнового перерозподілу для потреб зрошення, так і в системах централізованого водопостачання міст з причин їх негерметичності та ненадійності водозапірної арматури; - необліковане та несанкціоноване використання водних ресурсів; - висока водосмістність національного промислового та сільськогосподарського виробництва; - відсутність закріплення в нормативно-правових актах термінів, що визначають гідрологічний режим, необхідний для досягнення та підтримання екологічних цілей, визначених для певного району річкового басейну, режим підземних вод, необхідний для досягнення та підтримання "доброго" кількісного стану певного масиву підземних вод, і співвідношення між обсягом щорічного природного відновлення водних ресурсів водного об'єкта та обсягом забору води з нього для цілей водокористування; - штучна видозміна гідроморфологічних характеристик водойм.
Щорічне зростання збитків, завданих надлишком або нестачею води, що посилюється негативним впливом зміни клімату	- зміна клімату створює додаткові ризики утворення довготривалих посух, які перериваються зливами значної інтенсивності, що призводить до небезпеки затоплень, підтоплень; - незаконне видобування піску і гравію у руслах річок, відсутність документації із землеустрою, містобудівної документації щодо визначення меж водоохоронних і прибережних захисних смуг, забудова прибережних захисних смуг, намівання піску в руслах рік, заплавах призводить до посилення негативного впливу паводків і повеней; - опустелювання - внаслідок зміни клімату площа сухої і дуже сухої зони збільшилася на 7 % і становить майже третину території, в тому числі 11,6 млн гектарів орних земель. Площа з надмірним та достатнім атмосферним зволоженням зменшилася на 10 % і становить лише 22,5 %; - повномасштабна агресія РФ проти України призвела до значних, а іноді невідновних руйнувань критичної інфраструктури централізованого водопостачання та водовідведення міст, гідротехнічних споруд, що мали протипаводкове призначення та використовувалися для боротьби із шкідливою дією вод, а також об'єктів гідротехнічної мережі систем зрошення і дренажу.

Джерело: узагальнено авторами за даними [3].

сальним і найпоширенішим видом аналізу в стратегічному управлінні і може бути використаним для різних об'єктів вивчення [11]. SWOT-аналіз ефективності управління водними ресурсами України на регіональному рівні дає можливість виявлення сильних і слабких сторін, можливостей розвитку та існуючих загроз (Табл. 5).

Дані SWOT-аналізу показують, що водне господарство України розвивається нерівно-

мірно, з наявністю як успішних прикладів підвищення ефективності водокористування, так і регіонів з недостатньо розвинутою інфраструктурою очищення води. Для забезпечення сталого розвитку необхідно зосередити зусилля на впровадженні новітніх технологій, залученні інвестицій та подоланні регіональних диспропорцій у водному секторі. За результатами SWOT-аналізу сформовано взаємозв'язки сильних сторін та можливостей ви-

Таблиця 5. SWOT-аналіз ефективності управління водними ресурсами України

S (strengths) — сильні сторони
1. Збільшення ефективності використання водних ресурсів: у деяких регіонах спостерігається значне збільшення забору води за рахунок оборотного водопостачання, що свідчить про зростання ефективності використання водних ресурсів. 2. Модернізація очисних споруд: у ряді регіонів спостерігається значне зростання потужностей очисних споруд, що є позитивним показником у контексті екологічного управління водними ресурсами. 3. Загальна тенденція до зменшення водоспоживання: незважаючи на деякі регіональні відмінності, в Україні спостерігається тенденція до зменшення забору води, що може свідчити про впровадження ефективних методів збереження води.
W (weaknesses) — слабкі сторони
1. Нерівномірний розподіл потужностей очисних споруд: значна частина регіонів мають низькі показники потужностей очисних споруд, що може створювати проблеми з очищенням води. 2. Відставання деяких регіонів у модернізації водопостачальних систем: у ряді регіонів спостерігається значне зниження обсягів забору води за рахунок оборотного водопостачання, що може вказувати на відставання у впровадженні сучасних технологій. 3. Зменшення ефективності водоочищення: у деяких регіонах спостерігається значне зменшення потужностей очисних споруд, що може негативно вплинути на якість води.
O (opportunities) — можливості
1. Впровадження новітніх технологій водоочищення: на основі досвіду регіонів з високими темпами модернізації очисних споруд можна впроваджувати сучасні технології у відстаючих регіонах. 2. Розширення практик оборотного водопостачання: успішний досвід областей з високими показниками використання води за рахунок оборотного та повторно-послідовного водопостачання може бути поширений на інші регіони, що сприятиме підвищенню ефективності використання водних ресурсів. 3. Інвестування у водну інфраструктуру: залучення інвестицій у розвиток водної інфраструктури, включаючи модернізацію очисних споруд та систем водопостачання, дозволить забезпечити сталий розвиток водного господарства.
T (threats) — загрози
1. Економічна нестабільність: недостатнє фінансування може перешкоджати модернізації водопостачальних та очисних систем, що негативно вплине на загальний стан водного господарства. 2. Екологічні виклики: погіршення екологічної ситуації, включаючи зміну клімату, може ускладнити управління водними ресурсами, зокрема у регіонах з низькими показниками очищення води. 3. Регіональні диспропорції: нерівномірність розвитку водної інфраструктури в різних регіонах може призвести до поглиблення диспропорцій у забезпеченні якісною водою та очищенням води, що створить додаткові труднощі для національного водного господарства.

Джерело: за дослідженнями авторів.

користання водних ресурсів (Рис. 1), вплив можливостей для усунення слабких сторін (Рис. 2), вплив загроз на посилення слабких сторін (Рис. 3), які є основою для стратегічного вибору — формулювання цілей розвитку управління водними ресурсами на регіональному рівні.

Порівняльні переваги водного господарства України полягають у взаємозв'язку вже існуючих сильних сторін, таких як модернізація очисних споруд і ефективне використання обо-

ротного водопостачання, з можливостями, що відкриваються завдяки впровадженню нових технологій, інвестуванню в інфраструктуру та розширенню кращих практик. Це створює умови для сталого розвитку водного сектора та підвищення його ефективності на національному рівні.

Виклики, що постають перед водним господарством України (Рис. 2), здебільшого зумовлені регіональними диспропорціями, зниженням потужностей очисних споруд, а

Рис. 1. Порівняльні переваги взаємозв'язку сильних сторін та можливостей використання водних ресурсів

Джерело: за дослідженнями авторів.

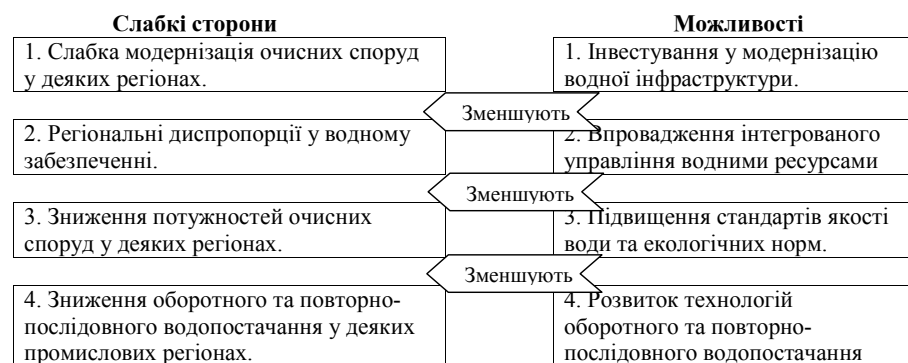

Рис. 2. Виклики, зумовлені впливом можливостей для усунення слабких сторін управління водними ресурсами

Джерело: за дослідженнями авторів.

також недостатнім рівнем модернізації водної інфраструктури. Однак існуючі можливості, такі як інвестування в інфраструктуру, впровадження новітніх технологій та підвищення стандартів якості, здатні суттєво вплинути на усунення цих слабких сторін і сприяти стійкому розвитку водного сектора країни.

На основі SWOT-аналізу можна визначити, як загрози впливають на слабкі сторони водного господарства України, підсилюючи їх і створюючи додаткові ризики для сектору (Рис. 3). Загрози, такі як обмежене фінансування, кліматичні зміни, економічна та

політична нестабільність, а також відставання у впровадженні екологічних стандартів, підсилюють слабкі сторони водного господарства України. Це створює ризики, що можуть ускладнити сталий розвиток водного сектора і призвести до серйозних екологічних, економічних та соціальних проблем у майбутньому.

Подальше вдосконалення водозбереження, ефективного використання водних ресурсів та підвищення стандартів очищення води є необхідними для забезпечення сталого розвитку водного господарства України. Для цього необхідно інвестувати в інноваційні технології, проводити навчальні програми для населення та підприємств, а також розробляти і впроваджувати державні програми підтримки та стимулювання раціонального використання водних ресурсів. В умовах кліматичних змін необхідно розробляти стратегії управління водними ресурсами, що сприятимуть адаптації до нових умов і забезпеченню надійного водопостачання.

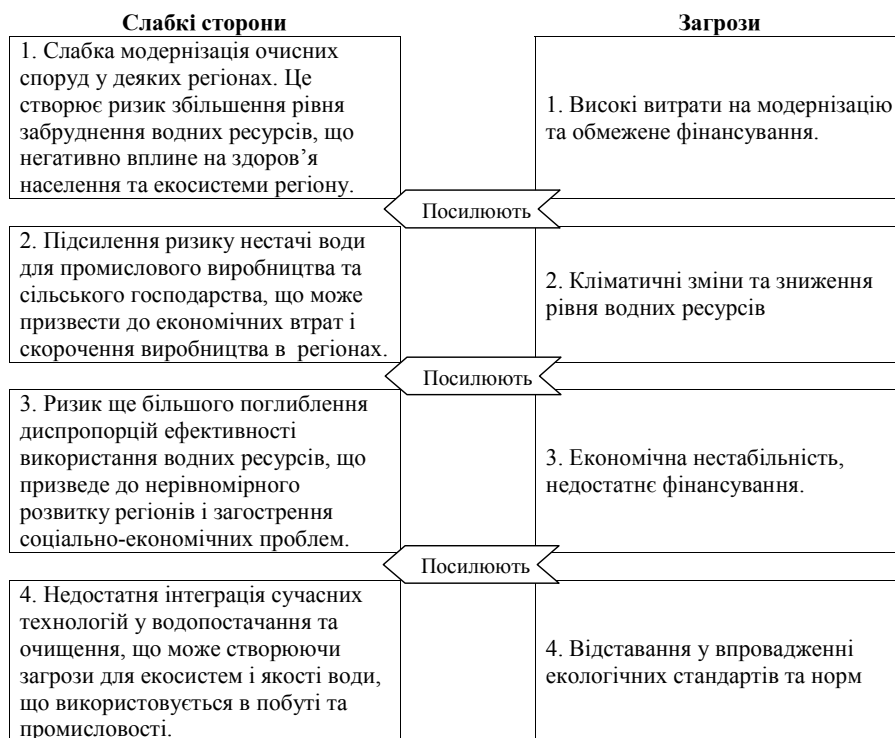

Рис. 3. Ризики, зумовлені впливом загроз на посилення слабких сторін

Джерело: за дослідженнями авторів.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Обґрунтовано важливість порівняння показників використання водних ресурсів України на регіональному рівні, які відображають конкретні результати в умовах екологічного дисбалансу. Для досягнення сталого розвитку водного господарства в Україні необхідно продовжувати впроваджувати інноваційні технології водозбереження, модернізувати очисні споруди та покращувати управління водними ресурсами в регіонах із негативними тенденціями. Позитивний досвід окремих регіонів можна використати як модель для впровадження новітніх технологій, що сприятиме загальному підвищенню якості водних ресурсів в країні.

За результатами SWOT-аналізу сформовано взаємозв'язки сильних сторін та можливостей використання водних ресурсів, вплив можливостей для усунення слабких сторін, вплив загроз на посилення слабких сторін, які є основою для стратегічного вибору — формулювання цілей розвитку управління водними ресурсами на регіональному рівні. Для подальшого підвищення ефективності використання водних ресурсів необхідно інвестувати в новітні технології, що сприятиме сталому розвитку водного сектору України. Це включає технології очищення води, системи моніторингу та управління водними ресурсами. З урахуванням змін клімату, важливо розробляти стратегії управління водними ресурсами, що дозволять адаптуватися до нових умов та забезпечити стабільне водопостачання. Сприяння екологічній свідомості та залучення громадськості до питань збереження водних ресурсів є важливими для збереження довкілля.

Результати дослідження підкреслюють важливість комплексного підходу до управління водними ресурсами, необхідність впровадження інновацій та технологій, а також підвищення екологічної свідомості населення для досягнення сталого розвитку водного господарства України. Подальші дослідження будуть спрямовані на проведення аналізу міжнародних практик управління водними ресурсами з метою адаптації успішних моделей до умов України.

Література:

1. UKRAINE Rapid Damage and Needs Assessment February 2022 — February 2023. March 2023, the World Bank, the Government of Ukraine, the European Union, the United Nations. URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2023-03/P1801740d1177f03c0ab180057556615497.pdf>

2. Комітет з питань екологічної політики та природокористування обговорив питання формування системи державного екологічного контролю за європейським принципом. URL: <https://davr.gov.ua/news/komitet-z-pitan-ekologichnoi-politiki-ta-prirodokoristuvannya-obgovoriv-pitannya-formuvannya-sistemi-derzhav-nogo-ekologichnogo-kontrolyu-za-yevropejskim-principom>

3. Водна стратегія України на період до 2050 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1134-2022-%D1%80#Text>

4. Фурдичко О., Дребот О., Паляничко Н., Данькевич С., Окабе Й. Еколого-економічна звітність як індикатор стану лісгосподарського землекористування. *Agricultural and Resource Economics*. 2021. Vol. 7. №. 2. С. 219—250. URL: <https://doi.org/10.51599/are.2021-07.02.12>

5. Левковська Л.В., Мандзик В.М. Формування моделі інтегрованого управління водними ресурсами в контексті забезпечення сталого водокористування. *Збалансоване природокористування*. 2018. № 2. С. 46—53.

6. Левковська Л., Мандзик В., Митрофанова О. Теоретичні засади формування системи сталого водозабезпечення. *Економіка природокористування і сталий розвиток*. 2020. № 7 (26). С. 32—39. URL: [https://doi.org/10.37100/2616-7689/2020/7\(26\)/4](https://doi.org/10.37100/2616-7689/2020/7(26)/4)

7. Мольчак Я., Мисковець І. Горбач Л. Перспективи формування ефективної еколого-економічної системи водокористування. *Часопис соціально-економічної географії*. 2021. № 30. С. 95—102. URL: [10.26565/2076-1333-2021-30-10](https://doi.org/10.26565/2076-1333-2021-30-10)

8. Коптюк Р., Рокочинський А., Волк П. [Koptiuk R, Rokochinskiy A, Volk P, et al. Ecological Efficiency Evaluation of Water Regulation of Drained Land in Changing Climatic Conditions. *Ecological Engineering & Environmental Technology*. 2023; 24 (5). URL: <http://www.eco-eet.com/Ecological-Efficiency-Evaluation-of-Water-Regulation-of-Drained-Land-in-Changing,166018,0,2.html>

9. Driving action on water, sanitation, hygiene and health in the pan-European region through the Protocol on Water and Health. URL: <https://sdgs.un.org/partnerships/driving-action-water-sanitation-hygiene-and-health-pan-european-region-through>

10. Навколишнє природне середовище/Environment. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnav_ser_u.htm

11. Макаренко А. Обліково-аналітичне забезпечення як фактор підвищення результатив-

ності управління раціональним лісокористуванням. *Agricultural and Recourse Economics*. 2017. Vol. 3. No. 2. Pp. 109—121.

References:

1. World Bank, the Government of Ukraine, the European Union, the United Nations (2023), "UKRAINE Rapid Damage and Needs Assessment February 2022 — February 2023", available at: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2023-03/P1801740d1177f03c0ab180057556615497.pdf> (Accessed 05 Aug 2024).

2. State Agency of Water Resources of Ukraine (2024), "The Committee on Environmental Policy and Nature Management discussed the issue of forming a system of state environmental control based on the European principle", available at: <https://davr.gov.ua/news/komitet-z-pitan-ekologichnoi-politiki-ta-prirodokoristuvannya-obgovoriv-pitannya-formuvannya-sistemi-derzhavnogo-ekologichnogo-kontrolyu-zayevropejskim-principom> (Accessed 05 Aug 2024).

3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), Resolution "Water strategy of Ukraine for the period until 2050", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1134-2022-%D1%80#Text> (Accessed 05 Aug 2024).

4. Furdychko, O. Drebot, O. Palianychko, N. Dan'kevych, S. and Okabe, J. (2021), "Ecological and economic reporting as an indicator of the state of forestry land use", *Agricultural and Resource Economics*, vol. 7, no. 2, pp. 219—250. <https://doi.org/10.51599/are.2021.07.02.12>

5. Levkovs'ka, L.V. and Mandzyk, V.M. (2018), "Formation of a model of integrated management of water resources in the context of ensuring sustainable water use", *Zbalansovane pryrodokorystuvannya*, vol. 2, pp. 46—53.

6. Levkovs'ka, L. Mandzyk, V. and Mytrofanova, O. (2020), "Theoretical principles of formation of the sustainable water supply system in environmental conditions", *Ekonomika pryrodokorystuvannya i stalij rozvytok*, vol. 7 (26), pp. 32 39. [https://doi.org/10.37100/2616-7689/2020/7\(26\)/4](https://doi.org/10.37100/2616-7689/2020/7(26)/4).

7. Mol'chak, Ya. Myskovets', I. and Horbach, L. (2021), "Prospects for the formation of effective ecological and economic systems of water usage", *Chasopys sotsial'no-ekonomichnoi heohrafii*, vol. 30, pp. 95 102. DOI 10.26565/2076-1333-2021-30-10

8. Koptiuk, R. Rokochyns'kyj, A. Volk, P. Koptiuk, R. Rokochinskiy, A. and Volk, P. (2023), "Ecological Efficiency Evaluation of Water Regulation of Drained Land in Changing Climatic Conditions", *Ecological Engineering & Environ-*

mental Technology; vol. 24 (5), available at: <http://www.ecoeet.com/Ecological-Efficiency-Evaluation-of-Water-Regulation-of-Drained-Land-in-Changing,166018,0,2.html> (Accessed 05 Aug 2024).

9. UN (2022), "Driving action on water, sanitation, hygiene and health in the pan-European region through the Protocol on Water and Health", available at: <https://sdgs.un.org/partnerships/driving-action-water-sanitation-hygiene-and-health-pan-european-region-through> (Accessed 05 Aug 2024).

10. State Statistics Service of Ukraine (2024), "Surrounding natural environment", available at: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnav_ser_u.htm (Accessed 05 Aug 2024).

11. Makarenko, A. (2017), "Accounting and analytical support as a factor in increasing the effectiveness of management of rational forest use", *Agricultural and Recourse Economics*, vol. 3, no. 2, pp. 109—121.

Стаття надійшла до редакції 19.08.2024 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 658.8:640.43

І. А. Сазонець,
д. е. н., професор, директор,
Науково-дослідний інститут ВНПЗ "Дніпровський гуманітарний університет"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8032-3675>
С. Р. Зінкевич,
аспірант кафедри економіки, Класичний приватний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8549-7452>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.17.49

PR ТА РЕКЛАМА В МАРКЕТИНГОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГОТЕЛЬНОГО БІЗНЕСУ

I. Sazonets,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Director, Scientific Research Institute of the Dnipro Humanities University
S. Zinkevych,
Postgraduate student of the Department of Economics, Classical Private University

PR AND ADVERTISING IN THE MARKETING ENVIRONMENT IN THE CONDITIONS OF GLOBAL TRENDS IN THE FUNCTIONING OF THE HOTEL BUSINESS

В статті визначено причини збільшення ролі PR, реклами в маркетинговому середовищі пов'язані з новітніми глобальними тенденціями в туризмі та гастрономії. Визначено три ключові характеристики глобалізації у сфері готельного бізнесу, що особливо важливі в сучасному контексті розвитку цієї сфери: потоки капіталу між національними економіками та між секторами готельного бізнесу національних економік, інформаційні потоки між національними економіками та секторами готельного бізнесу національних економік, потоки культурного обміну між країнами, елементом якого є готельний бізнес. Доведено, що маркетингова комунікація команди готельного підприємства із зовнішнім середовищем передбачає обмін інформацією зі співробітниками, споживачами, постачальниками, конкурентами та компетентними органами. PR та реклама є важливою складовою маркетингової комунікації в готельному бізнесі. Як реклама, так і PR застосовуються у вигляді формальної та неформальної комунікації.

The article identifies the reasons for the increased role of PR and advertising in the marketing environment, which are related to the latest global trends in tourism and gastronomy. Such trends include: the formation of a new generation of customers, rapid changes in the competitive environment in the process of globalization, changes in business models by tourism and hotel companies, the impact of technological progress on every sphere of modern business, which also affects the organization's ability to exceed consumer expectations.

The article highlights three key characteristics of globalization in the field of hotel business, which are especially important in the modern context of the development of this field: capital flows between national economies and between hotel business sectors of national economies, information flows between national economies and hotel business sectors of national economies, cultural exchange flows between countries, an element of which is the hotel business.

It was determined that the marketing communication of the team of the hotel enterprise with the external environment involves the exchange of information with employees, consumers, suppliers, competitors and competent authorities. PR and advertising are an important component of marketing communication in the hotel business. Both advertising and PR are used in the form of formal and informal communication;

It is proved that the system of informal communication of the hotel organization with consumers, groups of consumers, stakeholders is characterized by: speed of information transmission; the possibility of supplementing formal communication channels; predictable nature of informal communication; using the latest news, etc. The authors proved that an important element of creating an image through informal communication in PR and advertising is the creation of video blogs. The advantage of a business blog is that it is the best way to attract constant traffic and loyal visitors who later become regular customers of the hotel. Success stories or so-called "case studies" provide customers with proof that business solutions have worked for other customers.

Ключові слова: PR, реклама, маркетинг, глобальні тенденції, готельний бізнес, формальні, неформальні, комунікації.

Key words: PR, advertising, marketing, global trends, hotel business, formal, informal, communications.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Готельний маркетинг — це система управління та організації розробки, створення, просування та продажу послуг, що спрямовані на задоволення потреб споживачів і забезпечення досягнення цілей, поставлених керівництвом готелю. Роль маркетингу в готельному бізнесі полягає в тому, щоб діяльність готельного господарства відповідала попиту та спрямовувати зусилля колективу готелю на створення готельного продукту, який відповідає поточному попиту. Фахівці готельного маркетингу повинні володіти серйозними базовими знаннями в області сучасного готельного маркетингу і знати складну і багатофункціональну структуру діяльності готелю, основні цілі і види діяльності в цій сфері, оскільки готельний бізнес впливає на різні не пов'язані один з одним сектори сучасного бізнесу. Готельні компанії повинні виконувати головне завдання — задовольнити потреби споживачів у відпочинку та відновленні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вітчизняні автори проводять активні дослідження в сфері розвитку готельного бізнесу та маркетингових підходів до цього розвитку. Серед авторів, праці яких були основою для матеріалів цієї статті, наступні: Джинджоян В.В. [3, 4, 7], Сазонець І.А. [2, 3, 5, 9], Сазонець О.М. [1, 2, 6], Терещук А.А. [6], Тесленко Т.В. [7], Гакова М.В. [8]. Наведені автори розглядали в своїх монографіях та статтях окремі питання вдосконалення маркетингу готельних підприємств. На основі їх досліджень нами зроблено спробу комплексно дослідити збільшення ролі PR та реклами в маркетинговому середовищі, що пов'язані з новітніми глобальними тенденціями в готельно-му бізнесі.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою представлено дослідження є виявлення сучасних тенденцій запровадження PR та реклами в маркетинговому середовищі в умовах глобальних функціонування тенденцій готельного бізнесу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Суттєві еволюційні зміни відбулися не тільки в принципах і методах управління готелем, але і в самому готельному продукті. Він став технологічно просунутим і повністю орієнтованим на споживача. Розвиток світового готельного господарства характеризується певними сучасними тенденціями. Сфера інтересів у готельній індустрії розширилась і включає продукти, які раніше надавалися компаніями з інших галузей (наприклад, готелі, відпочинки, розваги тощо).

Причини збільшення ролі PR, реклами в маркетинговому середовищі пов'язані з новітніми глобальними тенденціями в туризмі та гострономії. До таких тенденцій слід віднести:

1. Сформувалося нове покоління клієнтів: клієнти стають все більш досвідченими і мають вищі очікування щодо якості туристичних і готельних послуг. Вони менш схильні приймати нижчі стандарти якості продуктів і послуг. Сучасні споживачі готельних послуг більш досвідчені та обізнані. Завдяки високому рівню впливу маркетингових комунікацій, зокрема реклами та PR акціям вони краще обізнані про стратегії продажів і маркетингового просування організації та мають більше можливостей вибору між брендами залежно від того, наскільки покупка послуги відповідає їхнім потребам. Якщо раніше основним орієнтиром для клієнтів туристичної фірми, готельного комплексу була лояльність до організації, то сьогодні, швидше за все, склався більш цинічний підхід до оцінки маркетингових переваг. Клієнти краще усвідомлюють свою владу та права споживачів. Однак спостерігається прогресуюча глобалізація споживчих смаків, особливо в сферах розваг і спорту. Глобальна культура, створюючи ікони у світі акторської майстерності, музики, мистецтва, архітектури та дизайну, високої моди, спорту, створила міжнародні стандарти способу життя та відпочинку. Це впливає на вимоги до готельних комплексів та методи просування інформації про них. Водночас навіть в епоху глобалізації в усьому світі існують величезні соціокультурні відмінності.

2. Нова конкуренція. В процесі глобалізації конкурентне середовище швидко змінюється. Споживачі мають доступ до інформації про готельні комплекси, туристичні напрямки, бренди та послуги, які не пов'язані зі звичним способом життя людини. Це змусило готельний бізнес переорієнтувати свою діяльність на глобалізовані ринки. Іншим наслідком глобалізації є дерегуляція щодо доступу до нових

ринків і виходу на них. Саме легкість входу на ринок і відсутність бар'єрів для конкуренції призвели до зростання інтернаціоналізації брендів у туристичному та готельному секторах за останні десятиліття.

3. Новий тип організації готельного бізнесу. Туристичні та готельні компанії змінюють свої бізнес-моделі, щоб зосередитися на ключових аспектах своєї діяльності. Нові організації стають більш гнучкі, здатні реагувати на ринкові умови та здатні зосередитися на створенні цінності для клієнтів. Це призводить до збільшення використання аутсорсингу, співпраці та альянсів у маркетингу готельного бізнесу напрямків і, що важливо для індустрії гостинності — франчайзингу. Хоча франчайзинг давно зарекомендував себе як модель для використання в готелях і ресторанах швидкого харчування, сьогодні він стає все більш важливим ланцюгом створення доданої вартості. Ланцюжок створення вартості передбачає спрямування всіх основних і допоміжних видів діяльності організації на створення цінності для клієнтів. Зосередження на вартості та якості є ключовим питанням для всіх організацій туризму та гостинності в контексті глобалізації.

4. Технологічний прогрес. Технологічний прогрес вплинув на кожен сферу сучасного бізнесу, що також впливає на здатність організації перевершувати очікування споживачів. Сучасні технології дозволяють готельній організації вдосконалювати ІТ-системи та процеси, розробляти нові продукти, просувати та поширювати послуги споживачам, а також сприяти розвитку менеджменту в організації, включаючи бази даних для управління взаємовідносинами з клієнтами. Широке поширення інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) на ринку призвело до того, що ціле покоління споживачів стало набагато більш незалежним у виборі та споживанні туристичних послуг. Необхідно також вже враховувати перспективи запровадження штучного інтелекту на маркетингову діяльність готельних підприємств, зокрема в таких її сегментах як реклама та PR.

Ці структурні зміни в бізнес-середовищі готельної індустрії часто пов'язані з глобалізацією. Можна виділити три ключові характеристики глобалізації у сфері готельного бізнесу, що особливо важливі в сучасному контексті розвитку цієї сфери:

1. Потоки капіталу між національними економіками та між секторами готельного бізнесу національних економік;

2. Інформаційні потоки між національними економіками та секторами готельного бізнесу національних економік;

3. Потоки культурного обміну між країнами, елементом якого є готельний бізнес.

Маркетингова комунікація команди готельного підприємства із зовнішнім середовищем передбачає обмін інформацією зі співробітниками, споживачами, постачальниками, конкурентами та компетентними органами. PR та реклама є важливою складовою маркетингової комунікації в готельному бізнесі. Як реклама, так і PR застосовуються у вигляді формальної та неформальної комунікації.

Формальна комунікація протікає через організацію відповідно до ланцюга управління та організаційної структури. Офіційне спілкування — це:

— міжрівнева (вертикальна) комунікація — інформація, яка передається в організації від рівня до рівня відповідно до вертикального поділу роботи. У свою чергу вертикальна комунікація тече вгору і вниз. Існують канали формальної комунікації між організацією та споживачами послуг.

— зв'язок між відділами (горизонтальний) — обмін інформацією між відділами та між працівниками у відділах.

Крім вертикальної комунікації вгору-вниз і по горизонталі існує також діагональна комунікація, яка здійснюється між людьми на різних рівнях ієрархії (наприклад, між лінійними і кадровими підрозділами, коли відділи кадрів керують виконанням конкретних функцій). Такий зв'язок характерний і для відносин лінійних підрозділів, якщо один з них є керівником певної функції.

Неформальне спілкування — це обмін інформацією, не пов'язаною з формальними організаційними справами, між двома чи більше людьми. Організаційна структура не передбачає неформального спілкування. Практика показує, що значна частина спілкування відбувається неформально, методами, які керівництво не планує. У теорії та практиці зарубіжного менеджменту часто використовується термін "виноград" — система поширення чуток та неофіційної інформації. Зокрема, слід підкреслити, що значна частина достовірної інформації передається через неформальні канали комунікації.

Неформальна інформація є досить корисною як доповнення до інформації, отриманої через офіційні канали комунікації. Ця інформація є цінною для керівника, але система пліток не повинна замінювати офіційні канали

комунікації. Кожен керівний працівник повинен мати на увазі, що він або вона також частково залучені до поширення чуток (наприклад мовчання у відповідь на запитання підлеглого також є певною відповіддю, що інтерпретується підлеглими).

Неформальні канали, як і офіційні, передають інформацію в чотирьох напрямках: вгору, вниз, по горизонталі, по діагоналі. Особливістю неформального каналу є швидкість появи та швидкість зникнення. Крім того, неформальний канал спілкування характеризується варіативністю тем, на відміну від формальних. PR все більше стає інструментом неформальної комунікації між готельним підприємством та споживачами.

Для прийняття оптимальних управлінських рішень керівники повинні використовувати не тільки формальні, а й неформальні канали комунікації, хоча останні не завжди піддаються впливу і контролю. Важливо пам'ятати, що неформальні канали спілкування є невід'ємною частиною організації і повинні використовуватися для досягнення формальних цілей.

Система неформального спілкування готельної організації із споживачами, групами споживачів, стейкхолдерами характеризується:

- швидкістю передачі інформації;
- можливістю доповнення формальних каналів зв'язку;
- передбачуваним характером неформального спілкування;
- використанням останніх новин тощо.

PR-індустрія постійно розвивається, і для готелів дуже важливо стежити за останніми комунікаційними новинками.

Одним з прикладів реалізації та впливу неформальних комунікацій у маркетингу готельних послуг є створення привабливого іміджу готелю. Підкреслюючи свою перевагу над конкурентами, маркетингологи можуть охопити мільйони людей за допомогою простого відео, фотографії чи історії. Творці будь-якого контенту (відео, текст, аудіо тощо) постійно шукають свіжий контент від експертів, тому завжди можуть знайти свою аудиторію. Такі компанії, як NORDSTROM і ZAPPOS, досягли вершини обслуговування клієнтів і завжди наголювали на цьому, щоб залучити нову аудиторію.

Важливим елементом створення іміджу шляхом неформальної комунікації в PR та рекламі є створення відеоблогів. Перевага бізнес-блогу в тому, що це найкращий спосіб залучи-

ти постійний трафік і лояльних відвідувачів, які згодом стають постійними клієнтами готелю. Історії успіху або так звані "кейси" надають клієнтам доказ того, що бізнес-рішення спрацювали для інших клієнтів.

Щоб залучити потенційних клієнтів, відзначити успішні проекти, позитивний досвід клієнтів і поділитися ідеями про успіх готельного бізнесу для залучення потенційних клієнтів необхідно приймати участь у конференціях чи ярмарках (як учасник або спонсор). Участь у конференціях, ярмарках та інших заходах — гарна можливість залучити потенційних клієнтів. Щоб ефективно використовувати цей інструмент, необхідно обирати представника готелю, який може надати найновішу інформацію про готель у цікавій, неформальній формі. Крім того, більшість подій завжди мають підтверджений список гостей і пропонують рекламу в інформаційних бюлетенях електронною поштою та поштою людям, зацікавленим у таких пропозиціях, це може бути хорошим варіантом для збільшення соціального трафіку.

Соціальні мережі в PR вже є стандартними формальним та неформальним спілкування та поширення інформації про готель. Готелі повинні мати сторінки для всього: від Instagram до Pinterest і Facebook, Snapchat і Telegram і, звичайно, YouTube, який є важливим фактором у розвитку бренду. Готельні підприємства повинні створити список співробітників, які будуть готові розміщувати брендований контент на своїх персональних сторінках, стимулювати таких працівників. Маркетологи повинні відстежувати пости клієнтів, наприклад, якщо людина зупинялася в готелі або їла у ресторані і сфотографувала це, необхідно обов'язково зробити репост і подякувати клієнту і можливо, навіть є доцільним запропонувати знижку на наступний візит цього клієнту до ресторану.

Існує багато способів досягнення ефективного піару в готелі, але моменти, описані в статті, є найбільш поширеними та принциповими.

ВИСНОВКИ

На основі представленого матеріалу доцільно зробити наступні висновки:

1. Причини збільшення ролі PR, реклами в маркетинговому середовищі пов'язані з новітніми глобальними тенденціями в туризмі та гастрономії. До таких тенденцій слід віднести: формування нового покоління клієнтів, швидка зміна конкурентного середовища в

процесі глобалізації, зміна бізнес-моделей туристичними та готельними компаніями, вплив технологічного прогресу на кожну сферу сучасного бізнесу, що також впливає на здатність організації перевершувати очікування споживачів;

2. Можна виділити три ключові характеристики глобалізації у сфері готельного бізнесу, що особливо важливі в сучасному контексті розвитку цієї сфери: потоки капіталу між національними економіками та між секторами готельного бізнесу національних економік, інформаційні потоки між національними економіками та секторами готельного бізнесу національних економік, потоки культурного обміну між країнами, елементом якого є готельний бізнес;

3. Маркетингова комунікація команди готельного підприємства із зовнішнім середовищем передбачає обмін інформацією зі співробітниками, споживачами, постачальниками, конкурентами та компетентними органами. PR та реклама є важливою складовою маркетингової комунікації в готельному бізнесі. Як реклама, так і PR застосовуються у вигляді формальної та неформальної комунікації;

4. Система неформального спілкування готельної організації із споживачами, групами споживачів, стейкхолдерами характеризується: швидкістю передачі інформації; можливістю доповнення формальних каналів зв'язку; передбачуваним характером неформального спілкування; використанням останніх новин тощо.

Література:

1. Сазонець О.М. Управління міжнародним бізнесом. Рівне: НУВГП, 2019 р. 338 с.

2. Сазонець О.М., Сазонець І.А. Міжнародний бізнес і логістика: понятійно-термінологічний словник. Київ, "Центр учбової літератури", 2021 р. 264 с.

3. Джинджоян В.В., Саленко А.С. Сазонець І.А. Соціальні детермінанти розвитку сфери послуг в концепції формування постіндустріального суспільства". Рівне. Волин. обереги, 2021 р. 208 с.

4. Ефективне управління розвитком індустрії туризму та гостинності у конкурентному середовищі: колект. монограф.: за заг. ред. В.В. Джинджояна. Дніпро: ЛІРА, 2022. 246 с.

5. Управління розвитком туризму та гостинності на основі співпраці з міжнародними організаціями / За загальною редакцією доктора економічних наук, професора Сазонця І.А. — Дніпро: ВВПЗ ДГУ. — 2023. — 213 с.

6. Сазонець О.М., Терембій А.А. Запровадження маркетингової цінової політики на торговому підприємстві. 30 років Незалежності: здобутки та перспективи розвитку маркетингу в Україні: монографія / за заг ред. А.О. Старостіної. Київ: Інтерсервіс, 2022. 339 с.

7. Джинджоян В.В., Тесленко Т.В., Горб К.М. Інноваційні технології в туризмі та гостинності: навч. посіб. К.: Видав. "Каравела", 2022. 340 с.

8. Гакова М.В. Міжнародні готельні мережі: сутність та особливості в умовах глобалізації. Науково-виробничий журнал "Бізнес-навігатор". 2023. Вип. 2 (72). С. 42—47.

9. Сазонець І.А., Філоненко А.С. Організаційні засади функціонування готельної індустрії України та вплив на неї пандемії COVID-19. Інвестиції: практика та досвід. 2023. № 4. С. 48—53.

References:

1. Sazonets', O.M. (2019), Upravlinnia mizhnarodnym biznesom [Management of international business], NUVHP, Rivne, Ukraine.

2. Sazonets', O.M. and Sazonets', I.L. (2021), Mizhnarodnyj biznes i lohistyka. Poniatijno-terminologichnyj slovnyk [International business and logistics. Conceptual and terminological dictionary], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv.

3. Dzhyndzhoian, V.V. Salenko, A.S. and Sazonets', I.L. (2021), Sotsial'ni determinanty rozvytku sfery posluh v kontseptsii formuvannia postindustrial'noho suspil'stva [Social determinants of services in the concept of formation of post-industrial society], Volyn. oberehy, Rivne, Ukraine.

4. Dzhyndzhoian, V.V. (2022), Efektyvne upravlinnia rozvytkom industrii turizmu ta hostynnosti u konkurentnomu seredovyschi [Effective management of the development of the tourism and hospitality industry in a competitive environment], LIRA, Dnipro, Ukraine.

5. Sazonets' I.L. (2023), Upravlinnia rozvytkom turizmu ta hostynnosti na osnovi spivpratsi z mizhnarodnymy orhanizatsiiamy [Management of the development of tourism and hospitality based on cooperation with international organizations], VNPZ DHU, Dnipro, Ukraine.

6. Sazonets', O.M. and Terebij, A.A. (2022), "Introduction of marketing price policy at the trading company", 30 rokiv Nezalezhnosti: здобутки та perspektyvy rozvytku marketynhu v Ukraini [30 years of Independence: achievements and prospects for the development of marketing in Ukraine], Interservis, Kyiv, Ukraine.

7. Dzhyndzhoian, V.V. Teslenko, T.V. and Horb, K.M. (2022), Innovatsijni tekhnolohii v

turyzmi ta hostynnosti [Innovative technologies in tourism and hospitality], Vydavnytstvo "Karavela", Kyiv, Ukraine.

8. Hakova, M.V. (2023), "International hotel chains: essence and features in the conditions of globalization", Naukovo-vyrobnychyj zhurnal "Biznes-navihator", vol. 2 (72), pp. 42—47.

9. Sazonets', I.L. and Filonenko, A.S. (2023), "Organizational principles of functioning of the hotel industry of Ukraine and impact of the COVID-19 pandemic on it", Investysii: praktyka ta dosvid, vol. 4, pp. 48—53.

Стаття надійшла до редакції 23.08.2024 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 005.8:502.171

П. О. Пащенко,

доктор філософії з менеджменту, викладач, Вище професійне училище № 94",

м. Хмельницький, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8375-2424>

Е. Ш. огли Омаров,

доктор філософії з менеджменту, викладач кафедри менеджменту та бізнесу, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-5730-3082>

О. П. Завада,

к. ф.-м. н., доцент, доцент кафедри інформаційних систем у менеджменті,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8062-8169>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.17.55

ПРОГНОЗУВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПРОЕКТАМИ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ В ІННОВАЦІЙНО ОРІЄНТОВАНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ В УМОВАХ ДИДЖИТАЛІЗАЦІЇ

P. Paschenko,

PhD in Management, Teacher of the Higher Vocational School 94, Khmelnytskyi, Ukraine

E. S. Omarov,

PhD in Management, Lecturer of the Department of Management and Business,

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, Ukraine

O. Zavada,

PhD in Physico-Mathematical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Information Systems in Management, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

FORECASTING THE EFFICIENCY OF THE MANAGEMENT SYSTEM OF ENERGY SAVING PROJECTS IN INNOVATION-ORIENTED ORGANIZATIONS IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION

В статті розглянуто прогнозування ефективності системи управління проектами енергозбереження в інноваційно орієнтованих організаціях в умовах диджиталізації. Цифрові технології значно розширюють можливості для збору, обробки та аналізу великих обсягів даних, що дозволяє більш точно оцінювати ефективність енергозберігаючих заходів. Це, у свою чергу, сприяє більш обґрунтованому прийняттю рішень та оптимізації ресурсів. Диджиталізація створює умови для більш гнучкого та адаптивного управління проектами. Сучасні інструменти прогнозування дозволяють оперативно реагувати на зміни та ризики, що виникають в процесі реалізації проектів, тим самим підвищуючи їхню ефективність та знижуючи витрати. Інноваційно орієнтовані організації, завдяки своїй готовності до впровадження нових технологій та підходів, можуть отримати значні переваги від використання цифрових методів прогнозування. Це допомагає не лише покращити ефективність існуючих систем управління, але й розробляти нові стратегії, які відповідають сучасним викликам та потребам. Крім того, в умовах зростаючої конкуренції та посилення екологічних вимог, здатність прогнозувати ефективність енергозберігаючих заходів стає важливою конкурентною перевагою. Організації, які можуть точно оцінити та оптимізувати свої енергетичні процеси, зможуть досягати кращих результатів та забезпечувати свою сталу конкурентоспроможність на ринку. Аргументовано, що якщо порівняти прогнозні значення в реальному середовищі є ряд зовнішніх і внутрішніх факторів, які впливають на ці показники як позитивно, так і негативно, тобто в управлінні проектами енергозбереження організацій бюджетної системи можна вибрати найбільш доцільний і ефективний метод дослідження з урахуванням актуальних особливостей. Дослід-

ження дає змогу констатувати наявність фактору сприяння розвитку енергетичних проектів та інвестицій у нові проекти відновлюваної енергетики, питання енергозабезпечення і енергозбереження в організаціях бюджетної сфери, зниження попиту на енергію шляхом європейської практики підвищення ефективності експлуатації будівель. Змодельовані сценарії управління проектами енергозбереження в організаціях бюджетної сфери щодо використання електроенергії та теплоенергії в освітніх закладах України.

The article deals with the forecasting of the effectiveness of the management system of energy saving projects in innovation-oriented organizations in the conditions of digitalization. Digital technologies significantly expand the possibilities for collecting, processing and analyzing large volumes of data, which allows more accurate evaluation of the effectiveness of energy-saving measures. This, in turn, contributes to more informed decision-making and optimization of resources. Digitalization creates conditions for more flexible and adaptive project management. Modern forecasting tools make it possible to quickly respond to changes and risks arising in the process of project implementation, thereby increasing their effectiveness and reducing costs. Innovation-oriented organizations, due to their willingness to implement new technologies and approaches, can gain significant benefits from the use of digital forecasting methods. This helps not only to improve the efficiency of existing management systems, but also to develop new strategies that meet modern challenges and needs. In addition, in the conditions of growing competition and increasing environmental requirements, the ability to predict the effectiveness of energy-saving measures becomes an important competitive advantage. Organizations that can accurately assess and optimize their energy processes will be able to achieve better results and ensure their sustainable competitiveness in the market. It is argued that if you compare the forecast values in the real environment, there are a number of external and internal factors that affect these indicators both positively and negatively, that is, in the management of energy saving projects of budget system organizations, you can choose the most appropriate and effective research method taking into account the current features. The study makes it possible to ascertain the presence of a factor of promoting the development of energy projects and investments in new renewable energy projects, the issue of energy supply and energy saving in public sector organizations, reducing the demand for energy through the European practice of improving the efficiency of building operations. Simulated scenarios of management of energy saving projects in budget sector organizations regarding the use of electricity and heat energy in educational institutions of Ukraine.

Ключові слова: прогнозування, ефективність, система, управління проектами, енергозбереження, інноваційно орієнтовані організації, диджиталізація.

Key words: forecasting, efficiency, system, project management, energy saving, innovation-oriented organizations, digitalization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Цифрові технології значно розширюють можливості для збору, обробки та аналізу великих обсягів даних, що дозволяє більш точно оцінювати ефективність енергозберігаючих заходів. Це, у свою чергу, сприяє більш обґрунтованому прийняттю рішень та оптимізації ресурсів. Диджиталізація створює умови для більш гнучкого та адаптивного управління проектами. Сучасні інструменти прогнозування дозволяють оперативно реагувати на зміни та ризики, що виникають в процесі реалізації проектів, тим самим підвищуючи їхню ефективність та знижуючи витрати. Інноваційно орієнтовані організації, завдяки своїй готовності до впровадження нових технологій та підходів, можуть отримати значні переваги від використання цифрових методів прогнозування. Це допомагає не лише покращити ефективність існуючих систем управління, але й розробляти нові стратегії, які відповідають сучас-

ним викликам та потребам. Крім того, в умовах зростаючої конкуренції та посилення екологічних вимог, здатність прогнозувати ефективність енергозберігаючих заходів стає важливою конкурентною перевагою. Організації, які можуть точно оцінити та оптимізувати свої енергетичні процеси, зможуть досягати кращих результатів та забезпечувати свою сталу конкурентоспроможність на ринку. Таким чином, прогнозування ефективності системи управління проектами енергозбереження в інноваційно орієнтованих організаціях в умовах диджиталізації є критичним для їх успіху та сталого розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

У сучасних умовах гостро постає раціональне використання енергії, її постачання та збереження. Енергосектор відновлюваних джерел енергії

(ВДЕ) України знаходиться в стані невизначеності. Зважаючи на те, що Україна прагне стати повноцінним членом європейського міждержавного об'єднання, то центральним інструментом української енергетичної політики стає Європейська директива про відновлювані джерела енергії, в якій зазначено, що заходи з енергоефективності та енергозбереження для кожної держави-члена є одними з найефективніших методів збільшення частки енергії з відновлюваних джерел [1; 5—6; 10]. Також передбачені заходи, направлені на розвиток сфери ВДЕ у Меморандумі "Про взаєморозуміння щодо врегулювання проблемних питань у сфері відновлюваної енергетики України", який було укладено у 2020 р. [7].

Необхідно зазначити, що за рейтингом BloombergNEF Україна у 2021 р. посіла 48 місце серед 136 країн світу за загальним інвестиційним потенціалом держави [3] щодо розвитку системи відновлюваних джерел і частки відновлюваних джерел у загальній системі енергопостачання, а в 2019 р. за темпами розвитку відновлюваної енергетики Україна увійшла у першу десятку країн світу. Також почесним є 8 місце серед 104 країн світу в рейтингу Climatescope [3] від Bloomberg New Energy Finance (Bloomberg NEF) за інвестиційною привабливістю країни саме у питанні розвитку низьковуглецевих джерел енергії і будівництва "зеленої" економіки. У 2020 р. Україна увійшла у першу п'ятірку європейських країн за темпами розвитку сонячної енергетики [4].

Слід звернути увагу на те, що в Національному плані дій з енергоефективності позначається траєкторія розвитку відновлюваної енергії в Україні на період до 2030 р., встановлюючи національні цілі щодо частки енергії, отриманої з відновлюваних джерел, і політичні та економічні заходи для її досягнення [9]. Одним із завдань плану заходів є стимулювання запровадження новітніх технологій, що зменшують споживання енергії і викопного палива та призводять до скорочення викидів парникових газів. Безсумнівно, якщо зростання викидів вуглецю та споживання природних ресурсів продовжуватиметься такими ж темпами, то екологічні, людські та економічні наслідки зміни клімату будуть руйнівними. Через високе енергоспоживання в бюджетній галузі управління проектами енергозбереження матимуть значний вплив на досягнення цілей скорочення споживання та викидів вуглецю.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Формулювання цілей статті (постановка завдання) — дослідити прогнозування ефек-

тивності системи управління проектами енергозбереження в інноваційно орієнтованих організаціях в умовах диджиталізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

На будівлі бюджетної сфери припадає понад третину світового споживання енергії. Більша частина цієї енергії використовується для кондиціонування повітря, внутрішнього освітлення та використання обладнання будівлі. Традиційно енергія, яка використовується для задоволення цього попиту, надходить із невідновлюваних джерел, переважно від спалювання викопного палива. У процесі виробництва енергії з невідновлюваних джерел виділяються парникові гази, головним чином вуглекислий газ. Збільшення концентрації парникових газів унаслідок діяльності людини є основною причиною прискорення процесу зміни клімату [2].

Підвищення температури Землі внаслідок зміни клімату має наслідки для екологічного та теплового балансу планети, впливаючи на частоту метеорологічних явищ, цикл врожаю, рівень моря та баланс між видами живих істот.

Існують різні стратегії енергоефективності, які можна застосовувати для зменшення впливу на навколишнє середовище. Прикладом запровадження проекту енергозбереження в бюджетній організації є науково-дослідна лабораторія "Енергозбереження та відновлюваних джерел енергії", яка була створена у 2010 р. на інженерно-технологічному факультеті тоді ще Полтавської державної аграрної академії у рамках міжнародного українсько-польського освітнього проекту для дослідження інноваційних енергозберігаючих технологій, технічних засобів та обладнання відновлюваної енергетики, підготовки кваліфікованих спеціалістів для їх розроблення, монтажу й обслуговування [7].

Перший сонячний колектор для забезпечення гарячою водою душової кабінки у будівлі їдальні був установлений ще у 2004 р. Це був перший досвід використання відновлюваної енергетики — енергії сонця. У 2008 р. на даху 4-го корпусу академії було змонтовано вітровий генератор потужністю 700 Вт виробництва харківської фірми.

Але тільки у 2010 р. дослідження ВДЕ та енергоощадних технологій було створено потужну матеріальну базу для науково-дослідної лабораторії "Енергозбереження та відновлюваних джерел енергії". Тоді польська фірма НЕОН на даху одного з гуртожитків академії

Таблиця 1. Динаміка загального постачання первинної енергії, загального постачання енергії відновлюваних джерел і частки постачання енергії відновлюваних джерел організаціям бюджетної сфери в Україні у 2007—2021 рр.

Рік	Загальне постачання первинної енергії, тис. грн	Загальне постачання енергії відновлюваних джерел, тис. грн	Частка постачання енергії відновлюваних джерел, %
2007	757955,20	2384,00	1,71
2008	732017,28	2604,00	1,94
2009	891331,80	2463,00	2,15
2010	1050525,52	2611,00	1,97
2011	1007710,86	2514,00	1,99
2012	978679,12	2476,00	2,02
2013	926360,60	3166,00	2,73
2014	1256570,87	2797,00	2,65
2015	1967565,60	2700,00	3,00
2016	2411485,65	3616,00	3,83
2017	2379689,20	3907,00	4,37
2018	2543907,20	4303,00	4,60
2019	2309930,15	4335,00	4,90
2020	2328346,48	5687,00	6,60
2021	2149349,84	4794,47	5,60

Джерело: складено автором за матеріалами [8]*.

*Дані за 2014—2021 рр. наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополь і тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях

встановила геліосистему з двох сонячних колекторів і розбудувала першу чергу лабораторії з обладнанням для монтажу та налагодження геліосистем.

Завдяки подальшій співпраці з польськими виробниками обладнання ВДЕ у 2011 р. було побудовано другу лабораторію з комплексною установкою теплозабезпечення. На даху будівлі кафедри терапії було встановлено 4 сонячних колектори різного типу.

Третій етап розвитку лабораторії припав на 2013 р., коли було виграно грант міністерства закордонних справ Республіки Польща на розвиток міжнародного українсько-польського освітнього проекту. В рамках цього етапу проекту було підвищено потужність геліосистеми, все обладнання підключено до об'єднаної комп'ютерної мережі. Це дає змогу за допомогою спеціальних програм проводити вимірювання багатьох параметрів, що характеризують роботу системи та зберігати ці дані на сервері для подальшого аналізу. Аналіз роботи системи дає можливість отримувати порівняльну характеристику ефективності різних видів сонячних колекторів, представлених зараз на світовому ринку, в умовах Полтави й оцінити технічний та економічний ефекти застосування кожного з колекторів у різні періоди та впродовж року. Крім того, ми можемо виставляти ці дані у гло-

бальній мережі Інтернет і порівнювати їх з даними наших краківських колег, які мають подібну лабораторну установку.

У лабораторії є й сонячна фотобатарея з габаритними розмірами 1056×2030 мм. Технічні параметри її роботи також записуються спеціальними програмами на сервер.

Лабораторія має тепловий насос типу "повітря — повітря", який також підключений до комбінованої системи теплопостачання. Таким чином ми можемо отримувати дані та розраховувати коефіцієнт потужності при різних температурах навколишнього повітря.

Отже, студенти та наукові співробітники можуть вивчати та досліджувати роботу основних типів відновлюваних джерел енергії. Лабораторне обладнання використовуватиметься як у навчально-наукових цілях, так і для забезпечення гарячою водою наших студентських гуртожитків і навчальної ветеринарної клініки. Загальний об'єм баків акумуляторів становить 640 літрів [9].

Вищезазначена інформація слугувала дослідженню, аналізу та прогнозуванню енергетичної системи, системи відновлюваних джерел і частки відновлюваних джерел у загальній системі енергопостачання та енергозбереження організацій і підприємств бюджетної сфери.

При здійсненні заходів з управління підприємств та організацій використовуються різні форми й методи. Моделі оцінки попиту на енергію є інструментами, на основі яких можна розрахувати споживання будівель як на етапі проектування, так і на етапі використання. Вони також дають змогу оцінити ефективність стратегій скорочення споживання до, під час і після їх упровадження. В ряді випадків використовується метод моделювання, зокрема аналіз статистичних показників з використанням трендових моделей.

Дослідження, аналіз і прогнозування за допомогою трендових моделей за останні п'ятнадцять років та прогноз на наступний трирічний період будемо проводити в три етапи за такими статистичними показниками:

- загальне постачання первинної енергії, тис. грн;
- загальне постачання енергії відновлюваних джерел, тис. грн;
- частка постачання енергії відновлюваних джерел, %.

Загальновідомо, що тренд — це дослідження динаміки змін рівня показника в часі. Лінія тренду — графічне подання напрямку зміни ряду даних.

Користуючись даними статистичного збірника України 2007—2021 рр., сформовано

вихідні дані досліджуваних статистичних показників за ці роки [9]. Динаміку загального постачання первинної енергії, загального постачання енергії відновлюваних джерел і частки постачання енергії відновлюваних джерел організаціям бюджетної сфери за останні п'ятнадцять років представлено в табл. 1.

Обробку даних, аналіз отриманих результатів і прогнозування загального постачання первинної енергії, загального постачання енергії відновлюваних джерел і частки постачання енергії відновлюваних джерел за останні п'ятнадцять років проводимо за допомогою електронних таблиць Microsoft Excel, використовуючи чотири моделі тренду: лінійну, логарифмічну, степеневу та експонентну. Охарактеризуємо їх:

лінійна модель — це пряма лінія, що якнайкраще описує набір даних. Рівняння прямої $Y = a_1 X + a_0$, де a_1 та a_0 — коефіцієнти рівняння;

логарифмічну лінію тренду слід використовувати у тому разі, якщо дані мають тенденцію до швидкого зростання чи спаду з подальшим вирівнюванням. Для логарифмічної лінії тренду можуть використовуватись як додатні, так і від'ємні значення. Рівняння логарифмічної лінії тренду має такий вигляд: $Y = a_1 \ln(X) + a_0$;

степеневу лінію тренду є кривою, що ефективно використовується для аналізу даних, які порівнюються та зростають у певній пропорції. Степеневу лінію тренду не можна створити, якщо дані містять нульові або від'ємні значення.

Таблиця 2. Результати дослідження загального постачання первинної енергії, загального постачання енергії відновлюваних джерел і частки постачання енергії відновлюваних джерел організаціям бюджетної сфери в Україні у 2007–2021 рр. за допомогою моделей тренду

Модель тренду загального постачання первинної енергії, 2007–2021 рр.	R^2	Ранжування за коефіцієнтом детермінації R^2	Характеристика моделі
Лінійна $Y = 144\,310,75x + 424\,942,38$	0,81	2	тіснота зв'язку між фактичними та теоретичними значеннями досить висока, модель якісна
Логарифмічна $Y = 754\,904,17\ln(x) + 175\,343,28$	0,68	4	тіснота зв'язку між фактичними та теоретичними значеннями середня
Степеневу $Y = 529\,155,64x^{0,53}$	0,75	3	тіснота зв'язку між фактичними та теоретичними значеннями середня
Експонентна $Y = 645\,276,22e^{0,10x}$	0,84	1	тіснота зв'язку між фактичними та теоретичними значеннями досить висока, модель якісна
Модель тренду загального постачання енергії відновлюваних джерел, 2007–2021 рр.	R^2	Ранжування за коефіцієнтом детермінації R^2	Характеристика моделі
Лінійна $Y = 205,33x + 1\,714,53$	0,79	2	тіснота зв'язку між фактичними та теоретичними значеннями досить висока, модель якісна
Логарифмічна $Y = 976,35\ln(x) + 1\,541,20$	0,55	4	тіснота зв'язку між фактичними та теоретичними значеннями середня
Степеневу $Y = 1\,904,78x^{0,28}$	0,60	3	тіснота зв'язку між фактичними та теоретичними значеннями середня
Експонентна $Y = 2\,023,68e^{0,06x}$	0,84	1	тіснота зв'язку між фактичними та теоретичними значеннями досить висока, модель якісна
Модель тренду частки постачання енергії відновлюваних джерел, 2007–2021 рр.	R^2	Ранжування за коефіцієнтом детермінації R^2	Характеристика моделі
Лінійна $Y = 0,003x + 0,008$	0,87	2	тіснота зв'язку між фактичними та теоретичними значеннями досить висока, модель якісна
Логарифмічна $Y = 0,016\ln(x) + 0,004$	0,63	4	тіснота зв'язку між фактичними та теоретичними значеннями середня
Степеневу $Y = 0,01x^{0,49}$	0,73	3	тіснота зв'язку між фактичними та теоретичними значеннями середня
Експонентна $Y = 0,01e^{0,10x}$	0,93	1	тіснота зв'язку між фактичними та теоретичними значеннями досить висока, модель якісна

Джерело: складено авторами.

Рівняння степеневі лінії тренду має такий вигляд: $Y = a_1 X^{a_0}$;

експонентна лінія тренду є кривою, яка використовується для аналізу даних, що мають властивість зростати або спадати. Експонентну лінію тренду як і степеневу створити не можна, якщо дані містять нульові або від'ємні значення [3; 4]. Рівняння експонентної лінії тренду в загальному вигляді: $Y = a_1 EXP^{a_0 X}$.

Отже, проведено обробку даних статистичних показників і результати проведеного дослідження загального постачання первинної енергії, загального постачання енергії відновлюваних джерел і частки постачання енергії відновлюваних джерел за останні п'ятнадцять років можна згрупувати, ранжувати та порівняти коефіцієнти детермінації і скласти прогноз на наступний період (табл. 2).

Слід згадати нормативні межі, які встановлені для коефіцієнта детермінації. Якщо коефіцієнт детермінації знаходиться в межах $[0,75 — 0,99]$, то тіснота зв'язку досить висока, $[0,45 — 0,74]$ — середня, $[0,1 — 0,44]$ — тіснота зв'язку слабка, $< [0,1]$ — зв'язок відсутній.

Найкращою моделлю для економічного аналізу та подальшого прогнозу є та лінія тренду, де коефіцієнт детермінації R^2 найближче до одиниці та характеризує достовірність значень лінії тренду до фактичних даних. У процесі оброблення результатів спостерігаємо досить високі коефіцієнти детермінації, що свідчить про якість трендових моделей. Але, порівняльний аналіз отриманих результатів свідчить про те, що для дослідження та прогнозування загального постачання первинної енергії, загального постачання енергії відновлюваних джерел і частки постачання енергії відновлюваних джерел за останні п'ятнадцять років за допомогою моделей тренду доцільно використовувати експонентну модель тренду, оскільки ця модель у всіх трьох дослідженнях більш точно показує та порівнює фактичні й теоретичні значення загального постачання первинної енергії, загального постачання енергії відновлюваних джерел і частки постачання енергії відновлюваних джерел: при дослідженні загального постачання первинної енергії коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,84$; при дослідженні загального постачання енергії відновлюваних джерел коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,84$; при дослідженні частки постачання енергії відновлюваних джерел $R^2 = 0,93$, що порівняно з іншими моделями найближче до 1 та свідчить про якість вибраних моделей.

Як зазначалося попередньо, при дослідженні загального постачання первинної енергії, загального постачання енергії відновлюваних джерел і частки постачання енергії відновлюваних джерел і інші виробничі функції мають досить високі коефіцієнти детермінації.

Наступний етап дослідження — прогнозування загального постачання первинної енергії, загального постачання енергії відновлюваних джерел і частки постачання енергії відновлюваних джерел на 2024—2026 рр. Для цього ви-

користуємо експонентну модель тренду. В підсумку отримано теоретичні значення загального постачання первинної енергії, загального постачання енергії відновлюваних джерел і частки постачання енергії відновлюваних джерел (для порівняння з фактичними показниками) та прогноз загального постачання первинної енергії, загального постачання енергії відновлюваних джерел і частки постачання енергії відновлюваних джерел за допомогою експонентної моделі тренду на 2024—2026 рр. (табл. 3).

Якщо проводити аналіз порівняння прогнозних і фактичних значень загального постачання первинної енергії, загального постачання енергії відновлюваних джерел і частки постачання енергії відновлюваних джерел, то можна зробити висновок про незначне зростання досліджуваних показників порівняно з 2021 р., що може бути виправданим і закономірним явищем економічного становища бюджетної сфери.

Далі проведемо дослідження та прогнозування загального постачання первинної енергії, загального постачання енергії відновлюваних джерел і частки постачання енергії відновлюваних джерел за допомогою вбудованих статистичних і математичних функцій за 2007—2021 рр. і на наступний період.

Скористаємося, як зазвичай, електронними таблицями Microsoft Excel, вбудованою статистичною функцією ТЕНДЕНЦИЯ, нелінійною вбудованою статистичною функцією РОСТ, математичними функціями EXP та LN і динамічним рядом результативних показників загального постачання первинної енергії, загального постачання енергії відновлюваних джерел і частки постачання енергії відновлюваних джерел за 2007—2021 рр.

Стисла характеристика функцій, що будуть використані при дослідженні та прогнозуванні загального постачання первинної енергії, загального постачання енергії відновлюваних джерел і частки постачання енергії відновлюваних джерел:

вбудована статистична функція ТЕНДЕНЦИЯ точно відображає динаміку економічних процесів;

вбудована статистична функція нелінійного характеру РОСТ — точна ілюстрація прямої економічного розвитку;

комбінація математичних функцій EXP та LN і функції ТЕНДЕНЦИЯ порівнює прогнозну лінію з прогнозою лінією функції РОСТ.

В результаті обчислень різними методами отримано теоретичне та прогнозне значення

Таблиця 3. Фактичні, теоретичні та прогнозні значення загального постачання первинної енергії, загального постачання енергії відновлюваних джерел та частки постачання енергії відновлюваних джерел організаціям бюджетної сфери в Україні у 2007–2021 рр. та на 2024–2026 рр.

Рік	Загальне постачання первинної енергії, тис. грн	Теоретичне значення загального постачання первинної енергії, тис. грн	Прогнозне значення загального постачання первинної енергії, тис. грн
2007	757955,20	713140,51	
2008	732017,28	788142,15	
2009	891331,80	871031,79	
2010	1050525,52	962639,00	
2011	1007710,86	1063880,63	
2012	978679,12	1175769,93	
2013	926360,60	1299426,74	
2014	1256570,87	1436088,64	
2015	1967565,60	1587123,40	
2016	2411485,65	1754042,62	
2017	2379689,20	1938516,90	
2018	2543907,20	2142392,50	
2019	2309930,15	2367709,88	
2020	2328346,48	2616724,11	
2021	2149349,84	2891927,38	
2024			3196074,04
2025			3532208,08
2026			3903693,65
Рік	Загальне постачання енергії відновлюваних джерел, тис. грн	Теоретичне значення загального постачання енергії відновлюваних джерел, тис. грн	Прогнозне значення загального постачання енергії відновлюваних джерел, тис. грн
2007	2384,00	2148,82	
2008	2604,00	2281,69	
2009	2463,00	2422,78	
2010	2611,00	2572,60	
2011	2514,00	2731,68	
2012	2476,00	2900,60	
2013	3166,00	3079,96	
2014	2797,00	3270,42	
2015	2700,00	3472,65	
2016	3616,00	3687,39	
2017	3907,00	3915,40	
2018	4303,00	4157,52	
2019	4335,00	4414,60	
2020	5687,00	4687,59	
2021	4794,47	4977,45	
2024			5285,24
2025			5612,06
2026			5959,09
Рік	Частка постачання енергії відновлюваних джерел, %	Теоретичне значення частки постачання енергії відновлюваних джерел, %	Прогнозне значення частки постачання енергії відновлюваних джерел, %
2007	1,71	1,11	
2008	1,94	1,22	
2009	2,15	1,35	
2010	1,97	1,49	
2011	1,99	1,65	
2012	2,02	1,82	
2013	2,73	2,01	
2014	2,65	2,23	
2015	3,00	2,46	
2016	3,83	2,72	
2017	4,37	3,00	
2018	4,60	3,32	
2019	4,90	3,67	
2020	6,60	4,06	
2021	5,60	4,48	
2024			6,05
2025			6,69
2026			7,39

Джерело: складено авторами за матеріалами [8]*

*Дані за 2014–2021 рр. наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополь і тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях.

Таблиця 4. Дослідження та прогнозування загального постачання первинної енергії, загального постачання енергії відновлюваних джерел та частки постачання енергії відновлюваних джерел організаціям бюджетної сфери в Україні за допомогою вбудованих статистичних та математичних функцій, 2007–2021, 2024–2026 рр.

Рік	Загальне постачання первинної енергії, тис. грн	Тенденція	Зростання	Тенд + Exp + Ln
2007	757955,20	569253,13	712306,62	712306,62
2008	732017,28	713563,87	786300,04	786300,04
2009	891331,80	857874,62	867979,80	867979,80
2010	1050525,52	1002185,37	958144,33	958144,33
2011	1007710,86	1146496,12	1057675,04	1057675,04
2012	978679,12	1290806,86	1167544,85	1167544,85
2013	926360,60	1435117,61	1288827,79	1288827,79
2014	1256570,87	1579428,36	1422709,44	1422709,44
2015	1967565,60	1723739,11	1570498,52	1570498,52
2016	2411485,65	1868049,85	1733639,72	1733639,72
2017	2379689,20	2012360,60	1913727,81	1913727,81
2018	2543907,20	2156671,35	2112523,20	2112523,20
2019	2309930,15	2300982,09	2331969,18	2331969,18
2020	2328346,48	2445292,84	2574210,90	2574210,90
2021	2149349,84	2589603,59	2841616,36	2841616,36
2024		3022535,83	3822340,75	3822340,75
2025		3166846,58	4219400,20	4219400,20
2026		331157,33	4657705,64	4657705,64
Роки	Загальне постачання енергії відновлюваних джерел, тис. грн	Тенденція	Зростання	Тенд + Exp + Ln
2007	2384,00	1919,86	2145,16	2145,16
2008	2604,00	2125,19	2273,94	2273,94
2009	2463,00	2330,52	2410,45	2410,45
2010	2611,00	2535,85	2555,15	2555,15
2011	2514,00	2741,18	2708,54	2708,54
2012	2476,00	2946,51	2871,13	2871,13
2013	3166,00	3151,84	3043,49	3043,49
2014	2797,00	3357,16	3226,19	3226,19
2015	2700,00	3562,49	3419,87	3419,87
2016	3616,00	3767,82	3625,17	3625,17
2017	3907,00	3973,15	3842,79	3842,79
2018	4303,00	4178,48	4073,48	4073,48
2019	4335,00	4383,81	4318,01	4318,01
2020	5687,00	4589,14	4577,23	4577,23
2021	4794,47	4794,47	4852,00	4852,00
2024		5410,46	5779,32	5779,32
2025		5615,79	6126,26	6126,26
2026		5821,12	6494,03	6494,03
Роки	Частка постачання енергії відновлюваних джерел, %	Тенденція	Зростання	Тенд + Exp + Ln
2007	1,71	1,08	1,55	1,55
2008	1,94	1,40	1,71	1,71
2009	2,15	1,72	1,88	1,88
2010	1,97	2,04	2,07	2,07
2011	1,99	2,37	2,28	2,28
2012	2,02	2,69	2,50	2,50
2013	2,73	3,01	2,76	2,76
2014	2,65	3,34	3,03	3,03
2015	3,00	3,66	3,34	3,34
2016	3,83	3,98	3,68	3,68
2017	4,37	4,31	4,05	4,05
2018	4,60	4,63	4,46	4,46
2019	4,90	4,95	4,91	4,91
2020	6,60	5,28	5,40	5,40
2021	5,60	5,60	5,94	5,94
2024		6,57	7,93	7,93
2025		6,89	8,73	8,73
2026		7,21	9,61	9,61

Джерело: складено авторами за матеріалами [8]*.

*Дані за 2014–2021 рр. наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополь і тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях.

загального постачання первинної енергії, загального постачання енергії відновлюваних джерел та частки постачання енергії відновлюваних джерел (табл. 4).

Наприкінці дослідження та прогнозування загального постачання первинної енергії, загального постачання енергії відновлюваних джерел і частки постачання енергії відновлюваних джерел проведено ранжування цих показників за виробничими моделями з використанням вбудованої функції РАНГ (табл. 5).

Якщо порівняти прогнозні значення загального постачання первинної енергії, загального постачання енергії відновлюваних джерел і частки постачання енергії відновлюваних джерел, то лідируючими позиціями (1, 2 та 3) у прогнозування цих показників є вбудована статистична функція РОСТ, вбудовані математичні функції, експонентна модель тренду та вбудована статистична функція ТЕНДЕНЦИЯ. Але слід бути обережними з занадто високими показниками у прогнозуванні загального постачання первинної енергії, загального постачання енергії відновлюваних джерел і частки постачання енергії відновлюваних джерел, адже прогнозування цих показників ґрунтується на економіко-математичних методах і моделях, а в реальному середовищі є ряд зовнішніх і внутрішніх факторів, які впливають на ці показники як позитивно, так і негативно.

Отже, проведений статистичний аналіз і прогнозування з використанням різних методів лінійного та нелінійного обчислення загального постачання первинної енергії, загального постачання енергії відновлюваних джерел і частки постачання енергії відновлюваних джерел, свідчать про те, що в управлінні енергопостачання та енергозбереження бюджетної системи можна вибрати найбільш доцільний і ефективний метод дослідження з урахуванням особливостей цієї фінансової системи. Попри те, що чинне законодавство України сприяє розвитку енергетичних проєктів та інвестиціям у нові проєкти відновлюваної енергетики, питання енергозабезпечення та енергозбереження на підприємствах та

Таблиця 5. Ранжування прогнозних значень загального постачання первинної енергії, загального постачання енергії відновлюваних джерел і частки постачання енергії відновлюваних джерел організаціям бюджетної сфери в Україні на 2024–2026 рр.

Модель тренду	Прогнозні значення загального постачання первинної енергії, тис. грн			Ранжування прогнозного значення загального постачання первинної енергії		
	2024	2025	2026	2024	2025	2026
Лінійна $Y = 144\,310,75x + 424\,942,38$	2733914,38	2878225,13	3022535,88	5	5	5
Логарифмічна $Y = 754\,904,17\ln(x) + 175\,343,28$	2268382,07	2314147,85	2357296,97	7	7	7
Степенева $Y = 529\,155,64x^{0,53}$	2300207,53	2375315,80	2448374,55	6	6	6
Експонентна $Y = 645\,276,22e^{0,10x}$	3196074,04	3532208,08	3903693,65	3	3	3
Вбудована статистична функція ТЕНДЕНЦІЯ	3022535,83	3166846,58	3311157,33	4	4	4
Вбудована статистична функція РОСТ	3822340,75	4219400,20	4657705,64	1	1	1
Вбудовані математичні функції	3822340,75	4219400,20	4657705,64	1	2	1
Модель тренду	Прогнозні значення загального постачання енергії відновлюваних джерел, тис. грн			Ранжування прогнозного значення загального постачання енергії відновлюваних джерел		
	2024	2025	2026	2024	2025	2026
Лінійна $y = 205,33x + 1\,714,53$	4999,81	5205,14	5410,47	5	5	5
Логарифмічна $y = 976,35\ln(x) + 1\,541,20$	4248,22	4307,41	4363,21	6	6	6
Степенева $y = 1\,904,78x^{0,28}$	4139,98	4210,86	4278,79	7	7	7
Експонентна $y = 2\,023,68e^{0,06x}$	5285,24	5612,06	5959,09	4	4	3
Вбудована статистична функція ТЕНДЕНЦІЯ	5410,46	5615,79	5821,12	3	3	4
Вбудована статистична функція РОСТ	5779,32	6126,26	6494,03	1	1	1
Вбудовані математичні функції	5779,32	6126,26	6494,03	2	2	1
Лінійна $y = 0,003x + 0,008$	5,60	5,90	6,20	5	5	4
Логарифмічна $y = 0,016\ln(x) + 0,004$	4,84	4,93	5,02	6	6	6
Степенева $y = 0,01x^{0,49}$	3,89	4,01	4,12	7	7	7
Експонентна $y = 0,01e^{0,10x}$	6,05	6,05	6,05	4	4	5
Вбудована статистична функція ТЕНДЕНЦІЯ	6,57	6,89	7,21	3	3	3
Вбудована статистична функція РОСТ	7,93	8,73	9,61	2	1	1
Вбудовані математичні функції	7,93	8,73	9,61	1	1	1

Джерело: складено авторами.

в організаціях бюджетної сфери постає особливо гостро. Розроблення, впровадження та управління енергоощадними проектами на сьогодні є дуже актуальними.

Політика України щодо зменшення впливу бюджетного сектора на навколишнє середовище корелюється з політикою, розробленою європейськими країнами. Вона спрямована, крім іншого, на зниження попиту на енергію шляхом підвищення ефективності експлуатації будівель і збільшення споживання енергії з джерел відновлюваної енергії.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Аргументовано, що якщо порівняти прогнозні значення в реальному середовищі є ряд зовнішніх і внутрішніх факторів, які впливають на ці показники як позитивно, так і негативно, тобто в управлінні проектами енергозбереження організацій бюджетної системи можна вибрати найбільш доцільний і ефективний метод дослідження з урахуванням актуальних особливостей. Дослідження дає змогу констатувати

ти наявність фактору сприяння розвитку енергетичних проектів та інвестицій у нові проекти відновлюваної енергетики, питання енергозабезпечення і енергозбереження в організаціях бюджетної сфери, зниження попиту на енергію шляхом європейської практики підвищення ефективності експлуатації будівель. Змодельовані сценарії управління проектами енергозбереження в організаціях бюджетної сфери щодо використання електроенергії та теплоенергії в освітніх закладах України з використанням рядів динаміки. У відповідності до розрахунків, зі зменшенням динаміки використання енергії на 1 % результативні показники використання електроенергії та теплоенергії в освітніх закладах України зменшаться на 0,46 та 0,26 % відповідно. Аналітичне вирівнювання дає змогу зробити прогноз використання електроенергії та теплоенергії в освітніх закладах України на 2024 р. Так, прогнозне значення використання електроенергії та теплоенергії в освітніх закладах України становить відповідно 598,32 млн кВт/год та 2230,42 тис. Гкал, тобто дещо зростає.

Література:

1. Адаменко Я. О., Архипова Л. М., Москальчук Н. М. Методика екологічної оцінки використання відновлюваних джерел енергії. Екологічна безпека. 2015. № 2 (20). С. 37—42.
2. Добровольська Л. Деякі аспекти державного фінансування вищої освіти. Фінанси України. 2003. № 8. С. 50—54.
3. Каленюк І. Фінансування освіти: проблеми та можливості їх вирішення. Економіка. Фінанси. Право. 2001. № 11. С. 9—12.
4. Кириленко О. Ефективне фінансування вищої освіти — шлях до конкурентної економіки і відкритого суспільства. Вища школа. 2007. № 4. С. 23—34.
5. Кичко І. Фінансування освіти в умовах формування соціально-орієнтованої економіки. Фінанси України. 2003. № 1. С. 53—59.
6. Колісниченко Н. Альтернативні джерела фінансування вищої освіти: досвід США. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2006. № 1. С. 320—326.
7. Маслікевич М. Р., Сердюк Б. М. Сутність оцінки енергоефективності підприємства. Актуальні проблеми економіки та управління. 2011. Вип. 5. С. 110—114.
8. Монаєнко А. Суб'єкти та правові засоби, за допомогою яких здійснюється фінансування освіти та науки. Підприємництво, господарство і право. 2007. № 12. С. 103—106.
9. Пашченко П. О. Управління проектами енергозбереження в організаціях бюджетної сфери. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 073 "Менеджмент". Полтавський державний аграрний університет, Полтава, 2023. 243 с.
10. Zhyvko Z., Nikolashyn A., Semenets I., Karpenko Y., Zos-Kior M., Hnatenko I., Klymenchukova N., Krakhmalova N. Secure aspects of digitalization in management accounting and finances of the subject of the national economy in the context of globalization. Journal of Hygienic Engineering and Design. 2022. Vol. 39. pp. 259—269.

References:

1. Adamenko, Y. O., Arkhipova, L. M. and Moskalchuk, N. M. (2015), "Methodology of ecological assessment of the use of renewable energy sources", Ecological safety, vol. 2 (20), pp. 37—42.
2. Dobrovolska, L. (2003), "Some aspects of state financing of higher education", Finances of Ukraine, vol. 8, pp. 50—54.
3. Kaleniuk, I. (2001), "Financing of education: problems and possibilities of their solution. Economy", Finances. Right, vol. 11, pp. 9—12.
4. Kyrilenko, O. (2007), "Effective financing of higher education — the way to a competitive economy and an open society", High school, vol. 4, pp. 23—34.
5. Kychko, I. (2003), "Financing of education in the conditions of the formation of a socially-oriented economy", Finances of Ukraine, vol. 1, pp. 53—59.
6. Kolisnychenko, N. (2006), "Alternative sources of financing higher education: experience of the USA", Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, vol. 1, pp. 320—326.
7. Maslikevych, M.R. and Serdyuk, B.M. (2011), "The essence of enterprise energy efficiency assessment", Actual problems of economy and management, vol. 5, pp. 110—114.
8. Monayenko, A. (2007), "Subjects and legal means by which education and science are financed", Entrepreneurship, economy and law, vol. 12, pp. 103—106.
9. Pashchenko, P. O. (2023), "Management of energy saving projects in budget sector organizations", Abstract of PhD dissertation, Economy, Poltava, Ukraine.
10. Zhyvko, Z., Nikolashyn, A., Semenets, I., Karpenko, Y., Zos-Kior, M., Hnatenko, I., Klymenchukova, N. and Krakhmalova, N. (2022), "Secure aspects of digitalization in management accounting and finances of the subject of the national economy in the context of globalization", Journal of Hygienic Engineering and Design, vol. 39, pp. 259—269.

Стаття надійшла до редакції 03.08.2024 р.

УДК 338.432:005.8

О. В. Лагодієнко,

к. е. н., докторант кафедри цифрових технологій фінансових операцій,

Одеський національний технологічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1731-5845>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.17.65

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МЕТОДУ ОПТИМІЗАЦІЇ ESG-ПОРТФЕЛЯ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

O. Lagodiyenko,

PhD in Economics, Doctoral candidate of the Department of Digital Technologies
of Financial Operations, Odesa National University of Technology

IMPLEMENTATION OF THE ESG PORTFOLIO OPTIMIZATION METHOD OF UKRAINIAN COMPANIES IN CONDITIONS OF UNCERTAINTY

У статті досліджено впровадження методу оптимізації портфеля ESG на українських підприємствах в умовах невизначеності. Обґрунтовано важливість інтеграції екологічних, соціальних та управлінських аспектів для підвищення сталого розвитку та конкурентоспроможності підприємств. Запропоновано ефективні підходи до створення та управління портфелями ESG, які враховують специфіку українських підприємств. Охарактеризовано сучасні тенденції та інструменти, за допомогою яких можна покращити якість управління ESG. Проаналізовано практичні приклади впровадження стратегій ESG на провідних агропромислових підприємствах України, що дозволяє мінімізувати ризики та максимізувати ефективність їх діяльності. Розроблено методику оптимізації портфеля ESG. Оптимізація портфеля проектів дозволяє підприємствам ефективно розподіляти ресурси, знижувати ризики та максимізувати позитивний вплив на довкілля і суспільство. У цьому контексті важливо розуміти, як саме проводиться оптимізація, які методи використовуються та які аспекти слід враховувати.

The article investigates the implementation of the ESG portfolio optimization method in Ukrainian enterprises under conditions of uncertainty. The importance of integrating environmental, social, and governance (ESG) aspects to enhance sustainable development and competitiveness of enterprises is substantiated. The study underscores the significance of these integrations, providing a robust foundation for why ESG factors should be embedded within corporate strategies. Effective approaches to creating and managing ESG portfolios that consider the specifics of Ukrainian enterprises are proposed. Modern trends and tools that can improve the quality of ESG management are characterized. Practical examples of ESG strategy implementation in leading agricultural enterprises of Ukraine are analyzed, demonstrating how these strategies minimize risks and maximize operational efficiency. For instance, "Astarta-Kyiv," a major agro-industrial holding, uses modern technologies to reduce CO₂ emissions and manage waste efficiently. It employs irrigation systems that minimize water consumption and practices crop rotation to maintain soil fertility. Socially, "Astarta-Kyiv" invests in local communities by creating jobs, providing training programs, and supporting social projects. In terms of governance, the company has established a transparent management system that includes regular reporting and adherence to international standards. A methodology for ESG portfolio optimization is developed. This methodology includes identifying relevant ESG factors, assessing and prioritizing them, integrating them into business strategy, implementing and monitoring action plans, and reporting on progress. Continuous improvement based on stakeholder feedback and emerging best practices is also emphasized. Optimizing project portfolios allows enterprises to effectively allocate

resources, reduce risks, and maximize their positive impact on the environment and society. In this context, it is crucial to understand how the optimization is conducted, which methods are used, and which aspects need to be considered. Understanding the process of ESG optimization, the methods used, and the aspects to be considered is crucial for businesses aiming to thrive sustainably and responsibly.

Ключові слова: ESG, оптимізація портфеля, українські підприємства, сталий розвиток, невизначеність, управління ризиками, економічна стійкість, екологічні аспекти, соціальні аспекти, корпоративне управління.

Key words: ESG, portfolio optimization, Ukrainian enterprises, sustainable development, uncertainty, risk management, economic sustainability, environmental aspects, social aspects, corporate governance.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах сучасного глобалізованого світу українські підприємства стикаються з багатьма викликами, пов'язаними з економічною та політичною невизначеністю. Посилення тиску з боку регуляторів, інвесторів і суспільства на екологічну стійкість, соціальну відповідальність і прозорість управління створює нові вимоги до бізнесу. Традиційні методи управління та стратегічного планування не завжди ефективні в умовах високої мінливості та швидких змін. Впровадження принципів ESG (екологічні, соціальні та управлінські аспекти) стає надзвичайно важливим для забезпечення довгострокової стабільності та конкурентоспроможності підприємств. Однак відсутність чітких методологій та інструментів для оптимізації портфеля ESG ускладнює процес прийняття рішень та управління цими аспектами. Це дослідження спрямоване на вирішення проблеми розробки та впровадження ефективного методу оптимізації портфеля ESG з урахуванням специфіки українських підприємств та умов невизначеності, в яких вони працюють.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми формування та реалізації принципів ESG корпоративної соціальної відповідальності підприємств досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, зокрема Лебедев І.В. [1], Воронько-Невіднича Т.В., Помаз О.М., Васильєва Ю.А., Коваленко Г.О. [3], П. І. Бідюк, О. А. Тимошук, А. Є. Коваленко, А. О. Коршевнюк [6] та ін.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідити можливості та виклики, пов'язані з впровадженням методу оптимізації портфеля ESG українських підприємств в умовах невизначеності, з метою визначення оптимальних підходів до створення та управління портфелями ESG, що дозволяє мінімізувати ризики та максимізація ефективності підприємств в контексті сталого розвитку, аналіз сучасних тенденцій та інструментів, які можуть бути використані для підвищення якості управління ESG аспектом та представлення практичних рекомендацій для українських підприємств щодо впровадження інноваційних підходів до управління ESG портфелями в умовах постійних змін і викликів сучасного бізнес-середовища.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На сучасному динамічному ринку українські підприємства стикаються з багатьма викликами, головною з яких є невизначеність економічного та політичного середовища. Однією з ключових стратегій підвищення сталого розвитку та конкурентоспроможності підприємств є впровадження принципів ESG (екологічні, соціальні та управлінські аспекти). Однак для досягнення максимального результату важливо використовувати ефективні методи управління цими аспектами, серед яких особливе місце займає метод оптимізації портфеля ESG.

Екологічні проекти можуть бути: проект з енергоефективності включає встановлення енергоефективного обладнання та модернізацію виробничих процесів для зниження споживання енергії; проект з відновлюваної енергії спрямований на будівництво сонячних або вітрових електростанцій та перехід на використання відновлюваних джерел енергії; проект з управління відходами передбачає впровадження системи переробки та повторного використання відходів, зменшення забруднення довкілля. Соціальні проекти охоплюють розвиток громад, включаючи інвестиції у місцеву інфраструктуру, освіту, охорону здоров'я

та інші соціальні програми для покращення умов життя в регіоні.

Проекти з підтримки працівників включають програми з навчання та підвищення кваліфікації, забезпечення безпечних умов праці та надання соціальних пільг. Ініціативи з інклюзивності та різноманіття спрямовані на забезпечення рівних можливостей для всіх працівників та підтримку різноманітності в колективі. Управлінські проекти включають впровадження кращих практик корпоративного управління, забезпечення прозорості та підзвітності, створення системи управління ризиками для ідентифікації, оцінки та мінімізації різних видів ризиків, а також розробку та впровадження кодексу етики для забезпечення дотримання законодавства та внутрішніх стандартів. На Рис. 1. представлено методологію оптимізації портфеля ESG компанії (екологічні, соціальні та управлінські аспекти). Ця техніка включає в себе кілька основних етапів. Перший етап — виявлення факторів ESG, що впливають на діяльність компанії. Наступним кроком є оцінка цих факторів, яка може включати як кількісний, так і якісний аналіз впливу на навколишнє середовище, соціальної відповідальності та якості корпоративного управління.

Після оцінки факторів ESG проводиться аналіз ризиків і можливостей, які вони можуть принести для компанії. Це дозволяє визначити

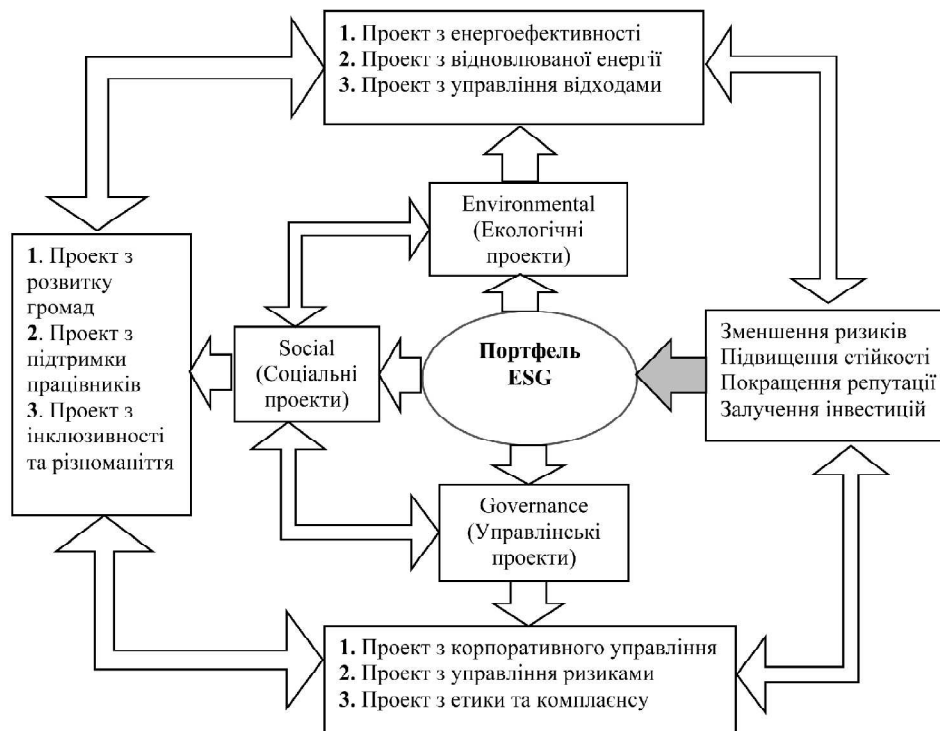

Рис. 1. Методика оптимізації портфеля ESG

Джерело: розроблено автором.

потенційні ризики та переваги. На основі цього аналізу розробляється стратегія оптимізації портфеля ESG, яка може включати зміну бізнес-процесів, інвестиції в сталий розвиток і впровадження нових методів управління.

Наступний крок — реалізація розробленої стратегії на практиці. Це може включати зміни організаційної структури, навчання персоналу та впровадження нових технологій. Завершальним етапом є постійний моніторинг результатів і коригування стратегії у відповідь на зміни зовнішнього і внутрішнього середовища компанії.

Таким чином, методика оптимізації портфеля ESG, представлена на рисунку 1, є комплексним підходом, який охоплює всі етапи від ідентифікації до моніторингу факторів ESG. Це дозволяє компаніям мінімізувати ризики, пов'язані з екологічними, соціальними та управлінськими аспектами, і максимізувати свою ефективність і конкурентоспроможність в сучасних умовах невизначеності.

Портфель ESG проектів допомагає організаціям не лише досягати своїх стратегічних цілей, але й вносити позитивний внесок у суспільство та довкілля, сприяючи сталому розвитку.

Методи оптимізації портфеля ESG проектів є ключовими інструментами для підприємств, які прагнуть підвищити свою стійкість, покращити екологічні, соціальні та управлінські показники, а також забезпечити довгострокову цінність для всіх стейкхолдерів. Оптимізація портфеля проектів дозволяє підприємствам ефективно розподіляти ресурси, знижувати ризики та максимізувати позитивний вплив на довкілля і суспільство. У цьому контексті важливо розуміти, як саме проводиться оптимізація, які методи використовуються та які аспекти слід враховувати [2].

Оптимізація ESG проектів є важливим аспектом для забезпечення сталого розвитку підприємств. Існує кілька методів, які можуть бути використані для ефективного управління екологічними, соціальними та управлінськими аспектами діяльності підприємства:

1. Інтеграція ESG факторів у стратегічне планування
2. Оцінка життєвого циклу (Life Cycle Assessment, LCA)
3. Інструменти ESG-рейтингу та оцінки
4. Фінансові моделі та аналіз ризиків
5. Залучення зацікавлених сторін
6. Використання передових технологій
7. Зелений фінанс

Інтеграція факторів ESG у стратегічне планування передбачає включення показників ESG

у загальну стратегію компанії, що дозволяє врахувати їх вплив на довгострокову стабільність і прибутковість компанії. Такий підхід гарантує узгодженість бізнес-цілей зі сталим розвитком.

Оцінка життєвого циклу (LCA) продуктів і послуг дозволяє визначити екологічні та соціальні наслідки на кожному етапі життєвого циклу — від видобутку сировини до утилізації. Це допомагає зменшити негативний вплив на довкілля та суспільство.

Інструменти оцінки та оцінки ESG, такі як рейтинги та індекси ESG, дозволяють компаніям оцінювати та порівнювати екологічні, соціальні та управлінські показники. Такі інструменти надають інформацію інвесторам і допомагають їм приймати зважені рішення.

Фінансові моделі та аналіз ризиків використовуються для оцінки впливу факторів ESG на фінансові показники компанії, що допомагає визначити економічну доцільність проектів ESG. Аналіз ризиків дозволяє визначити потенційні загрози та розробити стратегії їх мінімізації.

Залучення зацікавлених сторін, включаючи клієнтів, інвесторів, працівників і громади, допомагає гарантувати, що їхні очікування та потреби враховуються під час прийняття рішень. Це забезпечує більшу корпоративну прозорість і підзвітність [5—7].

Використання передових технологій, таких як штучний інтелект, великі дані та блокчейн, можна використовувати для моніторингу та оптимізації показників ESG. Такі технології забезпечують більш точний і оперативний аналіз даних.

Зелене фінансування передбачає використання зелених облігацій та інших фінансових інструментів, спрямованих на підтримку екологічних та соціальних проектів, що дозволяє отримати додаткові кошти для реалізації ініціатив ESG.

Кожен з цих методів має свої переваги та обмеження, і їх поєднання дозволяє підприємствам ефективніше управляти ESG проектами, мінімізуючи ризики та максимізуючи позитивний вплив на довкілля та суспільство.

В умовах невизначеності сільськогосподарські підприємства в Україні стикаються з численними викликами, які потребують стратегій адаптації та інноваційних підходів до впровадження принципів ESG. Одним із найбільших агропромислових господарств України є ПАТ "Астарта-Київ", яке займається вирощуванням цукрових буряків, виробництвом цукру, молока, сої та зернових. Компанія ак-

тивно впроваджує сучасні технології для зменшення викидів CO₂ та поводження з відходами, використовує системи зрошення для мінімізації споживання води та впроваджує сівозмінну для підтримки родючості ґрунту. Компанія інвестує в місцеві громади шляхом створення робочих місць, навчальних програм і соціальних проектів, а також запровадила прозору систему управління, включаючи регулярну звітність і дотримання міжнародних стандартів корпоративного управління.

ПрАТ МХП (Миронівський хлібопродукт) — провідний виробник курятини в Україні та одне з найбільших агропідприємств, що займаються вирощуванням зернових та виробництвом м'ясної продукції. Компанія впроваджує технології, спрямовані на зменшення впливу на навколишнє середовище, зокрема використання біогазових установок для виробництва енергії з відходів та скорочення викидів парникових газів. МХП підтримує розвиток місцевих громад через освітні програми, підтримку місцевих фермерів та інфраструктурні проекти, застосовує високі стандарти корпоративного управління, включаючи прозорість фінансової звітності та відповідність міжнародним стандартам.

ПАТ "Кернел" є одним із найбільших виробників та експортерів соняшникової олії в Україні, а також значним гравцем у вирощуванні зернових. Компанія впроваджує інноваційні сільськогосподарські технології для підвищення ефективності використання ресурсів, зменшення викидів парникових газів та захисту навколишнього середовища. "Кернел" підтримує місцеві громади через програми соціальної відповідальності, спрямовані на покращення умов життя та праці, забезпечення високої прозорості та відповідальності у своїй діяльності та дотримання принципів сталого розвитку та відповідального ведення бізнесу. Ці компанії демонструють ефективність інтеграції принципів ESG у свою діяльність, що дозволяє їм не тільки відповідати викликам сьогодення, а й забезпечувати сталий розвиток та підвищення конкурентоспроможності в умовах невизначеності.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Підприємства сільського господарства в Україні активно впроваджують ESG стратегії, адаптуючись до умов невизначеності. Вони зосереджуються на екологічних інноваціях, соціальних ініціативах та вдосконаленні управлі-

нських практик, що дозволяє їм залишатися конкурентоспроможними та забезпечувати сталий розвиток у довгостроковій перспективі. Досягнення цілей ESG може забезпечити агропродовольчим компаніям значний фінансовий приріст. Компанії, які приділяють особливу увагу потребам споживачів і захисту навколишнього середовища, значно покращать свою репутацію. Навпаки, репутація може постраждати, якщо компанія потрапляє в скандали, пов'язані з її негативним впливом на навколишнє середовище або нехтуванням стандартами безпеки харчових продуктів. Впровадження принципів ESG допомагає визначити напрямок подальшого розвитку агропродовольчих підприємств, удосконалити методи управління та створити ефективні стратегії взаємодії із зацікавленими сторонами та управління ринковою капіталізацією. Збереження європейського курсу розвитку та прагнення до відкритих ринків є важливими для залучення інвестицій у розвиток відповідних бізнес-процесів і стандартів у національному агропродовольчому секторі.

Майбутні інвестиції у відновлення країни включатимуть компоненти ESG, які вимагатимуть від агробізнесу адаптації продуктів, послуг і процесів до нових стандартів. Майбутні дослідження в цьому напрямку можуть бути зосереджені на багатокритеріальному аналізі, який дозволить враховувати більш широкий спектр факторів і показників при прийнятті рішень щодо оптимізації портфелів ESG. Такий підхід допоможе компаніям більш точно оцінювати ризики та можливості, адаптуючись до швидко мінливих зовнішніх умов. Крім того, варто дослідити вплив різних вагових коефіцієнтів на окремі критерії ESG, що дозволить розробити більш гнучкі та адаптивні моделі управління портфелем ESG з урахуванням специфіки різних галузей і типів підприємств.

Література:

1. Лебедев І. В. Корпоративна соціальна відповідальність у контексті впровадження концепції гідної праці: монографія. Одеса: BOI COIU, 2015. 376 с.
2. Педро М. ESG-принципи та відповідальне інституційне інвестування у світі: Критичний огляд досліджень; пер. з англ. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2020. 88 с. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3668998>. (дата звернення 04.07.2024).
3. Воронько-Невіднича Т. В., Помаз О. М., Васильєва Ю. А., Коваленко Г. О. Аспекти корпоративної соціальної відповідальності підпри-

ємства, що сприяють формуванню його іміджу. Modern Economics. 2020. № 24 (2020). С. 45—49. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V24\(2020\)-07](https://doi.org/10.31521/modecon.V24(2020)-07). (дата звернення 04.07.2024).

4. Воронько-Невіднича Т.В., Коваль О.О., Колода О.Ф. Управління розвитком підприємства як необхідна умова досягнення цілей сталого розвитку. Економіка та суспільство. 2021. № 25. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-80>. (дата звернення 04.07.2024).

5. Castilla-Polo, F., Garcia-Martinez, G., Guerrero-Baena, M. et al. The cooperative ESG disclosure index: an empirical approach. Environ Dev Sustain, 2024. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10668-024-04719-x> (дата звернення 04.07.2024).

6. П. І. Бідюк, О. А. Тимошук, А. Є. Коваленко, А. О. Коршевніук. Системи і методи підтримки прийняття рішень. Київ: КПП ім. Ігоря Сікорського, 2020. — 610 с.

7. Подиновський В. В. Парето-оптимальні рішення багатокритеріальних задач. К.: Наукова думка, 2020. — 256 с.

8. Максишко Н.К. Про багатокритеріальний підхід до аналізу динаміки економічних систем. International Workshop (Skhidnytsia, May 21—25, 2018). Skhidnytsia, 2018. — С. 124 — 125.

References:

1. Lebedev, I. V. (2015) Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist u konteksti vprovadzhennia kontseptsii hidnoi pratsi [Corporate social responsibility in the context of implementing the concept of decent work], VOI SOIU, Odesa, Ukraine.

2. Pedro, M. (2020) ESG-pryntsypy ta vidpovidalne instytutsiine investuvannia u sviti: Krytychnyi ohliad doslidzhen [ESG principles and responsible institutional investment worldwide: a critical review of research]; Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky, Lviv, Ukraine. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3668998>.

3. Voronko-Nevidnycha, T. V., Pomaz, O. M., Vasylyeva, Yu. A., Kovalenko, H. O. (2020), "Aspects of corporate social responsibility of the enterprise that contribute to its image formation", Modern Economics, vol. 24. [https://doi.org/10.31521/modecon.V24\(2020\)-07](https://doi.org/10.31521/modecon.V24(2020)-07).

4. Voronko-Nevidnycha, T. V., Koval, O. O., Koloda, O. F. (2021), "Management of enterprise development as a necessary condition for achieving sustainable development goals", Ekonomika ta suspilstvo, vol. 25. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-80>.

5. Castilla-Polo, F., Garcia-Martinez, G., Guerrero-Baena, M. et al. (2024), "The cooperative ESG disclosure index: an empirical approach",

Environ Dev Sustain. <https://doi.org/10.1007/s10668-024-04719-x>

6. Bidiuk, P. I., Timoshchuk, O. L., Kovalenko, A. Ye., Korshevniuk, L. O. (2020), Systemy i metody pidtrymky pryiniattia rishen [Systems and methods for decision support], KPI im. Ihoria Sikorskoho, Kyiv, Ukraine.

7. Podynovskyi, V. V. (2020), Pareto-optymalni rishennia bahatokryterialnykh zadach [Pareto-optimal solutions for multicriteria problems], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.

8. Maksyshko, N. K., (2018) "Problems of Decision Making Under Uncertainties (PDMU-2018)", International Workshop, May 21—25, Skhidnytsia, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 11.08.2024 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 631.152:005.22

Ю. В. Ліпський,
к. е. н., директор, ТОВ "Мінераліс Україна"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-8483-5833>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.17.71

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОЦЕСУ ВІДТВОРЕННЯ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Y. Lipskyi,
PhD in Economics, Director, Mineralis Ukraine LLC

THEORETICAL APPROACHES TO THE REPRODUCTION PROCESS IN AGRICULTURE

Встановлено, що потенціал економічного прогресу в сільському господарстві повинен базуватися на принципах сталого розвитку, що передбачає якісні удосконалення, на відміну від економічного росту, який базується на збільшенні кількісних показників.

Вважаємо, що при вирішенні питання про новий тип відтворення доцільно виходити із необхідності врахування набутого позитивного досвіду розвитку економічних систем. Вагомість фокусування саме на зазначених аспектах пояснюється тим, що з нашої позиції, запровадження західних підходів до регулювання економікою не є доцільним з причини наступного методологічного підходу.

Відтворювальний процес у сільському господарстві, з одного боку, являє собою підсистему суспільного відтворення, а з іншого — інтегрує одиничні відтворювальні процеси на рівні сільськогосподарських підприємств. Зазначимо, що інтеграція галузевого відтворювального процесу з одиничними процесами відтворення сільгоспідприємств, здійснюється через відтворювальні цикли, що забезпечують відтворення продукції, послуг та необхідних умов. Як відомо, відтворювальний цикл — цикл це "виробництво — розподіл — обмін — споживання", стадії якого характеризують стан, які проходить економічний продукт від його створення до споживання.

Узагальнюючи розглянуту нами економічну сутність відтворювальних процесів у сільському господарстві, необхідно зазначити наступне: використання діалектичного підходу до дослідження категорії дає підстави зробити висновки про необхідність розвитку положень, пов'язаних із формами, способами і механізмами взаємодії учасників відносин у процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання; економічні відносини між господарюючими суб'єктами базуються на інтересах сторін; модель відтворювального циклу, що ґрунтується на самофінансуванні, передбачає наявність власних джерел, величина яких визначається після вторинного розподілу; параметри і тривалість відтворювального циклу залежать від використовуваних структури ресурсів та технології виробництва; існуючий звужений тип відтворення свідчить про відсутність можливостей для техніко-технологічної модернізації; доцільно створити сприятливі умови для розвитку взаємовигідної співпраці між державою і приватним бізнесом, що дасть змогу активізувати інвестиційні процеси в галузі.

It was established that the potential of economic progress in agriculture should be based on the principles of sustainable development, which involves qualitative improvements, in contrast to economic growth, which is based on increasing quantitative indicators.

We believe that when solving the issue of a new type of reproduction, it is appropriate to proceed from the need to take into account the acquired positive experience of the development of economic systems. The importance of focusing precisely on the specified aspects is explained by the fact that, from our position, the introduction of Western approaches to the regulation of the economy is not expedient due to the following methodological approach.

The reproductive process in agriculture, on the one hand, is a subsystem of social reproduction, and on the other hand, it integrates individual reproductive processes at the level of agricultural enterprises. It should be noted that the integration of the sectoral reproduction process with individual reproduction processes of agricultural enterprises is carried out through reproduction cycles that ensure the reproduction of products, services and necessary conditions. As you know, the reproductive cycle is a cycle of "production — distribution — exchange — consumption", the stages of which characterize the state that an economic product undergoes from its creation to consumption. Summarizing the economic essence of the reproductive processes in agriculture that we have considered, it is necessary to note the following: the use of a dialectical approach to the study of the category gives grounds for concluding that there is a need to develop provisions related to the forms, methods and mechanisms of interaction of the participants in relations in the process of production, distribution, exchange and consumption; economic

relations between business entities are based on the interests of the parties; the model of the reproductive cycle, based on self-financing, assumes the presence of own sources, the amount of which is determined after secondary distribution; the parameters and duration of the reproduction cycle depend on the used resource structure and production technology; the existing narrow type of reproduction shows the lack of opportunities for technical and technological modernization; it is expedient to create favorable conditions for the development of mutually beneficial cooperation between the state and private business, which will make it possible to activate investment processes in the industry.

Ключові слова: відтворення, сільське господарство, джерела фінансування, природно-кліматичні умови, обмін, споживання.

Key words: reproduction, agriculture, sources of financing, natural and climatic conditions, exchange, consumption.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Потенціал економічного прогресу в сільському господарстві повинен базуватися на принципах сталого розвитку, що передбачає якісні удосконалення, на відміну від економічного росту, який базується на збільшенні кількісних показників. Очевидно, що економічним прогресом у сільському господарстві слід вважати такий його розвиток, який здійснюється не за рахунок навколишнього середовища та соціальної сфери, а, навпаки, на основі узгодження економічної діяльності із екологічними та соціальними вимогами щодо збалансованого розвитку. Отже, концепція сталого розвитку сільського господарства передбачає оптимальне поєднання розвитку трьох сфер: економічної, соціальної та екологічної, що зумовлює збалансований розвиток галузі та країни в цілому.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Відтворювальні процеси й раціональне використання ресурсів у сільському господарстві досліджували відомі вчені: В. Андрійчук, А. Даниленко, М. Дем'яненко, В. Іванишин, Д. Крисанов, І. Лукінов, І. Охріменко, Б. Пасхавер, Г. Підлісецький, М. Пугачов, А. Стельмашук, В. Трегобчук, О. Улянченко, Г. Черевко, В. Шиян та інші.

Водночас багато питань, пов'язаних із якісною оцінкою їх стану та забезпеченням матеріально-технічними ресурсами товаровиробників, залишаються недостатньо вивченими й дискусійними, що вимагає проведення подальших досліджень, зокрема пошуку нових інструментів і механізмів з урахуванням реальних умов, що склалися в аграрному секторі економіки.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

На основі узагальнення дослідження запропонувати заходи по удосконаленню теоретичного підґрунтя процесу відтворення в сільському господарстві.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Зазначимо, що концепція сталого розвитку дозволила по-новому характеризувати поняття "економічна ефективність" у процесі відтворення. Поділяємо думку Р. Констанца та К. Фольке про те, що реалізація концепції сталого розвитку й відповідно розширеного типу відтворення можливі при вирішенні таких проблем: стійкого масштабу економіки, який би відповідав її екологічній системі життєзабезпечення; справедливого розподілу ресурсів та можливостей не лише за нинішнього покоління людей, але також між нинішнім і майбутніми поколіннями, а також між людиною й іншими біологічними видами; ефективного розподілу ресурсів у часі, який б адекватно враховував природний капітал.

Вважаємо, що при вирішенні питання про новий тип відтворення доцільно виходити із необхідності врахування набутого позитивного досвіду розвитку економічних систем. Важомість фокусування саме на зазначених аспектах пояснюється тим, що з нашої позиції, запровадження західних підходів до регулювання економікою не є доцільним з причини наступного методологічного підходу. Західні економісти, які розробили загальну економічну теорію, в основі якої, як правило, розглядали реально функціонуючі економіки, після чого розроблені теоретичні схеми поширювали як загальні.

Зазначимо, що вивчення проблем відтворювальних процесів у сільському господарстві у плановій економіці посідало провідне місце, однак питання відтворення та нагромадження в сучасних наукових працях залишаються поза увагою. Водночас питання суспільного відтворення розглядаються у межах економічного зростання. Так, О. В. Глушко, висвітлюючи розподіл валового продукту та формування інтенсивного типу розвитку аграрних підприємств, зазначає, що розподіл є важливим знаряддям впливу на процес виробництва в наступних циклах. Це зумовлено тим, що від пропорцій розподілу валового продукту на його складові частини залежать можливості простого і розширеного відтворення [1]. Отже, прискорення господарського розвитку, формування інтенсивного й інноваційного типів розвитку сільськогосподарського виробництва значною мірою залежать від ступеня пізнання законів і закономірностей розширеного відтворення в ринкових умовах.

На думку Н. В. Трусова, відтворення як економічна категорія означає безперервне відновлення виробництва товарів, послуг і духовних благ, на основі якого здійснюється відтворення всіх елементів економічної системи — продуктивних сил, техніко-економічних, організаційно-економічних та виробничих відносин (або відносин економічної власності), а також господарського механізму [2]. Отже, відтворення продуктивних сил доцільно розглядати як процес безперервного відновлення усіх факторів виробництва, а саме природних ресурсів, робочої сили, засобів виробництва.

Як зазначає В. І. Копитко, відтворення — це повторюваний і поновлюваний процес постійного руху сільськогосподарського виробництва, який зумовлюється необхідністю постійного задоволення потреби суспільства у сільськогосподарській продукції та продовольстві. Автор наголошує, що у процесі відтворення його основною стадією є виробництво продукції, що являє собою процес перетворення економічних ресурсів у економічний продукт [3]. Подібну думку обґрунтовує О. М. Вишневська, яка під відтворенням розуміє процес неперервного повторення "виробництва" елементів суспільної системи, що фактично збігається із визначенням представників класичної економіки [4].

Найбільш поширеним є підхід, відповідно до якого, відтворенням називають постійне повторення і безперервне відновлення процесу сільськогосподарського виробництва. Залежно від результатів процесу відтворення виділяють просте та розширене відтворення. Поділяємо думку, що роз-

ширене відтворення в сільськогосподарських підприємствах здійснюється відповідно до дії об'єктивних економічних законів і є складовою частиною розширеного відтворення у межах національної економіки країни, тому для нього характерні всі основні риси та закономірності розвитку останнього. Економічною основою розширеного відтворення й розвитку сільськогосподарського виробництва є нагромадження [5].

Вважаємо, що більш деталізоване визначення процесу відтворення наводить О. О. Клокар, охоплюючи всі послідовні стадії виробництва, обігу та споживання, і характеризує його як складну сукупність органічно взаємопов'язаних форм економічного кругообігу. Процес праці, створення вартості та її обігу є досить закономірними, а взаємопов'язаними — матеріальна, вартісна та грошова форми суспільного продукту. Поряд із матеріально-вартісними елементами відтворюються і властиві даній формації суспільні відносини [6]. Звідси можна зробити висновок, що процес відтворення поєднує в собі: відтворення продуктивних сил (робочої сили, засобів виробництва, природних ресурсів) та відтворення виробничих відносин — відносин виробничого споживання, розподільчих відносин і відносин обміну.

Незважаючи на те, що в науковій спільноті не сформовано єдиної думки щодо дефініції "відтворювальний процес", у нинішніх економічних умовах існують проблеми його реалізації на практиці. Так, у ринкових умовах забезпечено самостійність господарюючих суб'єктів у вирішенні питань фінансування їх діяльності, однак воно ускладнюється через погіршення фінансового стану переважної більшості сільськогосподарських підприємств. Зазначимо, що у ситуації, коли роль державного регулювання процесів відтворення знижується, загострюються проблеми збуту продукції, співвідношення рівня цін реалізації та витрат на виробництво продукції, забезпечення підтримки доходів сільськогосподарських товаровиробників на рівні, необхідному для здійснення відтворювальних процесів, від вирішення яких залежать можливості забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Трансформаційні процеси в сільськогосподарському виробництві зумовили деградацію виробничих ресурсів, зокрема: погіршилася якість сільськогосподарських угідь, пришвидшилися темпи вибуття активної частини основних виробничих фондів на тлі низьких темпів їх оновлення, знижуються фінансова стійкість і платоспроможність підприємств, яка зумовлена нестачею

оборотного капіталу. Така ситуація зумовлена частково відсутністю комплексної обґрунтованої системи організації виробництва, його наукового та методичного забезпечення.

Отже, економічна сутність відтворення полягає у неперервному відновленні економічних відносин щодо процесів виробництва, розподілу, обміну та споживання сільськогосподарської продукції, виробничих ресурсів у незмінних або збільшених масштабах. Очевидно, що розвиток відтворювальних процесів неможливий без встановлення науково обґрунтованих пропорцій між споживанням і накопиченням ресурсів у необхідному для наступного циклу обсязі. Основним напрямом усунення суперечностей між споживанням і накопиченням є збільшення загального обсягу валового доходу, а умовою для створення фонду накопичення — високорентабельне сільськогосподарське виробництво. Підвищення дохідності та рентабельності виробництва у нинішніх умовах можливо досягти на основі удосконалення як ресурсної складової, так і необхідності розробки й обґрунтування напрямів інноваційних перетворень, нових підходів до управління відтворювальними процесами, що дозволить сільськогосподарським підприємствам сформува-ти інноваційний ресурсний потенціал.

Відтворювальний процес у сільському господарстві, з одного боку, являє собою підсистему суспільного відтворення, а з іншого — інтегрує одиничні відтворювальні процеси на рівні сільськогосподарських підприємств. Зазначимо, що інтеграція галузевого відтворювального процесу з одиничними процесами відтворення сільгосппідприємств, здійснюється через відтворювальні цикли, що забезпечують відтворення продукції, послуг та необхідних умов. Як відомо, відтворювальний цикл — цикл це "виробництво — розподіл — обмін — споживання", стадії якого характеризують стан, які проходить економічний продукт від його створення до споживання.

Відтворення у сільському господарстві є складовою частиною суспільного відтворення, тому воно підпорядковано дії загальних економічних законів. Для сільськогосподарського виробництва необхідні ресурси, а результати господарської діяльності розподіляються, обмінюються та споживаються, і цей процес повторюється. Водночас сільське господарство має ряд специфічних особливостей.

Вважаємо, що найбільш повно М. М. Музи-чуком узагальнено загальні та специфічні особливості процесу відтворення у сільському господарстві, серед яких він виділив такі: цикліч-

ний характер відтворення, який проявляється у його безперервному кругообігу по замкнутому колу при простому відтворенні та по висхідній спіралі при розширеному відтворенні; будь-який цикл відтворення базується на певному рівні розвитку продуктивних сил за умови обов'язкової наявності трудових ресурсів, основних та оборотних фондів, інших складових; чітка послідовність проходження стадій, фаз та операцій по всьому циклу кругообігу при органічному взаємозв'язку швидкості руху з кінцевими результатами; необхідність управління процесом кругообігу; формування суспільної вартості, яка є виразом суспільно необхідних витрат на виробництво певного продукту; посилення поділу праці та поглиблення спеціалізації в процесі економічного розвитку; забезпечується інтенсифікація виробництва внаслідок додаткових вкладень засобів виробництва та праці [7].

Отже, відтворювальний процес у сільському господарстві характеризується особливостями, зумовленими специфікою галузі: вплив природно-економічних умов (родючість і місцезнаходження ділянок, їх рельєф, клімат та ін.). Так, у сільському господарстві основним засобом виробництва виступає земля, яка на відміну від інших засобів не є продуктом праці людини, а її розміри не можуть бути збільшені; при правильному її використанні земля не втрачає якісних характеристик, а навіть покращує їх, водночас інші засоби виробництва поступово застарівають морально та фізично. Використання землі пов'язано із постійністю місця, а, отже, її не можна перенести з одного місця на інше, тобто у кращі кліматичні умови. Тому при її використанні необхідно максимально враховувати природне середовище.

Природні умови належать до об'єктивних факторів відтворення і характеризуються незалежністю від діяльності людини. Об'єктивні умови — це первинні умови відтворення, а економічні — похідні від них. Природно-кліматичні умови тісно переплітаються з економічними факторами, впливають на відтворення біологічного фактору. По-перше, у сільському господарстві виробництво базується на використанні живих організмів — рослин і тварин, які для нього є предметами та засобами праці; тісний взаємозв'язок із відтворювальним процесом в аграрному секторі країни.

По-друге, у сільському господарстві більше ніж в інших галузях проявляються умови для формування відносин монополій, тому що основний засіб виробництва — земля — кількісно обмежена та якісно диференційована. Це і є природною основою стійкої нерівності у присвоєнні землі, тобто монополії на землю.

По-третє, сільському господарству притаманна сезонність упродовж року. Основні затрати у рослинництві здійснюються весною та восени (у період посівної кампанії та збирання врожаю), а у тваринництві — влітку та взимку (при заготівлі кормів і зимовому утриманні худоби). Сезонність сільськогосподарського виробництва впливає на трудомісткість та результативність виконаних робіт, що обумовлює підвищенні вимоги до працівників.

По-четверте, особливість сільського господарства полягає в тому, що воно має біологічний характер, процес відтворення тісно переплітається із ґрунтово-кліматичними факторами, природним процесом росту й розвитку живих організмів. Окрім того, на результати виробничої діяльності сільгосппідприємств впливають погодні та кліматичні фактори. Поряд із землею специфічними засобами виробництва у сільському господарстві є живі організми, відтворення яких підпорядковано природним законам їх розвитку. Терміни вегетації рослин і відтворення тварин неможливо істотно змінити, відповідно процес відтворення набуває специфічного характеру.

По-п'яте, виробництво у сільському господарстві є найбільш ризиковим, а також одним із найбільш капітало- та енергомістких. Тому галузь є найменш привабливою для підприємців та інвесторів, оскільки у ньому ускладнено перелив приватного капіталу з інших галузей.

Отже, в узагальненому вигляді нами визначено особливості відтворення у сільському господарстві, а саме: резерви екстенсивного типу відтворення обмежені наявністю природної складової факторів виробництва; існує значний обсяг проміжного споживання, коли частина виробленої продукції безпосередньо перетворюється у предмети праці, минаючи товарно-грошову форму та бере участь стадії обміну; наявність специфічного структурного співвідношення засобів праці, предметів праці та живої праці; стохастична залежність затрат та результатів праці; велика тривалість відтворювального циклу; нерівномірність споживання ресурсів і виходу готової продукції у виробничому циклі.

При простому відтворенні процес повторення або відновлення виробництва відбувається у незмінному масштабі, яке характеризується відсутністю накопичення. При розширеному відтворенні обсяги виробленого продукту в кожному наступному циклі збільшуються, не залишаються незмінними й фактори виробництва. Для того щоб відтворення здійснювалося у розширених масштабах, до початку кожного наступного циклу необхідні додаткові або якісніше ресурси. Розширення або якісне по-

кращення факторів виробництва відбувається за рахунок перетворення доданої вартості у капітал, тобто накопичення капіталу.

Розширення відтворення може здійснюватися у двох формах: екстенсивній та інтенсивній. За екстенсивної форми розвитку сільського господарства виробництво продукції зростає за рахунок кількісних факторів — збільшення обсягів виробничих ресурсів, що використовуються при незмінному якісному рівні техніки і технології. За інтенсивної форми збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції забезпечується за рахунок якісних факторів — використання інноваційних виробничих ресурсів, технологій і форм організації виробництва та праці на основі впровадження науково-технічних розробок, що сприяє підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва. Варто зазначити, що в сільському господарстві резерви екстенсивного методу незначні внаслідок обмеження ресурсів галузі. Так, відсутні можливості значного збільшення обсягів виробництва продукції сільського господарства за рахунок залучення в оборот додаткових земельних площ, тому необхідний пошук резервів нарощення за рахунок інтенсифікації виробничого процесу [8].

Відтворення виробничих ресурсів у сільському господарстві здійснюється через економічний механізм відтворення, який передбачає систему економічних заходів і форм реалізації на практиці відновлення витрачених у процесі виробництва факторів виробництва. Дія цього механізму полягає у тому, щоб відшкодувати, як мінімум, втрати відповідних ресурсів у процесі господарської діяльності. Розширене відтворення факторів виробництва досягається у процесі їх нарощення та є результатом і необхідною умовою для розширення господарської діяльності. Отже, спонукаючим чинником для підприємства є недостатній рівень рентабельності (при виконанні умов простого відтворення та при реінвестуванні чистого прибутку).

Розширеного відтворення можна досягати за рахунок таких напрямів: кількісного збільшення залучених факторів виробництва, переважно трудових ресурсів і змінного капіталу на попередньому технологічному рівні, що призводить до екстенсивного типу; на основі якісного удосконалення поєднання ресурсів за рахунок використання нової техніки та технології із залученням кваліфікованих кадрів, що відповідає інтенсивному типу розвитку; за рахунок кількісних та якісних факторів росту одночасно, що формує комбінований тип розвитку. На сучасному етапі в сільському госпо-

дарстві порушено процес повернення авансованих у виробництво грошових коштів, тому відтворювальний процес здійснюється переважно за звуженим типом.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Узагальнюючи розглянуту нами економічну сутність відтворювальних процесів у сільському господарстві, необхідно зазначити наступне: використання діалектичного підходу до дослідження категорії дає підстави зробити висновок про необхідність розвитку положень, пов'язаних із формами, способами і механізмами взаємодії учасників відносин у процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання; економічні відносини між господарюючими суб'єктами базуються на інтересах сторін; модель відтворювального циклу, що ґрунтується на самофінансуванні, передбачає наявність власних джерел, величина яких визначається після вторинного розподілу; параметри і тривалість відтворювального циклу залежать від використовуваних структури ресурсів та технології виробництва; існуючий звужений тип відтворення свідчить про відсутність можливостей для техніко-технологічної модернізації; доцільно створити сприятливі умови для розвитку взаємовигідної співпраці між державою і приватним бізнесом, що дасть змогу активізувати інвестиційні процеси в галузі.

Література:

1. Глушко О. В. Особливості відтворення довгострокових біологічних активів. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2013. № 4. С. 43—46.
2. Трусова Н. В. Фінансова складова ресурсного відтворення сільськогосподарських підприємств. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2014. № 1. С. 243—247.
3. Копитко В. І., Копитко О. В. Удосконалення системи відтворення матеріально-технічної бази аграрних підприємств АПК. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2021. Вип. 1. С. 19—24.
4. Вишнеvs'ка О. М., Дяченко О. С. Аграрний сектор: відтворення і оновлення основних засобів. Інноваційна економіка. 2013. № 7. С. 15—19.
5. Свиноус І. В., Качан Д. А. Теоретичні засади відтворення матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств. Агросвіт. 2018. № 13. С. 28—34.

6. Клокар О. О. Теоретичні засади формування економічного механізму ефективного відтворення ресурсів аграрного сектора економіки. Сталый розвиток економіки. 2014. № 1. С. 5—12.

7. Музичук М. М. Понятійний зміст та сутність реструктуризації як економічної категорії та процесу економічного відтворення в аграрному виробництві. Економіка та управління АПК. 2013. Вип. 10. С. 107—112.

8. Свиноус І. В., Гаврик О. Ю., Биба В. А. Організаційно-економічні підходи до технологічного оновлення діяльності сільськогосподарських підприємств. Інноваційна економіка. 2019. № 7—8. С. 57—63.

References:

1. Hlushko, O.V. (2013), "Peculiarities of reproduction of long-term biological assets", Zbirnyk naukovykh prats' Tavrijs'koho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky), vol. 4, pp. 43—46.
2. Trusova, N.V. (2014), "Financial component of resource reproduction of agricultural enterprises", Zbirnyk naukovykh prats' Tavrijs'koho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky), vol. 1, pp. 243—247.
3. Kopytko, V.I. and Kopytko, O.V. (2021), "Improvement of the system of reproduction of the material and technical base of agrarian enterprises of the agro-industrial complex", Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia, vol. 1, pp. 19—24.
4. Vyshnevs'ka, O.M. and Diachenko, O.S. (2013), "Agrarian sector: reproduction and renewal of fixed assets", Innovatsijna ekonomika, vol. 7, pp. 15—19.
5. Svynous, I. and Kachan, D. (2018), "Theory of reproduction of material and technical base of agricultural enterprises", Agrovit, vol. 13, pp. 28—34.
6. Klokar, O.O. (2014), "Theoretical foundations of the formation of the economic mechanism of effective reproduction of the resources of the agrarian sector of the economy", Stalyj rozvytok ekonomiky, vol. 1, pp. 5—12.
7. Muzychuk, M.M. (2013), "The conceptual meaning and essence of restructuring as an economic category and the process of economic reproduction in agricultural production", Ekonomika ta upravlinnia APK, vol. 10, pp. 107—112.
8. Svynous, I.V. Havryk, O.Yu. and Byba, V.A. (2019), "Organizational and economic approaches to technological renewal of agricultural enterprises", Innovatsijna ekonomika, vol. 7—8, pp. 57—63.

Стаття надійшла до редакції 13.08.2024 р.

УДК 371:353

О. Ф. Якимчук,
к. держ. упр., керівник групи розрахунків відділу бізнес-систем
ПрАТ "Рівнеобленерго", м. Рівне, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0960-8835>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.17.77

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ РЕГУЛЯТОРНИХ ІНСТРУМЕНТІВ РОЗВИТКУ ВІДНОВЛЮВАЛЬНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ

O. Yakymchuk,
PhD in Public Administration, Head of the Group of Calculations of Business Systems Division
of the Information Technologies and Telecommunications Department, PJSC "Rivneoblenergo", Rivne, Ukraine

COMPARATIVE ANALYSIS OF REGULATORY INSTRUMENTS IN THE FIELD OF RENEWABLE ENERGY AMONG EU COUNTRIES

Держави намагаються зменшити викиди вуглекислого газу, скоротити залежність від викопного палива й забезпечити енергетичну безпеку, розвиток відновлюваних джерел енергії (ВДЕ). Важливою частиною цієї стратегії є використання різноманітних інструментів, які допомагають створити сприятливі умови для зростання цього сектора. Задля стимулювання розвитку відновлюваних джерел енергії застосовують політичні, економічні, технологічні, соціальні й міжнародні інструменти. Метою даної наукової роботи є дослідження й порівняння основних інструментів стимулювання розвитку відновних джерел енергії розвинених держав світу задля імплементації кращих практик в Україні. У процесі даного дослідження проаналізовано ключові концепції та висновки з наукових праць, урядових звітів, а також досліджень міжнародних організацій щодо розвитку ВДЕ у світі. Згідно гіпотези Міжнародної енергетичної агенції (МЕА, IEA), велика війна Росії проти України пришвидшить глобальний розвиток відновлюваних джерел енергії. Саме вітрових і сонячних електростанцій нарощуватимуть потужності — їх можна порівняти з понад тисячею традиційних АЕС. Німеччина й Іспанія, наприклад, збільшили темпи запровадження ВДЕ на 50% та 60% відповідно. Загалом обсяги виробництва електроенергії із відновлюваних джерел у країнах Євросоюзу до 2027 року подвоїлися. Потужність всіх електростанцій Китаю, Китай, США та Індії стануть центрами впровадження ВДЕ у світі. Дві третини збільшення глобальних потужностей ВДЕ протягом найближчих п'яти років забезпечать США й Індія. У США прискорений перехід на екологічно чисту енергію передбачено антикризовою програмою президента Джо Байдена, затвердженою у 2022 році. Уряд Індії проголосив мету встановити в країні до 2030 року ВДЕ, що генерують 500 ГВт потужностей сонячної енергетики. Інвестиції в заводи з випуску фотоелектричних панелей зростуть у США та Індії в найближчі роки усемеро й досягнуть 25 млрд доларів. Такий досвід буде надзвичайно корисним Україні в складних умовах воєнного стану.

States are trying to reduce carbon dioxide emissions, reduce dependence on fossil fuels and ensure energy security, development of renewable energy sources (RES). An important part of this strategy is the use of various instruments that help create favorable conditions for the growth of this sector. Political, economic, technological, social and international instruments are used to stimulate the development of renewable energy sources. The purpose of this scientific work is to research and compare the main tools for stimulating the development of renewable energy sources in the developed countries of the world for the implementation of best practices in

Ukraine. In the process of this study, key concepts and conclusions from scientific works, government reports, as well as research by international organizations regarding the development of RES in the world were analyzed. According to the hypothesis of the International Energy Agency (IEA), a major war between Russia and Ukraine will accelerate the global development of renewable energy sources. It is the wind and solar power plants that will increase their capacity — they can be compared with more than a thousand traditional nuclear power plants. Germany and Spain, for example, have increased the pace of RES adoption by 50% and 60%, respectively. In general, the volumes of electricity production from renewable sources in the EU countries will double by 2027. The power of all power plants in China. China, the USA and India will become the centers of RES implementation in the world. Two-thirds of the increase in global renewable energy capacity over the next five years will be provided by the United States and India. In the US, an accelerated transition to clean energy is provided by the anti-crisis program of President Joe Biden, approved in 2022. The Government of India announced the goal of installing renewable energy sources generating 500 GW of solar energy capacity in the country by 2030. Investments in factories for the production of photovoltaic panels will grow steadily in the United States and India in the coming years and will reach 25 billion dollars. Such experience will be extremely useful for Ukraine in the difficult conditions of martial law.

Ключові слова: відновні джерела енергії, енергія, інструменти, сталий розвиток.
Key words: renewable energy sources, energy, instruments, sustainable development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Відновлювана енергетика є нині однією з ключових складових сучасної енергетичної політики у всьому світі. Країни намагаються зменшити викиди вуглекислого газу, скоротити залежність від викопного палива й забезпечити енергетичну безпеку, розвиток відновлюваних джерел енергії. Важливою частиною цієї стратегії є використання різноманітних інструментів, які допомагають створити сприятливі умови для зростання цього сектора. У цій статті розглянемо основні інструменти сприяння розвитку відновної енергетики, їх класифікацію й особливості застосування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Задля стимулювання розвитку відновлюваних джерел енергії застосовують політичні, економічні, технологічні, соціальні й міжнародні інструменти. У процесі даного дослідження проаналізовано ключові концепції та висновки з наукових праць, урядових звітів, а також досліджень міжнародних організацій щодо розвитку ВДЕ.

Політичні та регуляторні інструменти є основою для створення умов, що сприяють розвитку ВДЕ. У літературі виділяються різні підходи до законодавчого регулювання, включаючи встановлення національних цілей для ВДЕ, створення квот і стандартів. Робота Б. Мітчелла (2008) акцентує увагу на ролі урядів у впровадженні "зелених" політик, які включають субсидії та пільги для виробників ВДЕ. Відповідно до досліджень Кембриджського університету (2013), ефективність регуляторних інструментів значною мірою залежить від політичної стабільності й здатності урядів підтримувати довгострокові програми [7]. Уряди різних країн використовують підхід "єдиного вікна" для полегшення отримання дозволів на будівництво та експлуатацію об'єктів ВДЕ, як зазначено в роботах Г. Лемера [14]. Це знижує адміністративні бар'єри та прискорює процеси впровадження проектів.

Економічні і фінансові інструменти є критично важливими для забезпечення економічної привабливості інвестицій у ВДЕ. Дослідження М. Менса аналізує ефективність "зелених" тарифів (FiTs), які забезпечують гарантований дохід для виробників електроенергії з ВДЕ [4; 6; 7; 8; 14]. Цей механізм широко використовують у Європі, зокрема в Німеччині, де

він значно прискорив розвиток сонячної та вітрової енергетики [2; 9; 14]. Інший важливий інструмент — контракти на різницю (CfD), які були успішно застосовані у Великій Британії. У роботах А. Бауера розглядається їх вплив на стабілізацію доходів інвесторів та мінімізацію ризиків, пов'язаних з коливаннями ринкових цін на електроенергію [1; 2; 4; 5].

Податкові пільги й кредити також відіграють важливу роль у стимулюванні ВДЕ. В дослідженнях В. Роджерса підкреслюється ефективність цих інструментів у зниженні фінансового тиску на компанії, які займаються відновлюваною енергетикою, особливо в країнах з високим рівнем податкового навантаження [4; 13; 14].

Технологічні інструменти фокусуються на інноваціях, які знижують вартість й підвищують ефективність використання ВДЕ. Важливість інвестицій у дослідження й розробки підкреслюють роботи С. Карлтсона, наголошено на досягненнях нових технологій у сфері зберігання енергії, смарт-гридів і виробництва енергії, що здатні радикально змінити енергетичний ландшафт [4; 4; 8; 14]. Також важливими є інфраструктурні проекти, які підтримують інтеграцію ВДЕ в національні енергосистеми. Дослідження Д. Тейлора [14] акцентує на необхідності модернізації електричних мереж для ефективного використання децентралізованих джерел енергії та зниження втрат під час транспортування електроенергії.

Соціальні та освітні інструменти зосереджені на підвищенні обізнаності населення й підготовці кваліфікованих кадрів для роботи в секторі ВДЕ. Н. Кларк досліджує вплив інформаційних кампаній на громадську підтримку проектів ВДЕ. Виявлено, що освітні ініціативи можуть суттєво підвищити рівень прийняття нових технологій у суспільстві. Громадські ініціативи та участь спільнот у реалізації проектів ВДЕ є ключовими факторами для успіху багатьох програм. Як зазначається в дослідженні Г. Сміта, залучення місцевих громад до планування та управління проектами ВДЕ не лише підвищує їхню ефективність, але й знижує ризики соціального неприйняття [4; 7; 8; 14].

Міжнародні інструменти, такі як угоди та фінансування, відіграють важливу роль у глобальному поширенні ВДЕ. Паризька угода 2015 року є визначальною віхою у міжнародному співробітництві з питань зміни клімату, про що детально йдеться в роботах Дж. Картера [6; 7; 8; 13]. Цей документ встановлює рамкові умови для зменшення викидів вуглекисло-

го газу та стимулює країни до впровадження ВДЕ.

Міжнародне фінансування, яке надають Світовий банк, Глобальний екологічний фонд й інші інституції, є важливим інструментом для підтримки проектів у країнах, що розвиваються. Дослідження О. Бена (2020) демонструє, що такі механізми значно прискорюють розвиток ВДЕ в регіонах з низькими рівнями власного капіталу й доступу до технологій [1; 4; 11]. Торгівля квотами на викиди парникових газів є ще одним важливим міжнародним інструментом. В дослідженнях Є. Мюллера (2019) розглянуто ефективність цієї системи в Європейському Союзі, де вона стимулює інвестиції в чисті технології та сприяє зниженню викидів [2; 9; 11].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Дослідити основні інструменти стимулювання розвитку відновних джерел енергії розвинених держав світу задля імплементації кращих практик в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Політичні та регуляторні інструменти охоплюють законодавче регулювання, ліцензування та дозвільні процедури, державну підтримку й субсидії.

Законодавче регулювання є основним інструментом, за допомогою якого уряди встановлюють рамкові умови для розвитку відновлюваних джерел енергії. До ключових аспектів законодавства можна віднести:

— Зобов'язання щодо використання ВДЕ: багато країн вводять обов'язкові квоти на використання енергії зі відновлюваних джерел у загальному енергетичному балансі.

— Стандарти й нормативи: встановлення технічних стандартів для обладнання й технологій, що використовують у ВДЕ, є важливим аспектом забезпечення ефективності та безпеки таких систем.

Процес отримання дозволів та ліцензій для будівництва та експлуатації об'єктів відновлюваної енергетики є важливим фактором для стимулювання інвестицій у цей сектор. Спрощення цих процедур та створення "єдиного вікна" для отримання необхідних документів може суттєво прискорити розвиток ВДЕ.

Державна підтримка може надаватися у вигляді прямих субсидій, податкових пільг, грантів на дослідження й розробки. Це дозволяє зменшити капітальні витрати на впровадження ВДЕ та сприяє їхній економічній привабливості.

До другої групи інструментів стимулювання розвитку ВДЕ є економічні й фінансові інструменти, що охоплюють тарифні інструменти, податкові пільги та кредити, фонди підтримки ВДЕ. Серед економічних інструментів особливе місце займають тарифні механізми, які забезпечують гарантовані умови для виробників відновлюваної енергії:

— зелені тарифи (Feed-in Tariffs, FiTs): механізм, за яким виробникам ВДЕ гарантується фіксована ціна на електроенергію, що постачається в мережу. Це один із найпоширеніших інструментів підтримки розвитку ВДЕ.

— контракти на різницю (Contracts for Difference, CfD): механізм, за якого виробники отримують компенсацію за різницю між ринковою ціною електроенергії та ціною, узгодженою в контракті.

Податкові інструменти включають знижені ставки податку, податкові відрахування для виробників ВДЕ, а також надання пільгових кредитів для фінансування проектів. Наприклад, інвестиційні податкові кредити дозволяють компаніям зменшити податкові зобов'язання на суму, витрачену на капітальні витрати у ВДЕ.

Створення спеціалізованих фондів для фінансування проектів у сфері ВДЕ є ще одним важливим фінансовим інструментом. Такі фонди можуть бути як державними, так і приватними, а їхня діяльність спрямована на підтримку інноваційних проектів та розширення інфраструктури ВДЕ. До третьої групи інструментів належать технологічні інструменти, тобто інноваційні технології, Інфраструктурні проекти, освітні та тренінгові програми.

Розвиток інноваційних технологій є ключовим фактором для зниження вартості виробництва енергії з ВДЕ та підвищення їхньої конкурентоспроможності. Уряди та приватні компанії інвестують у дослідження та розробки нових технологій, які дозволяють підвищити ефективність використання відновлюваних джерел.

Розбудова інфраструктури, необхідної для інтеграції ВДЕ в енергетичну систему, включає розвиток мереж електропередачі, зберігання енергії та систем керування навантаженням. Інфраструктурні проекти також сприяють зниженню втрат енергії та підвищенню надійності енергопостачання.

Розвиток людських ресурсів через освітні програми та тренінги з питань ВДЕ є важливим елементом технологічного прогресу. Підготовка фахівців для роботи у сфері ВДЕ забезпечує

стабільний розвиток цієї галузі та підвищує рівень професійної компетентності.

Соціальні та освітні інструменти належать до четвертої групи. Насамперед, це інформування та освіта населення, громадські ініціативи та залучення спільнот, соціальна відповідальність бізнесу. Освіта та інформування громадян про переваги використання відновлюваних джерел енергії є важливим фактором формування позитивного ставлення до ВДЕ. Це включає проведення інформаційних кампаній, поширення знань про екологічні та економічні переваги ВДЕ. Залучення громадських ініціатив до розвитку ВДЕ може сприяти швидшій адаптації нових технологій та підвищенню рівня громадської підтримки проектів у цій сфері. Важливо створювати можливості для участі громад у плануванні та реалізації проектів ВДЕ. Корпоративна соціальна відповідальність є ще одним інструментом, за допомогою якого приватні компанії можуть сприяти розвитку ВДЕ. Це може включати інвестиції у зелену енергетику, впровадження екологічно чистих технологій та підтримку дослідницьких проектів [1; 8].

Міжнародні інструменти становлять п'яту групу інструментів стимулювання розвитку ВДЕ (міжнародні угоди та кооперація; міжнародне фінансування; торгівля квотами на викиди). Міжнародні угоди, такі як Паризька угода, встановлюють глобальні цілі щодо зменшення викидів вуглецю та стимулювання розвитку відновлюваних джерел енергії. Співпраця між країнами дозволяє обмінюватися досвідом, технологіями та фінансовими ресурсами для досягнення спільних цілей. Міжнародні фінансові інституції, такі як Світовий банк, МВФ, Глобальний екологічний фонд, надають фінансову підтримку для реалізації проектів у сфері ВДЕ в країнах, що розвиваються. Це включає кредити, гранти та технічну допомогу. Механізм торгівлі квотами на викиди парникових газів є важливим міжнародним інструментом для стимулювання інвестицій у ВДЕ. Країни та компанії, які зменшують свої викиди, можуть продавати надлишок квот іншим учасникам ринку, що створює додаткові стимули для розвитку відновлюваної енергетики [4; 6; 9].

Таблиця 1 репрезентує загальний огляд основних інструментів, що використовують для стимулювання розвитку відновлюваної енергетики, їхні переваги та недоліки, а також приклади країн, де ці інструменти застосовуються (табл. 1).

Як не парадоксально, аналіз світового енергетичного ринку засвідчив, що війна при-

Таблиця 1. Порівняння інструментів сприяння розвитку відновлюваної енергетики у різних країнах світу

Категорія	Інструмент	Переваги	Недоліки	Країна
Політичні та регуляторні	Законодавче регулювання	- Чітке встановлення правил гри - Сприяє довгостроковій стабільності	- Може бути повільно адаптоване до змін - Можливі юридичні перепони	ЄС, Німеччина, США
	Ліцензування та дозвільні процедури	- Спрощує запуск проєктів - Знижує бюрократію	- Може потребувати серйозних реформ - Високі витрати на адміністрування	Данія, Нідерланди
	Державна підтримка та субсидії	- Зменшує капітальні витрати - Стимулює інвестиції	- Високе навантаження на бюджет - Можливість неефективного використання коштів	Китай, Іспанія
Економічні та фінансові	Зелені тарифи (FiTs)	- Гарантований дохід для інвесторів - Стимулює розвиток ринку	- Може спричинити підвищення тарифів для споживачів	Німеччина, Італія, Франція
	Контракти на різницю (CfD)	- Мінімізує ризики інвесторів - Стимулює зниження вартості ВДЕ	- Складна організація - Можливі коливання ринку	Велика Британія, Нідерланди
	Податкові пільги та кредити	- Зменшує фінансовий тиск на інвесторів - Підтримка нових проєктів	- Високі втрати для бюджету - Потребує ретельного планування	США, Канада, Південна Корея
	Фонди підтримки ВДЕ	- Залучення інвестицій у проєкти - Підтримка інновацій	- Може потребувати значних капіталовкладень - Високий ризик	Норвегія, Швеція, ЄС
Технологічні	Інноваційні технології	- Зниження вартості виробництва - Підвищення ефективності	- Високі витрати на R&D - Ризики впровадження нових технологій	Японія, Південна Корея, Ізраїль
	Інфраструктурні проєкти	- Підвищення надійності енергосистем - Зниження втрат енергії	- Високі капітальні витрати - Довготривалий період окупності	США, Китай, Австралія
	Освітні та тренінгові програми	- Підготовка кваліфікованих кадрів - Підвищення суспільної обізнаності	- Вимагає тривалого часу - Може не дати миттєвих результатів	Фінляндія, Швейцарія, Сінгапур
Соціальні та освітні	Інформування та освіта населення	- Формує позитивне ставлення до ВДЕ - Сприяє підвищенню попиту	- Вимагає постійного інформування - Може бути складним для оцінки результатів	Швеція, Норвегія
	Громадські ініціативи та спільноти	- Підвищує рівень громадської підтримки - Сприяє швидшій адаптації	- Потребує активної участі громад - Можливі конфлікти інтересів	Канада, Німеччина, Нова Зеландія
	Соціальна відповідальність бізнесу	- Створює позитивний імідж компаній - Може стимулювати інвестиції	- Може бути недостатньо стимулів для приватного сектору	Великобританія, США, Південна Африка
Міжнародні	Міжнародні угоди та кооперація	- Сприяє глобальним змінам - Обмін досвідом та технологіями	- Може бути повільним у реалізації - Вимагає політичної волі	Паризька угода, ЄС, ООН
	Міжнародне фінансування	- Підтримка країн, що розвиваються - Забезпечення стабільного фінансування	- Залежність від зовнішньої допомоги - Можливі політичні умови	Світовий банк, МВФ, Глобальний екологічний фонд
	Торгівля квотами на викиди	- Стимулює зниження викидів - Створює додаткові стимули для ВДЕ	- Можливі коливання цін на квоти - Ризики зловживань	ЄС, США, Австралія

Джерело: узагальнено автором на основі [1—4; 12—14].

скорює перехід країн ЄС на екологічно чисту енергію. За прогнозами Міжнародної енергетичної агенції (МЕА, IEA), війна Росії проти України зумовить у світі швидке зростання відновлюваних джерел енергії (ВДЕ). Фахівці агенції передбачають що впродовж найближчих кількох років буде введено в дію стільки ж потужностей відновлюваної енергії, як за останні два десятиліття. Причому темпи зростання у сфері ВДЕ виявляться тепер на 30% вищими, ніж прогнозувалося [8; 9; 10; 13].

Експерти МЕА наголошують на тому, що заля виробництва електроенергії за допомогою ВДЕ до 2027 року включно побудують установи сумарною потужністю 2400 гігават (ГВт). Це величезний обсяг, що, для порівняння, рівний наприклад еквіваленту понад тисячу традиційних АЕС. Цю тенденцію підтримує здорожчання цін на викопне паливо й електроенергію викликане глобальною енергетичною кризою. Якщо донині саме поступ до сталого розвитку сонячної й вітрової енергетики визначав необхідність захисту глобального клімату, то нині

на перше місце вийшло питання забезпечення енергетичної безпеки на планеті.

З поміж інших держав, які мають істотні успіхи у просуванні ВДЕ, чільне місце належить Німеччині, для якої до 2022 року Росія була головним постачальником природного нафти, газу, й вугілля. Іспанія знаходиться на другій позиції за обсягами впровадження ВДЕ. Обидві країни збільшили темпи запровадження ВДЕ на 50% та 60% відповідно. Загалом обсяги виробництва електроенергії із відновлюваних джерел у країнах Євросоюзу до 2027 року подвоїться, вважають експерти ВДЕ [1; 4; 6; 8; 13].

За оцінками МЕА, понад половину усіх нових потужностей ВДЕ до 2027 року встановлять саме в КНР, є ймовірність, що Китай вийде 1200 ГВт встановленої потужності вітрових й сонячних електростанцій значно раніше 2030 року [2; 3; 8; 10].

На дві третини наростили також свої потужності у ВДЕ США та Індія. Зокрема, США згідно Закону "Про зниження інфляції" (Inflation Reduction Act, 2022). Нині 37 із 50 штатів сформулювали власні цілі щодо запровадження ВДЕ.

Досить амбітний план має Індія щодо розвитку чистої енергетики. Тут до 2030 року заплановано ввести нові потужності на 500 ГВт. В пріоритеті саме сонячна енергетика, що сприятиме міжнародній диверсифікації виробництва сонячних батарей, яке поки що більш ніж на 80% зосереджено в Китаї. Інвестиції в заводи з випуску фотоелектричних панелей за прогнозом зростуть у США й Індії усемеро й досягнуть 25 млрд доларів до 2027 року [7; 8; 9; 13].

Отже, першочергово урядами країн ЄС свідомо було визнано необхідність переходу на нетрадиційні джерела енергії, нагальним є розроблення механізмів сприяння в цій сфері, оскільки значимість регуляторної функції й підтримання нових напрямків в енергетиці державою важко недооцінити. Країни, що розвиваються, особливо Китай й Індія, відіграють все більше значення у виробництві, а також нарощуванні потужності генераторів чистої енергії.

Однак, процеси глобалізації вплинули як на світовий ПЕК, так і на ринки енергоресурсів. Як результат інтернаціоналізації капіталу з'явилися підстави задля посилення міжнародної конкуренції. Актуальними для розвинутих країн світу стали процеси лібералізації. Так, лібералізація ринку електроенергії в країнах ЄС стала визначальною тенденцією розвитку електроенергетичного сектору у ХХІ столітті. Характерними її особливостями є:

- децентралізація енергоспоживання;
- вільний доступ до мереж постачальників;
- ринкове ціноутворення на енергію тощо.

Необхідно звернути увагу на той факт, що участь держави у регулюванні досліджуваного сектору дещо обмежилася й отримала нову форму — стала інструментом зваженого довгострокового ефективного впливу [8; 9; 14].

Інструменти державного впливу на розвиток ВДЕ сформовані у ЄС на основі двох директив — Директиві сприяння інтеграції ВДЕ до ринку електроенергетики (2001 р.) й Директиві споживання біопалива. Важливим моментом стало прийняття 9 травня 2007 р. Європейським парламентом Дорожньої карти Європи. В ній знайшли відображення "зелені" ініціативи. В цьому документі Радою ЄС також запропоновано уточнити національні плани щодо розвитку ВДЕ та біопалива в країнах-членах ЄС в масштабах досягнення загальної мети (до 20%) [1; 7].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У процесі дослідження автором сформульовано такі наукові положення й висновки.

1. Розвиток відновлюваної енергетики значною мірою залежить від комплексного застосування різних інструментів сприяння. Ефективність кожного з цих інструментів залежить від національних та регіональних умов, політичної волі, економічної ситуації та рівня технологічного розвитку. Для досягнення значного прогресу у розвитку ВДЕ необхідно інтегрувати ці інструменти у єдину стратегічну програму, яка враховуватиме специфіку кожної країни та забезпечить довгострокову підтримку галузі. Розвиток відновлюваної енергетики є важливим завданням для забезпечення сталого розвитку, зниження залежності від викопного палива та боротьби зі зміною клімату.

2. Задля стимулювання розвитку відновлюваних джерел енергії застосовують політичні, економічні, технологічні, соціальні й міжнародні інструменти. У процесі даного дослідження проаналізовано ключові концепції та висновки з наукових праць, урядових звітів, а також досліджень міжнародних організацій щодо розвитку ВДЕ.

3. Узагальнюючи широкий спектр діючих інструментів сприяння розвитку відновлюваної енергетики в країнах ЄС, слід зазначити, що механізм сприяння урядами держав розвитку ВДЕ не обмежується лише економічними важелями впливу. Серед інших, важливими захода-

ми державної політики в сфері ВДЕ у ЄС визначено такі: робота щодо створення карт розподілу (щільності) ВДЕ — тобто кадастрів ВДЕ; стимулювання ініціатив об'єктів ВДЕ задля рівномірного розподілу навантаження на електромережу; широкомасштабна державна підтримка розвитку НДДКР в сфері ВДЕ; пропагування ресурсозбереження й використання ВДЕ серед населення й промисловому секторі.

4. Серед країн ЄС істотні успіхи у просуванні ВДЕ чільне місце належить Німеччині, для якої Росія до 2022 року була головним постачальником природного газу, вугілля та нафти. Іспанія знаходиться на другій позиції за обсягами впровадження ВДЕ. Обидві країни збільшили темпи запровадження ВДЕ порівняно на 50% та 60% відповідно. Загалом, як вважають експерти, обсяги виробництва електроенергії із відновлюваних джерел у країнах Євросоюзу до 2027 року подвоються. За оцінками МЕА, понад половину усіх нових потужностей ВДЕ до 2027 року встановлять саме в КНР, при цьому є ймовірність, що Китай вийде на 1200 ГВт встановленої потужності вітрових й сонячних електростанцій значно раніше 2030 року. Саме Китай, США та Індія стають центрами впровадження ВДЕ у світі.

5. Дві третини збільшення глобальних потужностей ВДЕ протягом найближчих п'яти років забезпечать США й Індія. У США прискорений перехід на екологічно чисту енергію передбачено антикризовою програмою президента Джо Байдена, затвердженою у 2022 році. Уряд Індії проголосив мету встановити в країні до 2030 року ВДЕ, що генерують 500 ГВт потужностей. При цьому ставка буде зроблена перш за все на сонячну енергію. Інвестиції в заводи з випуску фотоелектричних панелей зростуть у США та Індії в найближчі роки усемеро й досягнуть 25 млрд доларів.

Література:

1. Directive 2009/28/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on the promotion of the use of energy from renewable sources and amending and subsequently repealing Directives 2001/77/EC and 2003/30/EC (Text with EEA relevance). European Parliament, Council of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32009L0028>.

2. Directive 2012/27/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on energy efficiency, amending Directives 2009/125/EC and 2010/30/EU and repealing Directives 2004/8/EC and 2006/32/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2012/27/oj>.

lex.europa.eu/eli/dir/2012/27/oj.

3. ARPA-E (2024). The Advanced Research Projects Agency-Energy (ARPA-E). URL: <https://arpa-e.energy.gov/>.

4. National Development and Reform Commission (China). (2020). "China's Long-term Low-carbon Development Strategy".

5. Ragwitz, M., & Huber, C. (2009). "Feed-in Tariffs in the European Union". *Renewable Energy Policy Review*, 15 (2), p. 147—158.

6. Sachs, J. D. (2015). *The Age of Sustainable Development*. Columbia University Press.

7. Mitchell, C., Bauknecht, D., & Connor, P. M. (2006). Effectiveness through risk reduction: A comparison of the renewable obligation in England and Wales and the feed-in system in Germany. *Energy Policy*, 34 (3), p. 297—305.

8. Yakymchuk, A. (2024). The Carbon Dioxide Emissions' World Footprint: Diagnosis of Perspectives. *Scientific Papers of Silesian University of Technology — Organization and Management Series — Issue No. 195*. Wydawnictwo Politechniki Śląskiej. doi: <http://dx.doi.org/10.29119/1641-3466.2024.195.41>.

9. Energy Consumption (2024). Statista. URL: <https://www.statista.com/statistics/222066/projected-global-energy-consumption-by-source/>.

10. Elektrycity Consumption (2024). Statista. URL: <https://www.statista.com/statistics/267081/electricity-consumption-in-selected-countries-worldwide/>.

11. Закон України "Про електроенергетику", № 2019-VIII від 13.04.2017, ВВР, 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/575/97-%D0%B2%D1%80>.

12. Німеччина має новий план: 80 % відновлюваної енергії до 2030 року (2022). URL: https://lb.ua/world/2022/07/09/522684_nimechchina_maie_noviy_plan_80.html.

13. Energy Consumption in Selected countries (2024). URL: <https://www.statista.com/statistics/268151/per-capita-energy-consumption-in-selected-countries/>.

14. Походенко Б.О. (2023). Огляд та порівняльний аналіз концепцій енергетичної безпеки Європейського Союзу й України. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія "Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм"*. 2023. № 17. С. 56—79. DOI: <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2023-17-06>.

References:

1. European Parliament, Council of the European Union (2009), " Directive 2009/28/EC of the European Parliament and of the Council of

23 April 2009 on the promotion of the use of energy from renewable sources and amending and subsequently repealing Directives 2001/77/EC and 2003/30/EC (Text with EEA relevance)", available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32009L0028> (Accessed 14 August 2024).

2. European Parliament, Council of the European Union (2012), "Directive 2012/27/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on energy efficiency, amending Directives 2009/125/EC and 2010/30/EU and repealing Directives 2004/8/EC and 2006/32/EC", available at: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2012/27/oj> (Accessed 14 August 2024).

3. The Advanced Research Projects Agency-Energy (ARPA-E) (2024), available at: <https://arpa-e.energy.gov/> (Accessed 14 August 2024).

4. National Development and Reform Commission (2020), China's Long-term Low-carbon Development Strategy, National Development and Reform Commission, Beijing, China.

5. Ragwitz, M., & Huber, C. (2009), "Feed-in Tariffs in the European Union", Renewable Energy Policy Review, vol.15 (2), pp. 147—158.

6. Sachs, J. D. (2015), The Age of Sustainable Development, Columbia University Press, USA.

7. Mitchell, C., Bauknecht, D., Connor, P. M. (2006), "Effectiveness through risk reduction: A comparison of the renewable obligation in England and Wales and the feed-in system in Germany", Energy Policy, vol. 34 (3), pp. 297—305.

8. Yakymchuk, A. (2024), "The Carbon Dioxide Emissions' World Footprint: Diagnosis of Perspectives", Scientific Papers of Silesian University of Technology — Organization and Management Series, vol. 195. doi: <http://dx.doi.org/10.29119/1641-3466.2024.195.41>.

9. Statista (2024), "Energy consumption worldwide from 2000 to 2019, with a forecast until 2050, by energy source", available at: <https://www.statista.com/statistics/222066/projected-global-energy-consumption-by-source/> (Accessed 14 August 2024).

10. Statista (2024), "Electricity consumption worldwide in 2022, by leading country", available at: <https://www.statista.com/statistics/267081/electricity-consumption-in-selected-countries-worldwide/> (Accessed 14 August 2024).

11. Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine "About electricity", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/575/97-%D0%B2%D1%80> (Accessed 14 August 2024).

12. lb.ua (2022), "Germany has a new plan: 80% renewable energy by 2030", available at: https://lb.ua/world/2022/07/09/522684_nimechchina_-

maie_noviy_plan_80.html (Accessed 14 August 2024).

13. Statista (2024), "Energy Consumption in Selected countries", available at: <https://www.statista.com/statistics/268151/per-capita-energy-consumption-in-selected-countries/> (Accessed 14 August 2024).

14. Pokhodenko, B. (2023), "Review and comparative analysis of energy security concepts of the European Union and Ukraine", The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: International Relations. Economics. Country Studies. Tourism, vol. (17), pp. 56—79. <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2023-17-06>.
Стаття надійшла до редакції 15.08.2024 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 620.92:621.311.245](4)(045)

С. В. Нараєвський,

к. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародної економіки, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5527-893X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.17.85

ЕФЕКТИВНІСТЬ РОБОТИ ТЕХНОЛОГІЙ ВІТРОВОЇ ЕНЕРГЕТИКИ ОКРЕМИХ КРАЇН ЄВРОПИ

S. Naraievskyi,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Economics, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

THE EFFECTIVENESS OF WIND ENERGY TECHNOLOGIES IN CERTAIN EUROPEAN COUNTRIES

У статті проведено порівняльний аналіз ефективності роботи наземної та офшорної вітрової енергетики. Найпершими до розвитку вітрової енергетики долучилися розвинуті країни Європи та Північної Америки, а наступними були країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону. Серед європейських країн першою у розвитку наземної та офшорної вітрової енергетики була Данія. Найперша у світі офшорна вітрова електростанція Vindeby, що була споруджена у Данії у 1991 р., була використана у якості дослідного майданчику, на якому відпрацьовувалися різноманітні технологічні процеси у роботі об'єктів офшорної вітрової енергетики.

При порівняння наземної та офшорної вітрової енергетик зазначено переваги та недоліки кожної з них. Серед переваг наземної вітрової енергетики виділено більш короткий термін спорудження об'єкту, менша вартість у розрахунку на одиницю потужності та менша складність, з технічного боку, реалізації цього об'єкту. Серед переваг офшорної вітрової енергетики виділено відсутність впливу на населення, оскільки вітрові установки розміщуються на морському шельфі, а основною перевагою є вища ефективність роботи вітрових установок за рахунок більшого коефіцієнта використання встановленої потужності.

Порівняльний аналіз наземної та офшорної вітрової енергетики було проведено на рівні п'яти європейських країн, у яких офшорна вітрова енергетика забезпечує значну частку загальних потужностей вітрової енергетики та, відповідно, обсягів виробленої електроенергії. Результати розрахунків підтвердили вищу ефективність роботи офшорної вітрової енергетики, за виключенням 2020 р. у Нідерландах. Найбільшого перевищення ефективності офшорної вітрової енергетики над наземними об'єктами було досягнуто у Данії у 2014 р.

Проаналізовано матеріали міжнародних та українських організацій, які підтверджують вагомий вітровий потенціал України і перспективи розвитку офшорної вітрової енергетики у разі його використання. Бойові дії в Україні, наразі, суттєво обмежують можливості реалізації цього потенціалу. Проте, в окремих випадках, є можливість розпочати спорудження об'єктів офшорної вітрової енергетики на внутрішніх водоймах, зокрема на Київському водосховищі р. Дніпро. Завдяки цьому вдасться відпрацювати технологічні рішення та провести дослідження ефективності роботи об'єкту офшорної вітрової енергетики в реальних умовах його експлуатації.

The article provides a comparative analysis of the effectiveness of onshore and offshore wind energy. The developed countries of Europe and North America were the first to join the development of wind energy, followed by the countries of the Asia-Pacific region. Denmark became the first among European countries in the development of onshore and offshore wind energy. The Danish Vindeby power plant was the first offshore wind farm in the world. It was an experimental site for working out the technological processes of offshore wind energy.

Onshore and offshore wind power have their own advantages and disadvantages. The advantages of onshore wind energy are a shorter term and lower cost of construction of the object, less complexity of the technical implementation of this object. The advantages of offshore wind energy are the absence of a negative impact on people, and the main advantage is a higher utilization rate of the installed capacity.

A comparative analysis of onshore and offshore wind energy conducted at the level of five European countries. Offshore wind energy in these countries provides a significant share of the total wind energy capacities and volumes of electricity generated. The results of the calculations confirmed the higher efficiency of offshore wind power, with the exception of 2020 in the Netherlands. In Denmark, in 2014, the largest increase in the efficiency of offshore energy over onshore energy achieved.

Ukraine has significant wind potential. The results of international and Ukrainian specialized organizations confirm this. The war in Ukraine significantly limits the possibilities of using this potential. There is a possibility of building wind energy facilities on inland reservoirs. The reservoirs of the Dnipro River are the most suitable for the creation of wind parks. The Kyiv Reservoir has the best opportunities for the implementation of relevant projects due to the following: the absence of settlements on the left bank of the reservoir, the presence of an electricity consumer, the possibility of creating an energy complex thanks to the combination of wind, hydro and thermal generation. This will provide an opportunity to work out technological solutions and conduct a study of the effectiveness of the offshore wind energy facility in real conditions.

Ключові слова: ефективність, наземна вітрова енергетика, офшорна вітрова енергетика, вітровий потенціал, коефіцієнт використання встановленої потужності, енергетичний комплекс.

Key words: efficiency, onshore wind energy, offshore wind energy, wind potential, capacity installed utilization factor, energy complex.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Трансформація енергетики, що наразі відбувається в багатьох країнах світу, передбачає поступове зниження обсягів використання традиційних енергетичних ресурсів (вугілля, нафти, природного газу) та заміну їх різними видами відновлюваних енергетичних ресурсів (енергія вітру, сонця, біомаси та ін.). Такий перехід має сприяти зменшенню негативного впливу енергетичної галузі на довкілля. Вітрова і сонячна енергія є джерелами енергії, що залежать від погодних умов і можуть суттєво змінювати обсяги генерації, через зміни сили та стабільності вітрових потоків, чи інтенсивності сонячної інсоляції. Тож, для їх успішного розвитку потрібно передбачати акумулюючі чи резервні потужності, які зможуть забезпечувати стабільність виробництва електричної енергії та узгоджувати її з потребами споживачів у конкретний проміжок часу.

Ще одним напрямом покращення роботи енергетики країни є підвищення ефективності роботи окремих джерел генерації, завдяки

збільшенню коефіцієнта використання встановленої потужності. Тож, при плануванні розвитку енергосистеми потрібно враховувати показники ефективності роботи кожного з окремих напрямів генерації. У вітровій енергетиці є широкий перелік технологічних рішень з перетворення енергії вітру в електричну енергію. Та все ж, незважаючи на значний перелік різноманітних технологічних рішень вітрових установок з вертикальним ротором, наразі, перевагу отримала технологія з горизонтальним розміщенням вітрового колеса з трьома лопатями. Такі установки поділяються на пристрої для наземного базування (встановлюються на суші) та офшорного базування (встановлюються на морському шельфі, чи іншій водоймі).

Офшорна вітрова енергетика має ряд переваг порівняно з установками наземного базування, серед яких основною перевагою є більша ефективність (вищий коефіцієнт використання встановленої потужності). Це надає можливість виробити більший обсяг електроенергії з одиниці потужності, та як наслідок, забезпечити зростання загальних обсягів генерації електроенергії і стабільності її постачання.

Доцільним буде дослідити досвід експлуатації наземної та офшорної вітроенергетики окремих країн Європи, по яким наявні дані для порівняння у відкритих джерелах. На основі отриманих результатів визначити пріоритетні напрями для розвитку вітрової енергетики України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням тенденцій розвитку різноманітних джерел та технологій генерації у відновлюваній енергетиці займаються міжнародні організації, наукові та навчальні установи, транснаціональні корпорації, консалтингові компанії, окремі науковці.

Міжнародне агентство з поновлюваних джерел енергії (International Renewable Energy Agency (IRENA)) у своєму щорічному звіті Renewable Energy Statistics 2024 публікує статистику по різноманітним технологіям відновлюваної енергетики зазначаючи обсяги введених потужностей за період 2014—2023 рр. та обсяги виробництва електроенергії за період 2014—2022 рр. У вітровій енергетиці подається загальна статистика та окремо статистична інформація по наземній і офшорній вітроенергетиці. Членами цієї міжнародної організації є 168 країн та Європейський Союз [1].

Energy Institute продовжує публікувати щорічні статистичні звіти, якими протягом тривалого часу займалася британська нафтова компанія BP. Statistical Review World Energy 2024 є 72-м щорічним виданням за підтримки BP та за консультативної і фінансової підтримки консалтингових компаній з Нідерландів (KPMG) та США (Kearney). У даному дослідженні наводиться статистика по різних напрямках енергетики, зокрема й по встановленим потужностям та обсягам виробленої електроенергії у вітровій енергетиці починаючи з 1965 р. по 2023 р. Також, у ньому є розподіл потужностей вітрової енергетики на наземну та офшорну у 2022 та 2023 рр. [2].

Окремо вітроенергетикою у загальносвітових масштабах займаються Глобальна рада з вітроенергетики (Global Wind Energy Council (GWEC)) [3] та Всесвітня асоціація вітрової енергетики (World Wind Energy Association (WWEA)) [4]. На рівні країн Європи діяльність у вітроенергетиці координує Європейська асоціація вітрової енергетики (Wind Europe) [5]. Ця організація публікує щорічні аналітичні звіти з розвитку вітроенергетики загалом (Wind Energy in Europe. 2023 Statistics and the outlook for 2024—2030), а у 2022 р. публікувала аналі-

тичний звіт з розвитку офшорної енергетики за підсумками 2021 р. та прогноз розвитку до 2030 р. (Offshore wind vessel availability until 2030: Baltic Sea and Polish Perspective. Final Report).

В Україні профільною організацією у вітровій енергетиці є Українська вітроенергетична асоціація (УВЕА) [6]. Головою правління УВЕА є Конеченков А. Є., який також є одним з віце-президентів WWEA. Провідною науковою установою у відновлюваній енергетиці в Україні є Інститут відновлюваної енергетики НАН України (ІВЕ НАН України) [7]. У цій установі є шість окремих відділів, один з яких займається вітроенергетикою. Керівником ІВЕ НАН України та відділу вітроенергетики є Кудря С. О.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є проведення порівняльного аналізу ефективності роботи технологій вітрової енергетики окремих країн Європи. На основі цього аналізу потрібно провести визначення пріоритетних напрямів розвитку вітроенергетики України, що мають забезпечити більш ефективну і стабільну роботу енергосистеми. Методологічну основу дослідження становлять методи статистичного дослідження, оцінювання зміни показників у динаміці, порівняльного аналізу, визначення пріоритетних напрямів розвитку, логічного узагальнення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток різних напрямів відновлюваної енергетики був зумовлений потребами зменшення залежності розвинутих країн від постачання традиційних енергетичних ресурсів (вугілля, нафта, природний газ) з-за кордону, зниження негативного впливу від роботи теплових електростанцій на навколишнє середовище. Вітрова енергетика була одним з напрямів відновлюваної енергетики, що почала свій розвиток у країнах Європи у 70-х — 80-х рр. ХХ ст. Першими країнами, що долучилися до розвитку вітрової енергетики були Данія (1978 р.), Швеція (1983 р.), Нідерланди та Німеччина (1986 р.). На початку 90-х рр. ХХ ст. уже понад десять країн Європи почали розвивати власну вітрову енергетику. Данія була першою країною Європи та світу, що протягом календарного року досягла показника у понад 1 млрд кВт·год виробленої електроенергії у вітровій енергетиці (1993 р.). Наступними були такі країни: Німеччина (1995 р., 1,5 млрд кВт·год), Іспа-

Таблиця 1. Провідні країни світу у розвитку вітрової енергетики (2023 р.)

Країна	Встановлена потужність		Країна	Виробництво електроенергії	
	МВт	Частка у загальносвітовому показнику, %		млрд кВт×год	Частка у загальносвітовому показнику, %
1. Китай	441 895	43,4	1. Китай	885,9	38,1
2. США	148 020	14,6	2. США	429,5	18,5
3. Німеччина	69 459	6,8	3. Німеччина	142,1	6,1
4. Індія	44 736	4,4	4. Бразилія	95,5	4,1
5. Іспанія	31 028	3,1	5. Індія	82,1	3,5
6. Великобританія	30 215	3,0	6. Великобританія	82,0	3,5
7. Бразилія	29 135	2,9	7. Іспанія	64,2	2,8
8. Франція	22 196	2,2	8. Франція	52,3	2,2
9. Канада	16 989	1,7	9. Канада	38,9	1,7
10. Швеція	16 252	1,6	10. Швеція	34,3	1,5

Джерело: сформовано на основі [2].

нія (1998 р., 1,4 млрд кВт×год), Італія (2001 р., 1,2 млрд кВт×год) та Великобританія (2001 р., 1,0 млрд кВт×год). Розвинуті країни Північної Америки долучилися до розвитку вітроенергетики разом з країнами Європи: США (1983 р.), Канада (1985 р.). Наступним був Азіатсько-Тихоокеанський регіон: Китай (1990 р.), Індія (1990 р.), Нова Зеландія (1992 р.), Австралія (1993 р.), Японія (1993 р.) [2].

На початку свого розвитку вітрові установи розміщувалися лише на суходолі. Розвиток офшорної вітрової енергетики почався із відставанням у майже два десятиліття. Перша офшорна вітрова електростанція Vindeby, була побудована у Данії у 1991 р. Вона мала одинадцять вітрових установок одиничною потужністю 450 кВт, загальна потужність усієї вітрової електростанції наближалася до 5 МВт та повинна була забезпечувати електроенергією потреби 2200 домогосподарств. Фактично данська вітрова електростанція Vindeby виконала роль дослідного полігону для офшорної вітроенергетики. У 2017 р. ця вітрова електростанція була демонтована. У ХХІ ст. до розвитку офшорної енергетики долучилися Німеччина, Бельгія та Великобританія. Країни за межами Європи до розвитку саме офшорної вітрової енергетики долучилися зі значним відставанням. Так, у США перша комерційна офшорна вітрова електростанція (Block Island, штат Род-Айленд) була введена в експлуатацію лише у 2016 р. [8].

Наразі вітрова енергетика досягла значного рівня розвитку у різних регіонах та країнах світу. За обсягами введених потужностей у вітроенергетиці лідируючими регіонами світу є такі: Азіатсько-Тихоокеанський регіон — 520 912 МВт (51,2 % загальносвітової потужності вітроенергетики), Європа — 268 708 МВт (26,4 %), Північна Америка — 172 327 МВт (16,9%). У виробництві електроенергії у вітро-

енергетиці ці регіони також займають домінуюче положення: Азіатсько-Тихоокеанський регіон — 1 045,2 млрд кВт×год (44,9 % загальносвітового виробництва електроенергії у вітроенергетиці), Європа — 614,1 млрд кВт×год (26,4 %), Північна Америка — 490,1 млрд кВт×год (21,1 %). Сукупна частка цих трьох регіонів у загальносвітових потужностях вітрової енергетики становить 94,5 %, а у виробництві електроенергії — 92,4 %. Провідні країни у розвитку вітрової енергетики наведені у табл. 1.

Більшість країн світу основні власні потужності вітроенергетики розвивали, насамперед, за рахунок об'єктів наземного базування. Це зумовлено меншими витратами на одиницю потужності для об'єктів наземної генерації, меншим проміжком часу на спорудження вітрового парку аналогічної потужності та меншою складністю з точки зору техніки та технології при реалізації об'єктів наземної вітрової енергетики. Провідні країни у розвитку наземної вітрової енергетики наведені у табл. 2. У даному випадку доцільно провести порівняння за показниками 2022 р., оскільки окремої статистичної інформації про обсягам виробництва електроенергії у наземній та офшорній вітровій енергетиці за 2023 р. у відкритих джерелах немає.

Оскільки офшорна вітроенергетика почала розвиватися зі значним відставанням від наземної вітрової енергетики, то кількість країн, що наразі активно розвивають цей напрям вітрової енергетики є значно меншим. Так, країн, що за обсягами виробленої електроенергії у офшорній вітровій енергетиці за підсумками 2022 р. перевищили показник у 1 млрд кВт×год було лише вісім. Провідні країни у розвитку офшорної вітрової енергетики наведені у табл. 3.

Офшорна вітрова енергетика порівняно з наземною, має не лише недоліки, про які було

Таблиця 2. Провідні країни світу у розвитку наземної вітрової енергетики (2022 р.)

Країна	Встановлена потужність		Країна	Виробництво електроенергії	
	МВт	Частка у загальносвітовому показнику, %		млрд кВт×год	Частка у загальносвітовому показнику, %
1. Китай	335 504	39,9	1. Китай	604,0	31,2
2. США	141 633	16,9	2. США	439,1	22,7
3. Німеччина	58 014	6,9	3. Німеччина	99,7	5,1
4. Індія	41 930	5,0	4. Бразилія	81,6	4,2
5. Іспанія	30 109	3,6	5. Індія	69,4	3,6
6. Бразилія	24 163	2,9	6. Іспанія	62,8	3,2
7. Франція	20 310	2,4	7. Франція	38,0	2,0
8. Канада	15 081	1,8	8. Канада	36,9	1,9
9. Швеція	14 086	1,7	9. Швеція	32,7	1,7
10. Австралія	11 966	1,4	10. Австралія	29,1	1,5

Джерело: сформовано на основі [1, с. 32—37].

Таблиця 3. Провідні країни світу у розвитку офшорної вітрової енергетики (2022 р.)

Країна	Встановлена потужність		Країна	Виробництво електроенергії	
	МВт	Частка у загальносвітовому показнику, %		млрд кВт×год	Частка у загальносвітовому показнику, %
1. Китай	30 460	48,7	1. Китай	63,6	39,3
2. Великобританія	13 928	22,2	2. Великобританія	45,0	27,8
3. Німеччина	8 149	13,0	3. Німеччина	25,1	15,5
4. Нідерланди	2 570	4,1	4. Данія	8,8	5,4
5. Данія	2 306	3,7	5. Нідерланди	8,0	4,9
6. Бельгія	2 262	3,6	6. Бельгія	6,7	4,1
7. В'єтнам	994	1,6	7. Тайвань	1,7	1,0
8. Тайвань	745	1,2	8. В'єтнам	1,7	1,0
9. Франція	501	0,8	9. Швеція	0,6	0,34
10. Швеція	193	0,3	10. Фінляндія	0,3	0,14

Джерело: сформовано на основі [1, с. 38—39].

зазначено вище, а й суттєві переваги. Основною перевагою офшорної вітрової енергетики над об'єктами наземного базування є вищий коефіцієнт використання встановленої потужності. Проведемо порівняльний аналіз ефективності роботи наземної та офшорної вітрової енергетики, а також порівняємо їх із середньою ефективністю роботи вітрової енергетики окремих країн Європи. Для підвищення об'єктивності аналізу залишимо країни Європи (Бельгія, Данія, Німеччина, Нідерланди, Великобританія), що мали значні потужності у офшорній вітровій енергетиці протягом певного періоду (2014—2022 рр.). Серед інших регіонів світу лише Китай, Тайвань та В'єтнам мали обсяги виробництва електроенергії у офшорній вітровій енергетиці, що перевищили 1 млрд кВт×год. Тайваню та В'єтнаму цього показника вдалося досягти лише у 2022 р. Також, у кожній з цієї трійки країн офшорна вітрова енергетика не перевищує 10,0 % загальних потужностей вітрової енергетики та обсягів виробництва електроенергії у вітровій енергетиці, що робить аналіз їхніх показників недоцільним.

Для розрахунку ефективності роботи вітрової енергетики беремо відношення обсягу вироб-

леної електроенергії до обсягу встановлених потужностей. Отримаємо кількість кВт×год виробленої електроенергії, що забезпечується одним кВт встановленої потужності. Далі, для переведення отриманого результату у відсотки ділимо його на 8 760 год (365 днів за рік помножене на 24 год за добу) та перемножимо на 100. Результати розрахунків наведено у табл. 4. По кожній з країн, які виділили для порівняння, розраховано три показники: загальна ефективність роботи вітрової енергетики, ефективність наземної вітрової енергетики, ефективність офшорної вітрової енергетики. Також, розрахована різниця між показниками офшорної вітрової енергетики та наземної вітрової енергетики.

Результати розрахунку ефективності роботи вітрової енергетики засвідчили суттєву перевагу офшорної вітрової енергетики над наземною. Виключенням є лише 2020 р. у Нідерландах. Цього року ефективність наземної вітрової енергетики перевищувала відповідний показник офшорної вітрової енергетики на 1,3%. Така ситуація зумовлена тим, що 2020 р. у Нідерландах встановлена потужність офшорної вітрової енергетики зросла з 957 МВт до

Таблиця 4. Порівняльний аналіз ефективності роботи вітрової енергетики окремих країн Європи (2014–2022 р.)

Країна	Вид вітрової енергетики	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Бельгія	загальна	27,3	29,2	26,5	26,8	26,2	28,8	31,3	27,7	26,6
	наземна	22,4	23,0	21,3	21,0	22,4	24,5	27,7	21,5	21,4
	офшорна	35,7	41,9	38,3	37,4	32,8	35,2	35,2	35,0	32,9
	різниця	13,3	18,9	17,0	16,4	10,4	10,7	7,5	13,5	11,5
Данія	загальна	30,6	31,8	27,7	30,7	25,9	30,2	29,8	26,2	30,7
	наземна	22,7	27,9	23,4	25,9	23,9	25,8	24,4	20,6	24,5
	офшорна	46,4	43,4	41,8	46,8	31,1	41,6	44,3	37,6	43,3
	різниця	23,7	15,5	18,4	20,9	7,2	15,8	19,9	17,0	18,8
Німеччина	загальна	17,3	20,6	18,5	21,7	21,4	23,7	24,2	20,5	21,5
	наземна	17,3	20,0	17,0	20,0	19,8	21,7	22,0	18,3	19,6
	офшорна	17,8	28,8	33,9	37,3	34,8	37,4	40,0	35,6	35,2
	різниця	0,5	8,8	16,9	17,3	15,0	15,7	18,0	17,3	15,6
Нідерланди	загальна	23,4	25,4	21,9	28,7	27,4	29,3	26,2	26,8	27,9
	наземна	21,9	24,2	20,4	24,2	23,0	25,7	26,7	22,1	24,7
	офшорна	37,5	36,1	27,1	44,1	43,3	42,6	25,4	36,9	35,6
	різниця	15,6	11,9	6,7	19,9	20,3	16,9	-1,3	14,8	10,9
Великобританія	загальна	27,9	32,1	26,3	28,9	30,1	30,5	35,2	28,7	31,9
	наземна	24,7	28,3	21,8	26,0	25,8	26,0	28,1	23,0	27,1
	офшорна	34,0	39,1	35,4	34,2	37,0	36,9	44,7	36,0	36,9
	різниця	9,3	10,8	13,6	8,2	11,2	10,9	16,6	13,0	9,8

Джерело: розраховано на основі [1, с. 26–39].

Таблиця 5. Потенціал розвитку офшорної вітрової енергетики за оцінкою ІВЕ НАН України

Акваторія	Площа мілководдя, км ²	Експертна оцінка території зони, придатної для розміщення ВЕС, %	Площа придатна для розміщення ВЕС, км ²	Щільність розміщення, МВт, км ²	Потужність ВЕС, ГВт
Азовське та Чорне море	19 000	30,0	5 700	35	199,5
Затока Сиваш	2 500	25,0	625	30	18,8
Дніпровський каскад водосховищ	6 888	15,0	1 033	25	25,8
Лимани	1 500	15,0	225	25	5,6
Разом	29 888	25,0	7 583		249,7

Джерело: сформовано на основі [10, с. 6–8].

2 460 МВт (у 2,57 рази). Інформації, в який період року ці потужності вводилися та скільки часу протягом року вони мали можливість працювати, у відкритому доступі немає. Тому, цей рік є непоказовим для порівняння. Діапазони перевищення ефективності офшорної вітрової енергетики над наземною по окремим країнам становили: Бельгія від 7,5 % до 17,0 %, Данія від 7,2 % до 23,7 %, Німеччина від 0,5 % до 18,0 %, Нідерланди від -1,5 % до 20,3 %, Великобританія від 8,2 % до 16,6 %.

Отже, для підвищення коефіцієнта використання встановленої потужності, та, як наслідок, збільшення виробництва електроенергії, а також підвищення стабільності роботи енергосистеми доцільно надавати пріоритет розвитку офшорній вітровій енергетиці перед наземною. Перевага офшорної вітрової енергетики зумовлена більш сильними та стабіль-

ними вітровими потоками над морським шельфом, ніж над ділянками суші. Це зумовлено відсутністю перешкод від рельєфу місцевості. Також, це дає можливість встановлювати у офшорній вітровій енергетиці вітрові установки більшої одиничної потужності. На 2023 р. максимальні параметри вітрової установки у наземній вітровій енергетиці були такі: висота — 245 м, діаметр вітрового колеса — 220 м, потужність 10 МВт. У офшорній вітровій енергетиці відповідні параметри становили: висота — 300 м, діаметр вітрового колеса — 280 м, потужність 18 МВт. За прогнозами GWEC у 2030 р. максимальні параметри вітрової установки мають становити у наземній вітровій енергетиці: діаметр вітрового колеса — 270 м, потужність 15 МВт, а у офшорній вітровій енергетиці: діаметр вітрового колеса — 350 м, потужність 25 МВт [9, с. 53].

Таблиця 6. Порівняльна характеристика водосховищ р. Дніпро

Водосховище	Площа, км ²	Об'єм, км ³	Глибина максимальна, м	Глибина середня, м
Київське	922	3,7	15	4,1
Канівське	675	2,6	19	4,4
Кременчуцьке	2 250	13,5	28	6,0
Кам'янське	567	2,45	14	4,3
Дніпровське	410	3,3	62	8,2
Каховське (до 2023 р.)	2 155	18,2	36	8,4

Джерело: сформовано на основі [11].

За оцінками IRENA вітровий потенціал України становить 466 ГВт (наземна — 320 ГВт, офшорна — 146 ГВт), а за оцінками IBE НАН України він складає 688 ГВт (наземна — 438 ГВт, офшорна — 250 ГВт). Результати розрахунків потенціалу офшорної вітрової енергетики IBE НАН України наведені у табл. 5 [10, с. 8].

Через війну в Україні розбудовувати об'єкти офшорної вітрової енергетики на більшості із зазначених у табл. 5 акваторіях, наразі, неможливо. Реальним є лише Дніпровський каскад водосховищ та лимани, що розташовані в Одеській та, можливо, Миколаївській областях. Водосховища на р. Дніпро, також можуть бути використані не в повній мірі. Після руйнування греблі Каховської ГЕС та спуску води з Каховського водосховища розбудовувати там офшорну вітроенергетику неможливо. Порівняльна характеристика водосховищ р. Дніпро наведена у табл. 6.

Основними характеристиками при виборі водойми для наступного впровадження об'єктів офшорної вітрової енергетики можна вважати площу дзеркала цієї водойми, середню глибину, мінімальну кількість житлової та іншої забудови на її узбережжі та наявність споживачів виробленої електроенергії. Найбільшим за площею басейну (за виключенням Каховського водосховища) є Кременчуцьке (2 250 км²), а середня глибина найменша є Київському водосховищі (4,1 м). Додатковою перевагою Київського водосховища є фактично повна відсутність населених пунктів та промислових об'єктів на лівому березі в межах 2—5 км. Тож розміщені на водоймі вітрові установки не будуть заважати мешканцям навколишніх сільських громад. Великим споживачем виробленої електричної енергії поряд є м. Київ. Лише на Київському водосховищі в басейні р. Дніпро поряд з гідроелектростанцією (ГЕС) є гідроакумуляуюча станція (ГАЕС). Також, є теплова генерація у м. Києві. Таку комбінацію, вітрової енергетики як нестабільного джерела електроенергії та гідроенергетики, а особливо ГАЕС,

яка може компенсувати цю нестабільність, можна розглядати потенційно стабільним енергетичним комплексом, що може враховувати потреби споживачів та підлаштовуватися під них.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

В межах виконаного дослідження проведено оцінювання ефективності роботи технологій вітроенергетики окремих країн Європи. Зіснуючих технологічних рішень окремо оцінювалися ефективність наземної вітрової енергетики та офшорної вітрової енергетики, а також сукупний показник. Серед різних регіонів світу найвищого рівня використання вітроенергетики досягла у країнах Азіатсько-Тихоокеанського регіону (51,2 % встановлених потужностей та 44,9 % виробленої електроенергії), країнах Європи (по 26,4 %) та країнах Північної Америки (16,9 % та 21,1 % відповідно).

При порівнянні наземної та офшорної вітрової енергетики зазначено, що кожна з них має свої переваги. Наземна вітрова енергетика є дешевшою для впровадження з розрахунку одиниці потужності та технічного і технологічного впровадження. Офшорна вітрова енергетика має вищу ефективність роботи (коефіцієнт використання встановленої потужності) за рахунок більш сильних і стабільних вітрових потоків та відсутності перешкод рельєфу. За цієї переваги у офшорній вітровій енергетиці може бути згенеровано більший обсяг електроенергії з одиниці встановленої потужності.

Аналіз статистичної інформації засвідчив, що рівень використання офшорної вітрової енергетики суттєво відстає від наземної енергетики. Наразі офшорна вітрова енергетика лише починає розвиватися, а значних обсягів досягнуто у декількох країнах Європи та Китаї. Для порівняння було обрано п'ять країн Європи (Бельгія, Данія, Німеччина, Нідерланди, Ве-

ликобританія), у яких частка офшорної вітрової енергетики перевищує хоча б 10,0 % загальних обсягів розвитку вітрової енергетики, що має забезпечити більший рівень об'єктивності проведеного дослідження. Порівняльні показники розвитку офшорної вітрової енергетики протягом усього досліджуваного періоду (2014—2022 рр.) перевищували показники наземної вітрової енергетики, за виключенням 2020 р. у Нідерландах. Найвищий рівень перевищення показника офшорної вітрової енергетики над наземною було досягнуто у Данії (на 23,7 %) у 2014 р.

Дослідження міжнародних (IRENA) та українських (ІВЕ НАН України) організацій свідчать, що Україна має значний потенціал для розвитку вітрової енергетики. Через окупацію частини території України та військові дії, для розвитку офшорної енергетики доступна лише незначна частина наявного потенціалу. Серед водосховищ р. Дніпро найбільш придатним можна вважати Київське водосховище, що зумовлено його параметрами, відсутністю населених пунктів на лівому березі, наявністю великого споживача електроенергії (м. Київ), можливістю утворення енергетичного вузла завдяки поєднанню вітрової енергетики, гідроенергетики та теплової енергетики.

У наступних дослідженнях можна розрахувати можливі обсяги встановлених потужностей на басейні Київського водосховища р. Дніпро при використанні вітрових установок різної одиничної потужності та спрогнозувати можливі обсяги виробництва електроенергії при різному коефіцієнті використання встановленої потужності.

Література:

1. Renewable Energy Statistics 2024. IRENA Secretariat. International Renewable Energy Agency (IRENA). — Abu Dhabi. IRENA Secretariat, 2023. — 299 p.
2. EI Statistical Review of World Energy 2024. Energy Institute (EI). URL: <https://www.energyinst.org/statistical-review/home>.
3. Global Wind Energy Council (GWEC). URL: <https://gwec.net>.
4. World Wind Energy Association (WWEA). URL: <https://wwindea.org>.
5. Wind Europe. URL: <https://windeurope.org>.
6. Українська вітроенергетична асоціація (УВЕА). URL: <https://uwea.com.ua/ua/>.
7. Інститут відновлюваної енергетики НАН України (ІВЕ НАН України). URL: <https://www.ive.org.ua/>.
8. Offshore Wind — A Brief History. Marine Technology News. URL: [https://www.marine-](https://www.marine-technologynews.com/news/offshore-brief-history-590397)

[technologynews.com/news/offshore-brief-history-590397](https://www.marine-technologynews.com/news/offshore-brief-history-590397).

9. Global Wind Report 2024. GWEC. Global Wind Energy Council (GWEC). — Brussels. GWEC. 2024. — 168 p.

10. Книш К. Кудря С., Біла книга 2021. Офшорна вітроенергетика та "зелений" водень: відкриття нових меж енергетичної потужності України. К.: ІВЕ НАН України, 2022. 16 с.

11. Дніпровський каскад ГЕС. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-22200>.

References:

1. IRENA Secretariat. (2024), Renewable Energy Statistics 2024, International Renewable Energy Agency (IRENA), Abu Dhabi, United Arab Emirates.
 2. Energy Institute (EI) (2024), "EI Statistical Review of World Energy 2024", available at: <https://www.energyinst.org/statistical-review/home> (Accessed 25 July 2024).
 3. Global Wind Energy Council (GWEC) (2024), available at: <https://gwec.net> (Accessed 14 August 2024).
 4. World Wind Energy Association (WWEA) (2024), available at: <https://wwindea.org> (Accessed 14 August 2024).
 5. Wind Europe (2024), available at: <https://windeurope.org> (Accessed 14 August 2024).
 6. Ukrainian Wind Energy Association (2024), available at: <https://uwea.com.ua/ua/> (Accessed 14 August 2024).
 7. Institute of Renewable energy of the National Academy of Sciences of Ukraine (2024), available at: <https://www.ive.org.ua/> (Accessed 14 August 2024).
 8. Marine Technology News (2019), "Offshore Wind — A Brief History", Marine Technology News, available at: <https://www.marine-technologynews.com/news/offshore-brief-history-590397> (Accessed 14 August 2024).
 9. Global Wind Energy Council (GWEC). (2024), Global Wind Report 2024, Global Wind Energy Council (GWEC), Brussels, Belgium.
 10. Knysh K.S. and Kudria S.O. (2022), Offshorna vitroenerhetyka ta "zelenyi" voden: vidkryttia novykh mezh enerhetychnoi potuzhnosti Ukrainy [White book 2021. Offshore wind energy and "green" hydrogen: opening new frontiers of Ukraine's energy capacity], IVE NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
 11. Encyclopedia of modern Ukraine (2024), "Dnipro Cascade PHP", <https://esu.com.ua/article-22200> (Accessed 14 August 2024).
- Стаття надійшла до редакції 19.08.2024 р.*

УДК 336:339.138

Л. Г. Кльоба,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку та аналізу Інституту просторового планування та перспективних технологій, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0223-680>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.17.93

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО МАРКЕТИНГУ В УКРАЇНІ

L. Kloba,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor
of the Department of Finance, Accounting and Analysis, Institute
of Spatial Planning and Advanced Technologies, Lviv Polytechnic National University

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF FINANCIAL MARKETING IN UKRAINE

У статті досліджено перспективи розвитку фінансового маркетингу в Україні. Розглянуто підвиди окремі підвиди, які виконують різні функції фінансового ринку, а саме: банківський маркетинг, інвестиційний маркетинг, страховий маркетинг, маркетинг на ринку цінних паперів.

Особлива увага приділяється розвитку фінансового маркетингу, який на сьогоднішній день залежить від характеру нововведень, які реалізуються на фінансових ринках. Автором розглянуто кілька маркетингових інноваційних технологій, що користуються популярністю на сучасному фінансовому ринку, такі як: крипто валюта, FinTech (Blockchain, Big Data), розумні контракти ("smart-контракт"), штучний інтелект і машинне навчання, створення фінансових екосистем, краудфандинг, швидкі платежі, роботизоване інвестування, кредитні технології.

Досліджено, що розвиток фінансового маркетингу в сучасних умовах полягає у пошуку ефективних способів реалізації фінансових послуг і продуктів, враховуючи реальні потреби клієнтів. В умовах конкуренції важливо зосередитися на системі контролю та плануванні в фінансовому секторі. Відповідно формування нових знань у сфері маркетингу та досягнення успіху в даній галузі зумовлене інтеграцією економічних і інноваційних технологій.

Зазначається ефективне застосування маркетингових інноваційних технологій на фінансовому ринку яке дає змогу компаніям повністю виявляти потреби споживачів, створювати персоналізовані пропозиції та заохочувати бажання купувати товари або користуватися послугами.

Розглянуто, що використання інноваційних маркетингових технологій на фінансових ринках у двох напрямках. По-перше, для підвищення ефективності реклами наявного продукту або послуги на основі інноваційних технологій фінансового маркетингу. По-друге, існувати у вигляді окремого продукту на ринку, що пропонується для ефективного задоволення платоспроможного попиту споживачів та отримання прибутку.

Дана стаття базується на актуальних дослідженнях, а також враховує застосування FinTech, Blockchain, штучного інтелекту і машинного навчання, аналізу даних, роботизоване інвестування та інших цифрових інструментів, які відкривають сучасні можливості для персоналізації та покращує ефективність комунікації з клієнтами.

The article examines the prospects for the development of financial marketing in Ukraine. Subspecies of individual subspecies that perform various functions of the financial market are considered, namely: banking marketing, investment marketing, insurance marketing, marketing in the securities market.

Special attention is paid to the development of financial marketing, which today depends on the nature of the innovations implemented in the financial markets. The author considered several innovative marketing technologies that are popular in the modern financial market, such as: crypto currency, FinTech (Blockchain, Big Data), smart contracts ("smart contract"), artificial intelligence and machine learning, creation of financial ecosystems, crowdfunding, fast payments, robotic investing, credit technologies.

It has been studied that the development of financial marketing in modern conditions consists in finding effective ways of implementing financial services and products, taking into account the real needs of customers. In the competitive environment, it is important to focus on the system of control and planning in the financial sector. Accordingly, the formation of new knowledge in the field of marketing and the achievement of success in this field are determined by the integration of economic and innovative technologies.

The effective application of innovative marketing technologies in the financial market is noted, which enables companies to fully identify consumer needs, create personalized offers and encourage the desire to buy goods or use services.

It is considered that the use of innovative marketing technologies in financial markets in two directions. First, to increase the effectiveness of advertising of an existing product or service based on innovative financial marketing technologies. Secondly, to exist in the form of a separate product on the market, which is offered to effectively meet the solvent demand of consumers and make a profit.

This article is based on current research, and also takes into account the application of FinTech, Blockchain, artificial intelligence and machine learning, data analysis, robotic investing and other digital tools that open up modern opportunities for personalization and improve the effectiveness of communication with customers.

Ключові слова: фінансовий маркетинг, маркетингові інноваційні технології, FinTech, Blockchain, підвиди фінансового маркетингу.

Key words: financial marketing, innovative marketing technologies, FinTech, Blockchain, subspecies of financial marketing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

На сьогоднішній день фінансові інститути повинні не лише сприяти розвитку реальної економіки, але й вирішувати складні соціально-економічні завдання на фінансових ринках, зокрема, за допомогою нових підходів у управлінні, регулюванні та маркетинговому плануванні. Тому фінансовий маркетинг, як один із видів маркетингової діяльності є важливим і необхідним не лише для розвитку фінансових структур (таких як банки, страхові компанії, інвестиційні фонди тощо), але і для будь-якого бізнесу, який має активи та здійснює їх купівлю або продаж на ринку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Ключові питання розвитку фінансового маркетингу розглядалися в наукових працях як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців, а саме: Денисенко М. П., Покропивний С. Ф., Ковальчук С. В., Рой Стефенсон, Антонюк Л. Л. та ін. Дослідження сучасних тенденцій у розвитку маркетингових інноваційних технологій на фінансовому ринку України є актуальним зав-

данням в сучасних умовах для забезпечення подальшого інноваційного розвитку. Для вирішення поставленого завдання необхідно систематизувати різні види інноваційного маркетингу, що дозволить обґрунтувати їх використання при розробці маркетингової стратегії з урахуванням інноваційних аспектів розвитку. Вирішення поставленого завдання потребує систематизації видів маркетингових інноваційних технологій на фінансовому ринку для подальшого обґрунтування їх застосування у розробленні маркетингової стратегії з урахуванням інноваційних аспектів розвитку.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідження сучасних тенденцій розвитку маркетингових інноваційних технологій на фінансовому ринку в Україні та визначення перспективних напрямів його розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Маркетинг на сьогоднішній день розглядається як особлива філософія бізнесу та підсистема управління підприємством, що регулює його поведінку на ринку. Фінансовий

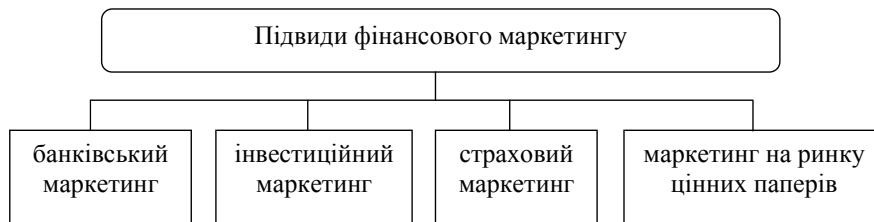

Рис. 1. Підвиди фінансового маркетингу

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [1].

маркетинг, як один із видів маркетингового комплексу, має на меті вирішення завдань, пов'язаних із фінансово-комерційною діяльністю учасників ринку, які виступають в ролі інвесторів-продавців або інвесторів-покупців.

У структурі фінансового маркетингу виділяють його окремі підвиди, які виконують різні функції фінансового ринку (рис. 1).

Для виконання своїх завдань вони застосовують сучасні технології моніторингу та управління операціями. Ці технології слугують інструментами для обробки та аналізу даних, дозволяючи відстежувати великі обсяги інформації в режимі реального часу. Основними базами даних у світі є сервери програмного забезпечення, а великі компанії зазвичай мають власні центри для обробки та зберігання інформації.

На фінансовому ринку визначаючи поведінку економічних суб'єктів, фінансовий маркетинг реалізується через товарну, цінову, збутову та комунікаційну політики, подібно до інших видів маркетингу. Зокрема, він встановлює ціни в рамках відповідної політики на ринку, що включає курси валют, цінних паперів, а також процентні ставки за кредитами і депозитами. Сьогодні фінансовий маркетинг також переживає перехід від масового до індивідуалізованого підходу. Процеси тотальної цифровізації економіки та маркетингової діяльності безумовно впливають на суб'єктів фінансового маркетингу. Більше того, саме під впливом цих домінуючих трендів у розвитку новітніх фінансових технологій відбуваються найбільш революційні зміни в маркетинговій діяльності на фінансових ринках.

Сучасний фінансовий маркетинг сутністно найбільше відповідає концепції соціально-етичного маркетингу, адже така діяльність на фінансових ринках здійснюється з достатньо жорстким наглядом з боку держави, з реалізацією багатьох вимог до діяльності фінансових інститутів, які абсолютно не притаманні підприємствам нефінансового сектору. Фінансовому маркетингу як, наприклад, чи то торговельному, чи то виробничому, також прита-

манні певні функції, які дозволяють в сукупності реалізовувати маркетингову діяльність тому чи іншому інституту. У цій сфері також застосовують маркетингові дослідження та відповідний аналіз, здійснюється планування випуску та реалізації фінансових активів, ефективний контроль за реалізацією інвестиційних рішень, йде збір та обробка ринкової інформації, застосовується реклама тощо [2].

Враховуючи події, які відбулися з 2020 і по теперішній час, можна стверджувати, що цей період суттєво вплинув на фінансовий маркетинг. Варто також підкреслити, що інноваційність розвитку фінансового маркетингу на сьогоднішній день залежить від характеру нововведень, які реалізуються на фінансових ринках. Розглянемо кілька маркетингових інноваційних технологій, що користуються популярністю на сучасному фінансовому ринку (рис. 2).

Криптовалюта це сфера, яка демонструє здатність забезпечити швидкі та економічні міжнародні транзакції, а також інноваційні способи зберігання та переказу коштів, а саме впровадження цифрових валют (Біткойн, Ефіріум), які базуються на технології Blockchain. На сьогоднішній день спостерігаємо розвиток даного сектору і в Україні, ведуться роботи над створенням відповідного правового середовища для легалізації криптобізнесу, зростає кількість криптостартапів.

Під час військової агресії з боку Росії отримав поштовх один із трендів, а саме проект "Е-гривня". Відповідно, на думку експертів легалізація криптовалют може стати вигідною стратегією: віртуальні активи вийдуть з тіні і стануть легальними, а держава зможе отримати додаткові доходи через оподаткування прибутків від їх продажу. Активного зростання цього сегмента фінансового ринку можна очікувати після ухвалення необхідних законодавчих актів в Україні, а також відкриття представництв великих бірж і криптовалютних компаній.

Так, FinTech представляє собою появу технологічних стартапів, які пропонують інноваційні цифрові рішення у сфері фінансів. Це

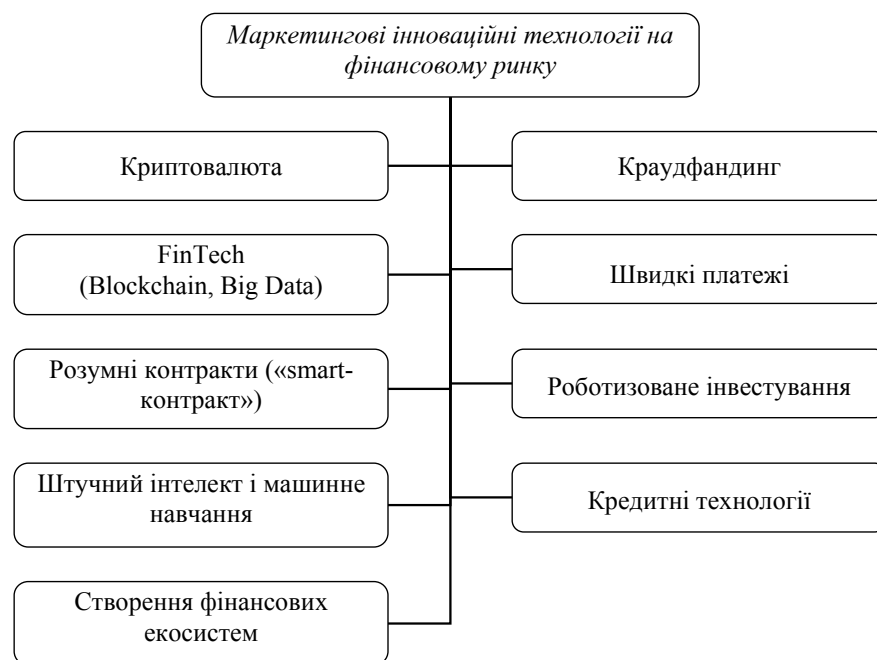

Рис. 2. Маркетингові інноваційні технології на фінансовому ринку

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [3; 4].

може включати як мобільні платежі, електронні гаманці, онлайн-кредитування, технології розподілених реєстрів (Blockchain, Big Data) та інші новаторські сервіси.

Blockchain — це децентралізована база даних, що ґрунтується на одноранговій мережі блокчейну, загальному реєстрі та криптографії публічного та приватного ключа. При входженні в мережу блокчейн користувач підключається до інших комп'ютерів мережі для обміну даними (блоками та записами). Дані можна читати, маючи ключ, який складається з кодів, які можуть відстежувати навіть найменші шахрайські втручання в код. Інформація розподіляється по мережі серед сотень комп'ютерів. Записану інформацію неможливо змінити, перетворити або видалити. Система дозволяє зберігати грошові кошти, важливі документи, коди, відстежувати угоди та операції, а також самостійно, без посередників, здійснювати грошові транзакції [5].

Одним з ключових трендів на фінансовому ринку є зростаюча популярність "необанкінгу", яка пов'язана з високою зручністю та швидкістю у наданні відповідних потреб клієнтів. Поряд з цим, спостерігаємо, що необанки продовжують розширювати свою присутність і конкурувати із традиційними банками, а також все більше громадян обирають їх, уникаючи відвідування фізичних відділень.

Розумні контракти ("smart-контракт") це контракти, які виконуються автоматично зав-

дяки технології Blockchain, коли виконуються визначені умови. Вони забезпечують безпечні, автоматизовані та децентралізовані угоди без необхідності залучення посередників.

За допомогою технології блокчейн "smart-контракт" може виконувати конкретні пункти контракту, які мають чітко сформульовані правила та підтримані гарантійним забезпеченням [5].

Поряд з цим, кредитні технології це застосування технологій для вдосконалення процесів кредитування та аналізу кредитного ризику. До них можуть входити оцінка кредитоспроможності, автоматизація процесів надання позик, а також використання альтернативних даних для оцінки кредитного ризику.

Краудфандинг це метод отримання фінансування від великої кількості людей, зазвичай через онлайн-платформи, які використовують "хмарні" технології. Цей підхід може бути застосований для фінансування різноманітних проєктів, стартапів, благодійних заходів та інших ініціатив.

Швидкі платежі це перш за все створення сучасних платіжних систем, що забезпечують миттєві грошові перекази між банками та власними рахунками. Це дає можливість користувачам швидко і зручно виконувати платежі, зокрема через мобільні пристрої та додатки.

Роботизоване інвестування передбачає використання алгоритмів та штучного інтелекту для автоматизованого управління інвестиція-

ми. На основі введених даних та цілей клієнта Робо-консультанти зазвичай надають інвестиційні рекомендації.

На сьогоднішній день популярним напрямком є впровадження штучного інтелекту та машинного навчання. Важливим інструментом для фінансових технологій став штучний інтелект, що дозволяє розробляти нові продукти, покращувати обслуговування та модернізувати послуги. Чат-боти вже стали звичною практикою, їх використовують для інформування клієнтів, проведення фінансових операцій, оцінки кредитоспроможності та визначення ризиків. Завдяки штучному інтелекту фінансові установи можуть зменшити витрати на обробку великих обсягів даних. Додаткові конкурентні переваги на ринку фінансових послуг отримують компанії, які швидше впроваджують штучний інтелект у свою діяльність.

Ще одним популярним трендом є створення фінансових екосистем. Цей напрям є популярним, оскільки єдина платформа, яка об'єднує різні компанії, дозволяє задовольняти ключові потреби клієнтів і надавати широкий спектр фінансових і нефінансових послуг. Успіх фінансових екосистем залежить від можливості доступу до продуктів і послуг всіх пов'язаних компаній через одну з них. Це значно спрощує вирішення питань клієнтів і створює конкурентну перевагу, що зробить фінансовий бізнес більш клієнтоорієнтованим і прибутковим. Запровадження Open banking стимулюватиме створення фінансових екосистем в Україні [4].

Отже, розвиток фінансового маркетингу в сучасних умовах полягає у пошуку ефективних способів реалізації фінансових послуг і продуктів, враховуючи реальні потреби клієнтів. В умовах конкуренції важливо зосередитися на системі контролю та плануванні в фінансовому секторі. Це дозволить підготуватися до різких змін, пов'язаних із впровадженням сучасних інноваційних систем обробки та зберігання даних.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, формування нових знань у сфері маркетингу та досягнення успіху в даній галузі зумовлене інтеграцією економічних і інноваційних технологій. Застосування маркетингових інноваційних технологій, які активно використовують Інтернет та ІТ-технології, надає підприємствам можливість здобувати конкурентні переваги.

Ефективне застосування маркетингових інноваційних технологій на фінансовому ринку дає змогу компаніям повністю виявляти потреби споживачів, створювати персоналізовані пропозиції та заохочувати бажання купувати товари або користуватися послугами.

У разі змін на фінансовому ринку маркетингові інноваційні технології дозволяють швидко адаптувати робочі процеси до нових умов. Використання маркетингових інноваційних технологій на фінансовому ринку допомагає компаніям приваблювати увагу споживачів до своїх продуктів і послуг, особливо в умовах інформаційного перевантаження. Усі ці технології тісно взаємодіють одна з одною та спрямовані на підвищення ефективності маркетингових стратегій і комунікацій.

На сучасному етапі спостерігаємо, що маркетингові інноваційні технології на фінансовому ринку відіграють ключову роль у розробці бізнес-стратегій. Застосування FinTech, Blockchain, штучного інтелекту і машинного навчання, аналізу даних, роботизоване інвестування та інших цифрових інструментів відкриває нові можливості для персоналізації та покращує ефективність комунікації з клієнтами.

Поряд з цим, із сучасними можливостями виникають і певні виклики. Дослідження підкреслює важливість досягнення балансу між використанням особистих даних для персоналізації та забезпеченням конфіденційності. Відповідно питання, які пов'язані з використанням технологій, набувають все більшої важливості і вимагають ретельного розгляду. Новітні тенденції свідчать про зростаючу роль соціальних мереж у маркетингових стратегіях. Зміни в споживчій поведінці на даних платформах відкривають сучасні можливості для бізнесу, однак вимагають постійної адаптації та вивчення динаміки цих каналів.

Література:

1. Babukh I., Yermiia M., Nikiforov P. Financial marketing in the management system of a financial institution. Міжнародне економічне співробітництво: механізми та стратегії розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 21 листопада 2020 року) / ГО "Львівська економічна фундація". Львів: ЛЕФ, 2020. С. 100—102.

2. Бабух І. Б. Фінансовий маркетинг у сучасних умовах: зміст та завдання / І. Б. Бабух, Ю. Ю. Бабух // Фінансові інструменти сталого розвитку економіки: Матеріали IV міжнарод-

ної науково-практичної конференції (12 травня 2022 р.). — Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2022. — 467 с. — С. 190—192.

3. Ковальчук С. В. Фінансовий маркетинг: тренди 2023 року / Стійкість освіти і науки в умовах трансформації: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції до 30-річчя створення Закладу вищої освіти "Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая", м. Київ, 23-24 трав. 2023 р.: [зб. тез]. Київ: [ЗВО "МНТУ"], 2023. 568 с., С. 493—495 URL: <http://surl.li/jbgcm> (дата звернення: 15.08.2024).

4. Ковальчук С. В. Фінансовий маркетинг та перспективи його розвитку в Україні. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. — 2023. — № 4. URL: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2023/11/320-24.pdf>

5. Томашевський Ю. М. Фінансовий маркетинг — ключовий інструмент сучасного розвитку фінансової сфери.: Збірник тез IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції Цифрова трансформація фінансової системи України та країн v-4 в умовах євроінтеграції (Дубляни, 16 травня 2024 р.). Частина I. Дубляни: ЛНУП, 2024. — 337 с. — С. 278-284.

References:

1. Babukh, I., Yermiia M. and Nikiforov P. (2020), "1. Babukh, I., Yermiia M., Nikiforov P. Financial marketing in the management system of a financial institution", Mizhnarodne ekonomichne spivrobitnytstvo: mekhanizmy ta stratehii rozvytku: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [International economic cooperation: mechanisms and strategies of development: materials of the international scientific and practical conference], HO "Lvivska ekonomichna fundatsiia", Lviv, Ukraine, pp. 100—102.

2. Babukh, I.B. and Babukh, Yu.Yu. (2022), "Financial marketing in modern conditions: content and tasks", Finansovi instrumenty staloho rozvytku ekonomiky: Materialy IV mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi [Financial instruments of sustainable economic development. Materials of the 4th international scientific and practical conference], Chernivets'kyi nats. un-t, Chernivtsi, Ukraine, pp. 190—192.

3. Kovalchuk, S.V. (2023), "Finansovy marketing: trendy 2023 roku", Stijkist' osvity i nauky v umovakh transformatsii: Materialy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi do 30-richchya stvorennia Zakladu vyshchoyi osvity "Mizhnarodnyy naukovo-tekhnichnyy universytet imeni akademika Yuriya Buhaya" [Sustainability

of education and science in conditions of transformation. Materials of the International Scientific and Practical Conference on the 30th Anniversary of the Establishment of the Institution of Higher Education "International Scientific and Technical University named after Academician Yuriy Bugai"], ZVO "MNTU", Kyiv, Ukraine, pp. 493—495, available at: <http://surl.li/jbgcm> (Accessed 15 August 2024).

4. Kovalchuk, S.V. (2023), "Financial marketing and prospects for its development in Ukraine", Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauk, [Online], vol. 4, available at: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2023/11/320-24.pdf> (Accessed 15 August 2024).

5. Tomashevskiy, Yu.M. (2024), "Financial marketing is a key tool for the modern development of the financial sphere", Zbirnyk tez IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii. Tsyfrova transformatsiia finansovoi systemy Ukrainy ta krain v-4 v umovakh ievrointehratsii [Collection of abstracts of the 4th International Scientific and Practical Internet Conference. Digital transformation of the financial system of Ukraine and v4 countries in the context of european integration], LNUP, Dublyany, Ukraine, pp. 278—284.

Стаття надійшла до редакції 29.08.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 657.422.1

В. В. Левитський,

аспірант, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-8684-9896>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.17.99

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ: ІНСТИТУЦІЙНЕ ТА ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

V. Levytskyi,

Postgraduate student, The National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

FINANCIAL MECHANISM FOR REGULATING THE DEVELOPMENT OF THE AGRARIAN SPHERE OF UKRAINE: INSTITUTIONAL, THEORETICAL AND METHODOLOGICAL SUPPORT

Виявлено, що фінансовий механізм регулювання розвитку аграрної сфери являє собою сукупність методів, інструментів та важелів бюджетно-податкового, грошово-кредитного, компенсаційного та інституційно-майнового впливу на процеси розширеного відтворення агропродуктових ланцюгів. Встановлено, що існуючий фінансовий механізм регулювання розвитку аграрної сфери України протягом 30-х років піддавався численним трансформаціям, що було зумовлено здійсненням декількох фаз реформування аграрної економіки та земельних відносин. Дослідження показали, що у 2011—2021 роках відбулися суттєві зрушення в структурі бюджетних видатків на підтримку сільськогосподарського виробництва, що зумовлено комплексом чинників, зокрема зміцненням позицій вітчизняних агровиробників на зовнішніх ринках, підвищенням вагомості аграрної сфери у системі суспільного відтворення, імплементацією передового іноземного досвіду щодо підтримки аграрного бізнесу. Встановлено, що відсутність інституційних передумов для імплементації базових положень міжнародних конвенцій, які регулюють процеси фінансової підтримки сільського господарства та сільського розвитку, не дає можливості залучити інвестиції в розбудову інфраструктури переведення агропродуктових ланцюгів на модель низьковуглецевого розвитку та сформувати дорожню карту реалізації сільськогосподарських проєктів для мінімізації негативних наслідків глобального потепління. Обґрунтовано, що найактуальнішими проблемами функціонування вітчизняного фінансового механізму регулювання розвитку аграрної сфери є відсутність інвестиційних стимулів та обмежений доступ до кредитних ресурсів, що не дає можливості суб'єктам аграрного та агропродовольчого підприємництва вчасно оновлювати основний капітал та поповнювати обігові кошти, а це призводить до втрати ними конкурентних переваг не лише на зовнішньому, але і на внутрішньому аграрному ринку. Доведено, що інституційною пасткою функціонування нинішньої моделі фінансового механізму регулювання аграрної сфери в Україні є мляве надходження фінансових ресурсів у національний АПК, які генеруються глобальною архітектонікою підтримки сільського господарства та виробництва продовольства, основними складовими котрої виступають: Програми ФАО, Глобальні цілі сталого розвитку, конвенції із сільського розвитку. Обґрунтовано, що фінансовий механізм регулювання аграрної сфери потребує умонтування додаткових регуляторів, котрі стимулюватимуть процеси більш комплексного використання ресурсно-виробничого потенціалу та активуватимуть процеси ресурсозбереження.

It has been found that the financial mechanism for regulating the development of the agrarian sector is a set of methods, instruments and levers of budgetary and tax, monetary, compensation and institutional and property impact on the processes of expanded reproduction of agro-product chains. The article establishes that the existing financial mechanism for regulating the development of the agrarian sector of Ukraine during the 1930s underwent numerous transformations, which was due to the implementation of several phases of reforming the agrarian economy and land relations. The research has shown that in 2011—2021, there were significant shifts in the structure of budget expenditures to support agricultural production, which was due to a number of factors. The factors are including strengthening the position of domestic agricultural producers in foreign markets, increasing the importance of the agricultural sector in the system of social reproduction, and implementation of foreign best practices in supporting agricultural business. It is established that the lack of institutional prerequisites for the implementation of the basic provisions of international conventions governing the processes of financial support for agriculture and rural development makes it impossible to attract investments in the development of infrastructure for the transition of agro-food chains to a low-carbon development model and to form a roadmap for the implementation of agricultural projects to minimise the negative effects of global warming. It is substantiated that the most pressing problems of the functioning of the domestic financial mechanism for regulating the development of the agricultural sector are the lack of investment incentives and limited access to credit resources, which prevents agrarian and agri-food businesses from timely renewing fixed assets and replenishing working capital, which leads to their loss of competitive advantages not only in the external but also in the domestic agricultural market. It is proved that the institutional trap in the functioning of the current model of the financial mechanism for regulating the agricultural sector in Ukraine is the sluggish flow of financial resources to the national agro-industrial complex, which are generated by the global architectonics of support for agriculture and food production, the main components of which are: FAO programmes, Global Sustainable Development Goals, and conventions on rural development. It is substantiated that the financial mechanism for regulating the agrarian sector requires the introduction of additional regulators that will stimulate the processes of more comprehensive use of resource and production potential and activate the processes of resource conservation.

Ключові слова: аграрна сфера, фінансовий механізм, пряма бюджетна підтримка, здешевлення кредитів, тваринницька дотація, ресурсозбереження.

Key words: agricultural sector, financial mechanism, direct budget support, cheaper loans, livestock subsidy, resource saving.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Світова практика підтверджує, що повноцінний розвиток аграрної сфери у теперішніх умовах можливий на основі застосування державою комплексу методів та інструментів прямої та непрямої фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Результативність використання такого роду методів та інструментів визначає рівень збалансова-

ності та комплексності використання агресурсного потенціалу. Якраз через застосування інструментів фінансової підтримки суб'єктів аграрного бізнесу вирівнюються умови господарювання для аграрних формувань, котрі функціонують у різних природно-кліматичних зонах та присвоюють неоднакову величину природно-ресурсної ренти.

Існуючий фінансовий механізм регулювання розвитку аграрної сфери України протягом 30-х років піддавався численним трансформаціям, що було зумовлено здійсненням декіль-

кох фаз реформування аграрної економіки та земельних відносин. Прикметними рисами такого механізму в перехідний період в 90-х роках була наявність численних фінансових регуляторів сурогатного походження, що було зумовлено необхідністю спрощення системи бюджетно-податкового регулювання розвитку аграрної сфери і прискореного подолання кризових явищ. Незважаючи на те, що інструментально-методологічне забезпечення фінансового механізму регулювання розвитку аграрної сфери в останні роки дало можливість усунути численні секторальні та територіальні перегини у відтворенні агропродуктових ланцюгів, даний механізм потребує умонтування додаткових регуляторів, котрі стимулюватимуть процеси більш комплексного використання ресурсно-виробничого потенціалу та активуватимуть процеси ресурсозбереження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сьогодні спостерігається значний спектр підходів щодо трансформації фінансового механізму регулювання розвитку аграрної сфери України відповідно до кращих іноземних практик та тих лекал, котрі забезпечили найвищий рівень результативності фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Незважаючи на аксіоматичний характер розроблення інституційного та теоретико-методологічного підґрунтя становлення фінансового механізму регулювання розвитку аграрної сфери, до цих пір так і не спостерігається спільного знаменника у численних авторських підходах стосовно розкриття його сутності та структуризації основних його компонентів.

Прикметною рисою таких авторських підходів є зведення даного механізму до бюджетної підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Зокрема, О.Брошенко розглядає бюджетну підтримку розвитку аграрного виробництва як конститутивний елемент аграрної політики та системи регулювання аграрного ринку, що включає цільові параметри перспективного розвитку сільського господарства і пов'язаних з ним галузей національної економіки, систему заходів досягнення цих цілей та фінансове забезпечення їх реалізації за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів [2]. Водночас автор констатує визначальну роль інструментів бюджетної підтримки сільськогосподарських товаровиробників залишає поза увагою доцільність інституціоналізації інших інструментів, котрі даватимуть можливості

суб'єктам аграрного підприємництва функціонувати навіть за умови несприятливих природно-кліматичних та техногенно-екологічних умов. Такими інструментами зокрема виступають інструменти страхового захисту. Значний спектр підходів сьогодні існує щодо визначення ключових проблем становлення фінансового механізму регулювання розвитку аграрної сфери.

Ю. Лузан зазначає, що бюджетна підтримка аграрного виробництва — це цілеспрямоване державне регулювання виробничої діяльності шляхом спрямування бюджетних коштів за відповідними програмами соціально-економічного розвитку [3]. У той же час констатується низька ефективність реалізації численних державних та регіональних програм розвитку окремих секторів сфери сільськогосподарського виробництва. Якраз низька ефективність реалізації таких програм і зумовлена відсутністю належного інституційного та методологічного підґрунтя фінансово-інвестиційного забезпечення реалізації окремих програмних цілей.

На думку І. Фурман, ключові проблеми, які пов'язані з державною підтримкою сільгоспвиробників полягають в наступному: роздробленість, безсистемне формування та бюджетування програм підтримки, а також постійне недофінансування/недовиконання програм; в основному орієнтування на підтримку великих сільгоспвиробників; звужені можливості повернення державних інвестицій через більші податкові надходження від аграрного сектору; обмеженість інвестиційних стимулів і доступу до кредитів [5, с. 320]. Дана авторська позиція повною мірою виокремлює найактуальніші проблеми функціонування вітчизняного фінансового механізму регулювання розвитку аграрної сфери, зокрема відсутність інвестиційних стимулів та обмежений доступ до кредитних ресурсів. Саме обмежений доступ до позикових коштів не дає можливості суб'єктам аграрного та агропродовольчого підприємництва вчасно оновлювати основний капітал та поповнювати обігові кошти, що призводить до втрати ними конкурентних переваг не лише на зовнішньому, але і на внутрішньому аграрному ринку.

З огляду на сказане, виникла гостра необхідність розроблення сучасних концептуальних підходів до формування інституційного підґрунтя та теоретико-методологічного забезпечення трансформації фінансового механізму регулювання розвитку аграрної сфери України.

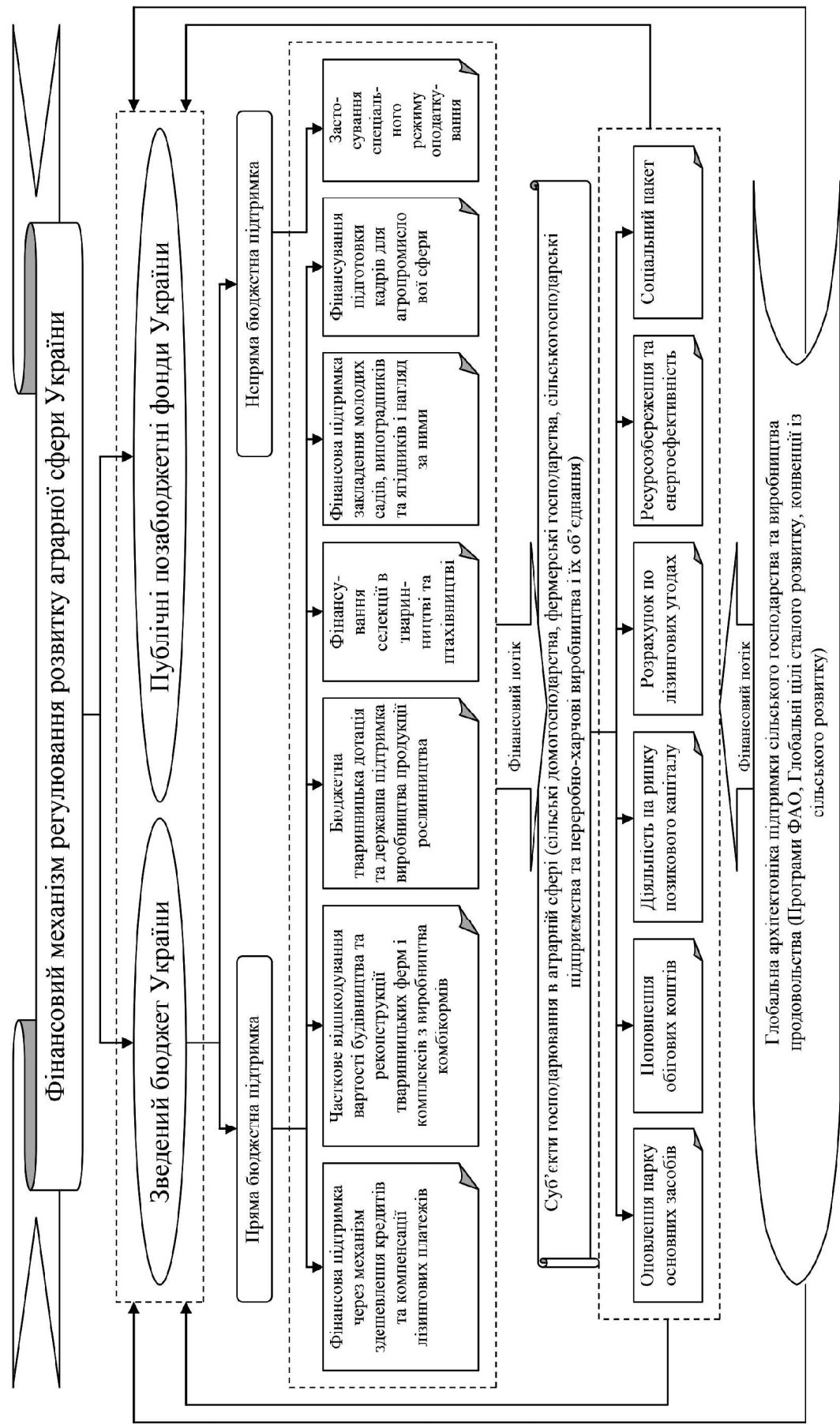

Рис. 1. Сутнісно-структурний вимір функціонування фінансового механізму регулювання розвитку аграрної сфери України

Джерело: розроблено автором.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є аналіз результативності функціонування фінансового механізму регулювання аграрної сфери в Україні та розроблення інституційного та теоретико-методологічного забезпечення його удосконалення з врахуванням екзогенних та ендогенних викликів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ
ДОСЛІДЖЕННЯ

Фінансовий механізм регулювання розвитку аграрної сфери являє собою сукупність методів, інструментів та важелів бюджетно-податкового, грошово-кредитного, компенсаційного та інституційно-майнового впливу на процеси розширеного відтворення агропродуктивних ланцюгів. Ресурсною базою функціонування фінансового механізму регулювання розвитку аграрної сфери України виступають кошти публічних бюджетних та позабюджетних фондів, які надходять у сферу сільськогосподарського виробництва через інструменти прямої та непрямої бюджетної підтримки (рис. 1). Ключове значення в спектрі інструментів прямої бюджетної підтримки виступає фінансова підтримка через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів. Якраз вакуум у здешевленні кредитів в останні роки і не давав можливості суб'єктам аграрного бізнесу повноцінно функціонувати на ринку позикового капіталу і вчасно ліквідовувати інвестиційний дефіцит.

Вагомою складовою інструментально-методологічного забезпечення фінансового механізму регулювання розвитку аграрної сфери в Україні є використання інструменту відшкодування вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів з виробництва комбікормів. Результативне використання такого інструменту даватиме можливість оновлювати та модернізувати виробничо-технічну базу розвитку тваринництва та кормовиробництва, що створить передумови для поступового подолання галузевого перегину в національному АПК, який виник внаслідок гіпертрофованого розвитку експортно-орієнтованих галузей рослинництва та згортання масштабів тваринницької галузі. Також застосування такого інструменту даватиме можливість розбудовувати мережу тваринницьких комплексів на новій техніко-технологічній основі, що відповідає європейських стандартам і регламентам якості та безпечності виробництва продовольчої продукції.

Доповненням означеного інструменту також виступає тваринницька дотація, яка сти-

мулюватиме різні категорії сільськогосподарських товаровиробників відновлювати поголів'я сільськогосподарських тварин і поступово переходити на модель комплексного розвитку аграрної сфери. Водночас забезпечення високої продуктивності у тваринництві потребує фінансування розвитку індустрії селекції в цій підгалузі, зокрема у птахівництві. Це пов'язано з тим, що саме підгалузь птахівництва стала локомотивом відновлення потенціалу тваринництва два десятиліття назад і певною мірою забезпечила подолання значного розриву між ключовими секторами сфери сільськогосподарського виробництва, якими виступають рослинництво та тваринництво.

Прийнятними рівнями ефективності в останнє десятиліття стало застосування такого інструменту прямої бюджетної підтримки сільськогосподарських товаровиробників як фінансова підтримка закладення молодих садів, виноградників та ягідників. Роками незатребувані сільськогосподарські угіддя, котрі були вилучені з продуктивного господарського обігу в період стагнації аграрного сектора в 90-х роках минулого століття, залучені у відтворювальний процес для виробництва ягід, що дало можливість також певною мірою вирішити проблеми сільської зайнятості та самозайнятості. Це в першу чергу стосується кислих ґрунтів в зоні осушувальних меліорацій. Фінансування підготовки кадрів в системі функціонування фінансового механізму регулювання розвитку аграрної сфери в останні роки зазнало трансформацій у зв'язку з відомчою перепідпорядкованістю закладів вищої, передвищої та професійно-технічної освіти аграрної спрямованості. Водночас поряд з великою кількістю інституціоналізованих інструментів прямої бюджетної підтримки застосовуються також інструмент непрямої бюджетної підтримки, яким виступає застосування спеціального режиму оподаткування.

Застосування перерахованих інструментів прямої та непрямої бюджетної підтримки формує фінансовий потік, котрий спрямовується у сектор сільськогосподарських товаровиробників і культивує інвестиційні стимули та мотиви, що каталізуватиме внутрішньокорпоративне інвестування та зацікавлюватиме суб'єкти господарювання нарощувати обсяги інвестицій, отриманих на ринках позикового капіталу. Нарощення такого фінансового потоку на пряму залежить від результативності поєднання перерахованих інструментів прямої та непрямої бюджетної підтримки сільськогосподарських товарови-

робників та вчасного їх ресурсного забезпечення. Квінтесенцією результативності урізноманітнення та своєчасного застосування інструментів регуляторного впливу на відтворення агропродуктових ланцюгів виступає нарощення інвестиційних вливань в оновлення парку основних засобів, своєчасне поповнення обігових коштів, зростання активності сільськогосподарських товаровиробників на ринку позикового капіталу, нарощення масштабів укладання лізингових угод, прискорення процесів інвестиційного забезпечення реалізації проєктів ресурсозбереження та енергоефективності, збільшення та диверсифікація соціального пакета для зайнятих в аграрній сфері.

Інституційною пасткою функціонування нинішньої моделі фінансового механізму регулювання аграрної сфери в Україні є мляве надходження фінансових ресурсів у національний АПК, які генеруються глобальною архітектонікою підтримки сільського господарства та виробництва продовольства. Основними складовими такої архітектоніки виступають Програми ФАО, Глобальні цілі сталого розвитку, конвенції із сільського розвитку. Відсутність інституційних передумов для імплементації базових положень міжнародних конвенцій, які регулюють процеси фінансової підтримки сільського господарства та сільського розвитку, не дає можливості залучити інвестиції в розбудову інфраструктури переведення агропродуктових ланцюгів на модель низьковуглецевого розвитку та сформувати дорожню карту реалізації сільськогосподарських проєктів для мінімізації негативних наслідків глобального потепління.

Певною квінтесенцією результативності функціонування фінансового механізму регулювання розвитку аграрної сфери виступає динаміка видатків Зведеного бюджету України на сільське господарство в період з 2007 по 2021 рік, яка в цілому відображала хвилястий тренд з різким зростанням починаючи з 2017 року. Так у 2007 році даний показник становив 7549,2 млн грн, у 2008 році — 8918,4 млн грн, у 2009 році — 5797,8 млн грн, у 2010 році — 6720,3 млн грн, у 2011 році — 6930,7 млн грн, у 2012 році — 6659,9 млн грн, у 2013 році — 6914,2 млн грн, у 2014 році — 5245,0 млн грн (найменше значення показника протягом аналізованого періоду), у 2015 році — 5461,5 млн грн, у 2016 році — 5479,9 млн грн, у 2017 році — 12392,5 млн грн, у 2018 році — 13388,2 млн грн, у 2019 році — 13436,7 млн грн, у 2020 році —

13838,9 млн грн (найбільше значення показника протягом аналізованого періоду), у 2021 році (за 9 місяців) — 8136,9 млн грн. Видатки Зведеного бюджету України на сільське господарство у 2021 році (за 9 місяців) порівняно з 2007 роком зросли на 587,7 млн грн або в 1,08 рази.

Видатки Зведеного бюджету України на сільське господарство у порівнянних цінах 2006 року в період з 2007 по 2021 рік відображали спадний тренд з незначною точкою росту в 2017 році, але з подальшим падінням. Так у 2007 році даний показник становив 6122,6 млн грн (найбільше значення показника протягом аналізованого періоду), у 2008 році — 5880,5 млн грн, у 2009 році — 3344,6 млн грн, у 2010 році — 3266,1 млн грн, у 2011 році — 2949,5 млн грн, у 2012 році — 2825,8 млн грн, у 2013 році — 2884,6 млн грн, у 2014 році — 1660,3 млн грн, у 2015 році — 1378,6 млн грн, у 2016 році — 1024,6 млн грн, у 2017 році — 1989,0 млн грн, у 2018 році — 1881,6 млн грн, у 2019 році — 1814,1 млн грн, у 2020 році — 1779,4 млн грн, у 2021 році (за 9 місяців) — 951,1 млн грн (найменше значення показника протягом аналізованого періоду). Видатки Зведеного бюджету України на сільське господарство у порівнянних цінах у 2021 році (за 9 місяців) порівняно з 2007 роком знизилися на 5171,5 млн грн або в 6,43 рази.

Девальвація та інфляція — два ключові фактори, які суттєво впливають на реальну купівельну спроможність бюджетних видатків, зокрема на фінансування сільського господарства. Здешевлення гривні робить імпортні товари (добрива, техніку, насіння тощо) дорожчими для українських аграріїв, а тому для підтримки аграрного виробництва на тому ж рівні потрібно витратити більше бюджетних коштів. Знецінення гривні через інфляцію робить менш ефективними бюджетні асигнування на сільське господарство. Аграрні підприємства змушені платити більше за вітчизняні ресурси та послуги, що веде до загального зростання витрат.

Внаслідок девальваційно-інфляційних процесів бюджетні асигнування на сільське господарство можуть виявитися недостатніми для забезпечення його сталого розвитку, що відображається трендами фактичних бюджетних видатків та видатків у порівнянних цінах на підтримку сільського господарства. Недофінансування може призвести до скорочення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. Така ситуація також може спричи-

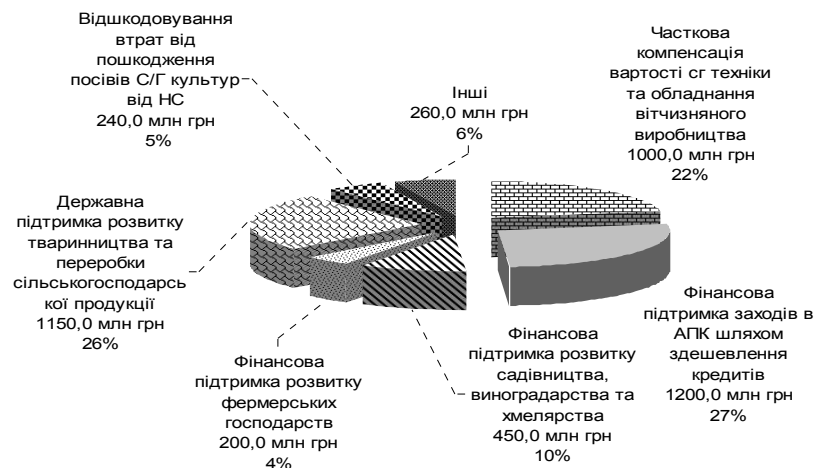

Рис. 2. Структура прямої державної підтримки сільськогосподарських виробників в Україні у 2021 році в цілому

Джерело: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2021/10/State-support-review-20211009.pdf>

нити ще вищий рівень залежності від імпорту продовольства.

Основними видами бюджетної підтримки сільгоспвиробників є: 1) відповідно до постанови Уряду від 07.02.2018 р. № 104, часткова компенсація вартості насіння сільськогосподарських рослин вітчизняної селекції — виконується у розмірі 80% вартості насіння, але не більше 30 тис грн на одне господарство; 2) часткова компенсація витрат, пов'язаних із наданими сільськогосподарськими дорадчими послугами за напрямками; 3) фінансова підтримка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів молочного і плодово-ягідного напрямів діяльності для придбання обладнання із зберігання та переробки сільськогосподарської продукції; 4) здешевлення кредитів — здійснюється шляхом надання часткової компенсації відсоткової ставки за залученими у національній валюті кредитами, наданими державним банком [6, с. 90—91].

У 2011—2021 роках відбулися суттєві зрушення в структурі бюджетних видатків на підтримку сільськогосподарського виробництва, що зумовлено комплексом чинників, зокрема зміцненням позицій вітчизняних агровиробників на зовнішніх ринках, підвищенням вагомості аграрної сфери у системі суспільного відтворення, імплементацією передового іноземного досвіду щодо підтримки аграрного бізнесу.

У структурі бюджетних видатків на підтримку сільськогосподарського виробництва по лінії Апарату Міністерства аграрної політики та продовольства у 2011 році найбільшу частку видатків 48% у розмірі 2035,4 млн грн становили видатки на підготовку кадрів для агро-

промислового комплексу вищими навчальними закладами I і II рівнів акредитації, а також видатки на підготовку кадрів для агропромислового комплексу вищими навчальними закладами III і IV рівнів акредитації. На другому місці в структурі бюджетних видатків на підтримку сільськогосподарського виробництва по лінії Апарату Міністерства аграрної політики та продовольства у 2011 році була категорія інших видатків з часткою 19% в розмірі 836,5 млн грн. На третьому місці за обсягом видатків з часткою 14% і розміром 619,8 млн грн були видатки на здійснення підтримки суб'єктів господарювання агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів.

Видатки на часткове відшкодування суб'єктам господарювання вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів та підприємств з виробництва комбікормів становили 347,5 млн грн з часткою 8% у загальній структурі видатків. Закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними у структурі видатків становили 7% в розмірі 306,6 млн грн. Державна підтримка галузі тваринництва становила 2% в структурі видатків 2011 року або 107,5 млн грн. Селекція в тваринництві та птахівництві на підприємствах агропромислового комплексу в структурі видатків 2011 року становила 1% або 44,1 млн грн. Бюджетна тваринницька дотація та державна підтримка виробництва продукції рослинництва в структурі видатків 2011 року становила 1% або 32,1 млн грн.

В цілому в останні роки система бюджетної підтримки агропромислового виробництва як ключовий елемент фінансового механізму ре-

гулювання розвитку аграрної сфери України значно трансформувалася. Зокрема, у 2020 році Уряд України запустив програму "Доступні кредити 5-7-9" з метою підтримки малого та середнього бізнесу, включаючи аграрний сектор. Ця програма пропонує пільгові умови кредитування для стимулювання розвитку сільського господарства та підвищення його конкурентоспроможності. Умови кредитування за програмою "Доступні кредити 5-7-9" дуже лояльні для АПК. Річна відсоткова ставка: 5%, 7% або 9% залежно від категорії кредиту та суб'єкта підприємництва. Сума кредиту: до 90 млн грн. Строк кредитування: до 10 років. Низькі відсоткові ставки та довгострокові строки кредитування роблять кредити доступнішими для аграріїв. Кредити за програмою "Доступні кредити 5-7-9" можна використовувати для модернізації виробництва, придбання нової техніки та обладнання, розширення господарства. Програма стимулює створення нових робочих місць в аграрному секторі [1; 4].

Саме запуск програми "Доступні кредити 5-7-9" значною мірою і вплинув на структуру бюджетних видатків на підтримку сільськогосподарського виробництва у 2021 році. В структурі прямої державної підтримки с/г виробників в Україні у 2021 році в цілому найбільша частка видатків припадала на фінансову підтримку заходів в АПК шляхом здешевлення кредитів у розмірі 1200 млн грн або 27% (рис. 2). На другому місці були видатки на державну підтримку розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції у розмірі 1150 млн грн або 26%. На третьому місці у 2021 році були видатки на часткову компенсацію вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва у розмірі 1000 млн грн або 22%. Видатки на фінансову підтримку розвитку садівництва, виноградарства та хмелярства становили 450 млн грн або 10%.

Видатки на відшкодування втрат с/г культур від надзвичайних ситуацій становили 240 млн грн або 5%. Видатки на фінансову підтримку розвитку фермерських господарств становили 200 млн грн або 4%. Категорія інших видатків у 2021 році становила 260 млн грн або 6%. Прикметною рисою бюджетної підтримки сільськогосподарських товаровиробників у 2021 році виступає велика частка видатків, яка спрямовувалася на підтримку тваринництва та переробки сільськогосподарської сировини.

Інституційною пасткою функціонування

фінансового механізму регулювання розвитку аграрної сфери України виступає відсутність сформованого інструментарію бюджетної підтримки сільськогосподарських товаровиробників в частині реалізації проєктів ресурсозбереження та енергоефективності. Мова йде як про пряму бюджетну підтримку, так і про стимули непрямого впливу, котрі підвищували б зацікавленість суб'єктів аграрного бізнесу та агропромислового підприємництва реалізовувати проєкти щодо рециклінгу відходів та некондиційної сільськогосподарської сировини з метою виробництва продуктів, котрі зміцнюватимуть енергетичну самодостатність країни та територіальних громад, а також формуватимуть ресурсну базу розвитку стратегічно важливих сегментів аграрної сфери України.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідження показали, що за останні тридцять років фінансовий механізм регулювання розвитку аграрної сфери в Україні піддався численним трансформаціям, що було зумовлено становленням базових інститутів ринкової економіки та імплементацією передового іноземного досвіду підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Ключовою ланкою означеного механізму виступають інструменти прямої та непрямої бюджетної підтримки, які покликані забезпечити конкурентні переваги національного сільськогосподарського товаровиробника як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках. Одним з основних завдань трансформації існуючої моделі фінансового механізму регулювання розвитку аграрної сфери виступає подолання перегину між рослинницькою та тваринницькою підгалуззями, який сформувався в 90-х роках та на початку 2000-х років внаслідок гіпертрофованого розвитку зерно-продуктового і олійно-продуктового підкомплексів та згортання поголів'я сільськогосподарських тварин. Важливого значення набуває усунення такої інституційної пастки функціонування фінансового механізму регулювання аграрної сфери України як мляве залучення у вітчизняний АПК фінансових потоків, котрі регламентуються глобальною архітектонікою підтримки сільського господарства та сільського розвитку, складовими котрої виступають Програми ФАО, Глобальні цілі сталого розвитку, конвенції із сільського розвитку.

Література:

1. 19 млрд гривень отримали аграрії цього року за програмою "Доступні кредити 5-7-9". Міністерство аграрної політики та продовольства України. [Електронний ресурс]. URL: <https://minagro.gov.ua/news/19-mlrd-hryven-otrymaly-ahraryi-tsohorich-za-prohramoiu-dostupni-kredyty-5-7-9>

2. Брошенко О.В. Бюджетна підтримка в системі державного регулювання розвитку аграрного виробництва. Облік і фінанси АПК: бухгалтерський портал. [Електронний ресурс]. URL: <http://magazine.faaf.org.ua/byudzhetnapidtrimka-v-sistemi-derzhavnogo-regulyuvannya-rozvitku-agrarnogo-virobnictva.html>

3. Лузан Ю.Я. Облік державної підтримки агропромислового виробництва. К., Видавництво ТОВ "Юр-Агро-Веста". 2007. 324 с.

4. Уряд оновив механізм державної програми зі здешевлення кредитів. Кабінет міністрів України. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-onoviv-mehanizm-derzhavnoyi-programi-zi-zdeshevlennya-kreditiv>

5. Фурман І.В. Державна підтримка сільського господарства: проблеми, світові практики та перспективи для України. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2021. № 5. С. 315—323.

6. Фурман І.В. Формування державної програми підтримки підприємств-агровиробників України з урахуванням світового досвіду. Економіка АПК. 2019. № 11. С. 85—95.

References:

1. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2024), "19 billion hryvnias were received by farmers this year under the program "Affordable loans 5-7-9"", available at: <https://minagro.gov.ua/news/19-mlrd-hryven-otrymaly-ahraryi-tsohorich-za-prohramoiu-dostupni-kredyty-5-7-9> (Accessed 05 Aug 2024).

2. Broshenko, O.V. (2011), "Budgetary support in the system of state regulation of the development of agricultural production", available at: <http://magazine.faaf.org.ua/byudzhetnapidtrimka-v-sistemi-derzhavnogo-regulyuvannya-rozvitku-agrarnogo-virobnictva.html> (Accessed 05 Aug 2024).

3. Luzan, Yu.Ya. (2007), Oblik derzhavnoi pidtrymky ahropromysloвого vyrobnytstva [Accounting for state support for agro-industrial production], TOV "Yur-Ahro-Vesta", Kyiv, Ukraine.

4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), "The government updated the mechanism of the state program to reduce the cost of loans. Cabinet of

Ministers of Ukraine", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-onoviv-mehanizm-derzhavnoyi-programi-zi-zdeshevlennya-kreditiv> (Accessed 05 Aug 2024).

5. Furman, I.V. (2021), "State support for agriculture: problems, world practices and prospects for Ukraine", Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky, vol. 5, pp. 315—323.

6. Furman, I.V. (2019), "Formation of a state program to support Ukrainian agro-producing enterprises, taking into account world experience", Ekonomika APK, vol. 11, pp. 85—95.

Стаття надійшла до редакції 13.08.2024 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 351.863

І. М. Жилін,
аспірант кафедри економіки,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-0944-7912>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.17.108

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

I. Zhylin,
Postgraduate student of the Department of Economics,
Dnipro State Agrarian and Economic University

THEORETICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF ECONOMIC SAFETY OF THE ENTERPRISE

Визначено, що термін "безпека" широко вживається в усіх життєво важливих сферах суспільної діяльності та має значну кількість класифікаційних ознак. Безпековий дискурс сталого розвитку країни фокусується на концепції "національної безпеки", яка уособлює міжнародні відносини між державами, окремими підприємствами та спільнотами. Національна безпека держави та економічна безпека підприємства не протиставлені один одному, а взаємно доповнені, адже лише ті підприємства можуть бути стійкими до загроз, де держава гарантує захист їх інтересів від ризиків в єдиній економічній структурі державного устрою.

Встановлено, що економічна безпека підприємств ґрунтується на двох підсистемах економічного розвитку — захисту та уповноваження прав на забезпечення гарантій безпеки, які є взаємопідсилюючими заходами передбачення потенційних загроз. Широкий спектр наукових поглядів на сутність економічної безпеки підприємства пов'язаний з різними підходами до її структури, а саме сукупності елементів забезпечення безпеки, які формують безпекову модель економічного розвитку підприємства. Це дозволяє виокремити правовий, конкурентний, ресурсно-функціональний, індикативний, програмно-цільовий та безпековий підходи, які забезпечують стійкий стан економічної безпеки підприємства.

It is determined that the term "safety" is widely used in all vital areas of public activity and has a significant number of classification features. The safety discourse of a country's sustainable development focuses on the concept of "national safety", which embodies international relations between states, individual enterprises and communities. The national safety of the state and the economic safety of the enterprise are not opposed to each other, but are mutually complementary, because only those enterprises can be resistant to threats where the state guarantees the protection of their interests from risks in the unified economic structure of the state system.

It is established that the economic safety of enterprises is based on two subsystems of economic development — protection and empowerment of rights to safety guarantees, which are mutually reinforcing measures to anticipate potential threats. A wide range of scientific views on the essence of economic safety of an enterprise is associated with different approaches to its structure, namely, the set of safety elements that form the safety model of economic development of an enterprise. This makes it possible to distinguish legal, competitive, resource-functional, indicative, programmer-oriented and protective approaches that ensure a stable state of economic safety of an enterprise.

From the standpoint of expanding the categorical apparatus of the study, we propose our own interpretation of the concept of "economic safety of enterprise" as a process that combines five main components: the result of the introduction of innovative production technologies to ensure stable market demand for products and obtaining benefits in the current and future periods; ensuring a stable economic condition, provided that internal risks and external threats are neutralized; the ability to diagnose financial and economic criteria for development and identify sources of dangerous manifestations; application of anti-crisis measures to neutralize internal and external threats; formation of competitive advantages and ensuring economic balance at all stages of the economic cycle.

The article develops a model of formation of economic safety of agricultural enterprises, which reflects the organizational and economic mechanism of ensuring sustainable development of economic entities and conducting agribusiness in the face of threats and uncertainties. The timely prevention of threats in the agricultural sector can protect enterprises from economic recession, provided that hazards are detected, identified and neutralized in a timely manner. The focus of the economic safety of agricultural enterprises should be on productivity and resource saving to ensure the quality of the economic process and the continuous increase of opportunities for sustainable development.

Ключові слова: Безпека, економічна безпека підприємства, конкурентні переваги, національна безпека, сталий розвиток, ресурси, ризики, сільське господарство.

Key words: Safety, economic safety of the enterprise, competitive advantages, national safety, sustainable development, resources, risks, agriculture.

ВСТУП

Україна, як аграрна держава, виборює своє право на життєздатність та незалежність, стійкість та гарантованість виконання своїх зобов'язань перед партнерами як на внутрішньому, так і на світовому ринках сільськогосподарської продукції. Трансформаційні перетворення аграрної економіки пов'язані із різними моделями розвитку конкурентоспроможної господарської системи, яка передбачає ключову умову стабільного розвитку — забезпечення найвищого економічної безпеки сільськогосподарських підприємств.

Тривала економічна криза, яка зумовлена війною в Україні, призвела до суттєвого зниження економічного потенціалу держави та негативно вплинула на стан економічної безпеки сільськогосподарських підприємств. Сільськогосподарське виробництво потребує державної підтримки та урегулювання процесів розвитку агробізнесу з урахуванням умов забезпечення належного рівня організаційно-економічної, інформаційної, виробничої, екологічної, фінансово-інвестиційної, зовнішньоекономічної та продовольчої стабільності.

В економічній літературі термін "безпека" досліджується в різних аспектах, що знайшло відображення у наукових працях науковців, таких як Васильчак С., Вініченко І., Дідур К., Коробчинський О., Плоднік М., Сінчак В., Сорокіна І., Шніпко О. та інших і широко вживається в усіх життєво важливих сферах суспільної діяльності. Тому розробка принципів та методологічних основ економічної безпеки сільськогосподарських підприємств у повоєнний період набуває актуальності для економічної науки та практики аграрного господарювання.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Термін "безпека" широко вживається в усіх життєво важливих сферах суспільної діяльності та має значну кількість класифікаційних ознак. У широкому науковому розумінні безпекою визначається "захищеність природно-фізіологічних, соціально-економічних, ідеально-духовних та ситуативних потреб у ресурсах, технологіях, інформації та моральних ідеалах, необхідних для життєдіяльності та розвитку населення". У доповіді ООН "Концепція міжнародної безпеки" термін "безпека" визначається як відсутність небезпеки або загрози. Отже, термін "безпека" є характеристикою стану розвитку певного об'єкту, процесу або явища в просторі й часі за умов відсутності небажаних подій, які загрожують умовам існування такого об'єкту, процесу або явища.

Безпековий дискурс сталого розвитку країни фокусується на концепції "національної безпеки", яка уособлює міжнародні відносини між державами, окремими підприємствами та спільнотами. Твердження, що безпека кожного окремого підприємства автоматично визначається безпекою держави, не розцінюється як аксіома. Відбувається зміна державоцентрованого поняття "національна безпека" більш гуманістичним, мікроорієнтованим поняттям "економічна безпека підприємства". Той факт, що цей концепт успішно інкорпорується в зовнішньополітичні стратегії багатьох країн та стає звичним терміном у безпековому наративі міжнародних організацій, є важливим показником її значимості та своєчасності.

Зміщення фокусу національної безпеки держави на економічну безпеку підприємства є важливим етапом розвитку економічних

відносин країни, що позиціонує її готовністю до демократичного вирішення конфліктів між суб'єктами господарювання. Сталий розвиток, індекс економічного зростання, стандарти та якість ресурсного забезпечення є гарантією стійкого стану економічної безпеки підприємств та критерієм світового ранжування країни серед держав-партнерів. Країнам, в яких трансформація національної безпеки в економічну безпеку підприємства відбувається в період збройних конфліктів — в активній чи замороженій стадії, не потрібно відкладати координаційні дії щодо вирішення цих питань до "кращих часів" та фокусувати увагу лише на традиційних джерелах національної безпеки.

В Україні існує застаріла доктрина "національної безпеки держави", яка домінує над поняттям "економічна безпека підприємства", що є перешкодою для розроблення цілісної системи захисту окремих форм організації та ведення господарської діяльності. Анексія Кримського півострова, окупація росією південних та східних територій України та триваюча війна, створюють нові виклики та ускладнюють реалізацію соціально-економічних завдань у цьому напрямку. Проте, перші кроки все ж зроблено, і подальша їх успішність залежить від активної участі організацій громадянського суспільства та їх регулярної взаємодії з органами державної влади і місцевого самоврядування. Наведений концепт ставить економічну безпеку підприємств в центр уваги та є умовою безпечового формату існування їх моделі стійкого розвитку.

Перенесення фокусу з національної безпеки країни на економічну безпеку підприємства виявилось нелегким завданням навіть для західних країн демократичного світу. Поступова зміна сприйняття загроз, пріоритетів безпеки та інструментів її забезпечення відображена у стратегічних концепціях НАТО, у яких все більше уваги приділялося невійськовим компонентам безпеки та співпраці з країнами-партнерами. Започаткування програми НАТО "Партнерство заради миру" суттєво сприяло поступовому зближенню між колишніми суперниками, а також допомогло у проведенні реформ та модернізації національної безпеки. Стратегія національної безпеки України передбачає побудову нової системи відносин між підприємствами та державою на основі цінностей свободи і демократії. Разом з тим, переважає увага до традиційних загроз національній безпеці над питаннями економічної безпеки підприємства. Національна безпека держави та

економічна безпека підприємства не протиставлені один одному, а взаємно доповнені, адже лише ті підприємства можуть бути стійкими до загроз, де держава гарантує захист їх інтересів від ризиків в єдиній економічній структурі державного устрою. Національна безпека держави поступово перестає сприйматись суспільством як основний постулат гарантії економічної безпеки підприємств.

Підприємство, як суб'єкт економічних відносин, передбачає в своїй диспозиційній структурі можливості безпечного економічного функціонування, а також орієнтири на конкретні види діяльності з метою формування механізмів безпеки сталого розвитку та імплементації власних ресурсних можливостей. При цьому, складність процесу забезпечення економічної рівноваги за наявних ресурсних джерел, вибудовує концепцію економічної безпеки підприємств, яка розглядається в широкому контексті як "свобода від загроз" (freedom from threats) та "свобода і можливість забезпечення ресурсних потреб" (freedom to ensure resource needs). Відповідно до першого безпекового контексту концепції, прийняття рішення щодо захисту економічних інтересів підприємства від ризиків фокусується на механізмах розв'язання та запобігання конфліктам. Другий безпековий контекст концепції розширює масштаб загроз функціонування підприємств, враховує явища несвідомих, упереджених дій інших суб'єктів господарювання з метою усунення ринкових конкурентів.

Концепцію економічної безпеки підприємства започатковано у резолюції ООН та зазначається, що: "Забезпечення економічної безпеки підприємства включає в себе набагато більше, ніж просто прийняття рішення щодо нівелювання загроз їх функціонування. Це право підприємства забезпечувати себе ресурсами та взаємодіяти з економічно активними агентами в межах трудових відносин, а також використовувати власні критерії ділової активності та іміджу для відновлення стійкого стану економічної безпеки". Подальше розширення сутності концепції є логічним по своїй суті, але воно має також свої "підводні рифи". Основний парадокс полягає у тому, що чим ближче концепція до своєї оригінальної концептуалізації за сукупністю загроз, тим більш складні стають і політика, і концепція економічної безпеки підприємства.

Економічна безпека підприємств ґрунтується на двох підсистемах економічного розвитку — захисту та уповноваження (empowering) прав

на забезпечення гарантій безпеки. Комісія з економічної безпеки підприємств при ООН акцентує увагу на тому, що захист та уповноваження є взаємопідсилюючими заходами передбачення принципових загроз (top-down), коли створюються відповідні інститути, норми та структури для запобігання ризикам в економічній діяльності підприємств. Уповноваження, в свою чергу, передбачають протилежні процеси (bottom-up), а саме, визнання права підприємства самостійно формувати рівень власної безпеки [11].

Для Європейського Союзу забезпечення економічної безпеки підприємств є наративом, який включає в себе цільові інструменти зовнішньої безпекової політики та має форму дискусій про безпеку культури ведення бізнесу в приватному секторі економіки. Зміст форми сталого розвитку та економічної безпеки підприємств враховує безліч ініціатив щодо розширення економічних відносин, заснованих на традиціях ділового спілкування, відновлення матеріальних благ, задоволення життєво важливих потреб учасників економічних відносин. Необхідність збереження та захисту традиційних національних цінностей і благ відображає сутність національних інтересів та їх особливостей на різних етапах розвитку підприємств.

Фокусуючи дослідження на економічній діяльності сільськогосподарських підприємств, необхідно зазначити, що вона здійснюється в межах певної території на власний ризик з метою отримання економічних результатів та прибутку. Сільськогосподарські підприємства можуть і не досягти запланованих економічних результатів та отримати збиток. Отримання прибутку із одночасною ймовірністю понесення втрат є фактором невизначеності, який завжди супроводжує економічну діяльність суб'єктів господарювання, а втрати в комплексі із виникненням подій невизначеності, можуть кваліфікуватися як ризик. Тому, в процесі дослідження економічної природи та сутності економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, її доцільно вивчати через призму забезпечення захисту форм ведення агробізнесу та їх життєздатності в певній галузі сільськогосподарства з метою протидії як внутрішнім, так і зовнішнім загрозам та ризикам. Це є базисом відновлення стійких критеріїв економічного функціоналу підприємств, збереження їх організаційної структури, упорядкування внутрішніх зв'язків з урахуванням зовнішніх факторів впливу на стан економічного розвитку. Економічна безпека сільськогос-

подарських підприємств має генерувати прибуток суб'єкта господарювання на достатньому рівні для нейтралізації небажаних (ймовірних) подій різного політичного та соціально-економічного характеру.

За результатами дослідженням встановлено, що широкий спектр наукових поглядів на сутність економічної безпеки підприємства пов'язаний з різними підходами до її структури, а саме сукупності елементів забезпечення безпеки, які формують безпекову модель економічного розвитку підприємства. Це дозволяє умовно виокремити правовий, конкурентний, ресурсно-функціональний, індикативний, програмно-цільовий та безпековий підходи (захист від негативного впливу зовнішнього середовища та захист економічних інтересів підприємства), які забезпечують стійкий стан економічної безпеки підприємства.

Встановлено, що прихильники правового підходу зміст досліджуваного поняття пов'язують із захистом інтересів підприємства від нечесної конкуренції, некомпетентних рішень, недосконалих законів [3, с. 43; 12, с. 80]. Однак, у наведених визначеннях, на нашу думку, недостатньо конкретизовані саме економічні аспекти безпеки суб'єктів господарювання. Конкурентний підхід виокремлює критерії конкурентних переваг та їх відповідність стратегічним цілям підприємства [10, с. 115]. Також науковці зазначають про вагомий вплив зовнішнього середовища на економічну безпеку підприємств [1, с. 130]. Вчені, які схиляються до індикативного підходу акцентують увагу на формуванні рівня економічної безпеки підприємства в результаті визначення сукупності індикаторів та їх порівняння з фактичними значеннями за умови наявності граничних критеріїв [1, с. 142; 9, с. 56; 8, с. 47]. Дослідження економічної безпеки підприємства за програмно-цільовим підходом багатьма вченими зводиться до обґрунтування оптимальних (за обраними критеріями) кількісних показників із розробкою комплексу цільових програм на всіх рівнях економіки, спрямованих на їх забезпечення [7, с. 160; 6, с. 128].

Відповідно до безпекового підходу економічна безпека підприємства розглядається з позиції захисту його діяльності від негативно-го впливу зовнішнього середовища, а також здатності суб'єкта швидко усувати різні види загроз чи пристосуватися до існуючих умов, які негативно впливають на результати його діяльності. Крім того, прихильники цього підходу також передбачають часову та просторову межу гармонізації економічних інтересів підприє-

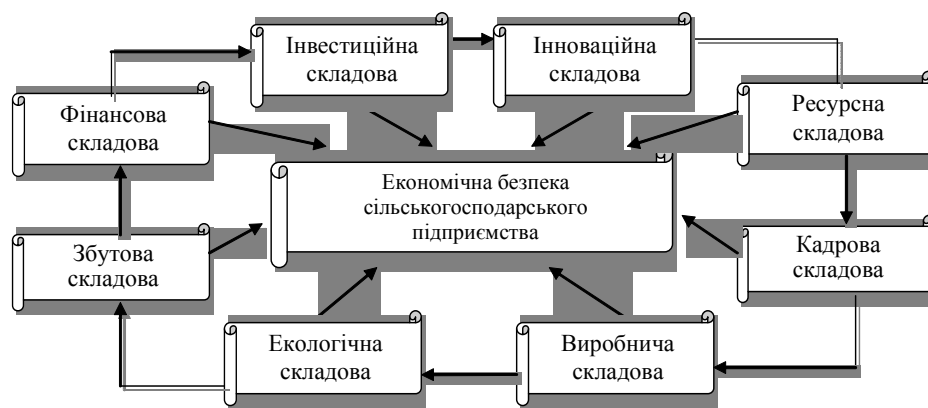

Рис. 1. Структура економічної безпеки сільськогосподарських підприємств

Джерело: побудовано автором за даними [2; 7; 9; 12].

мства щодо ефективного використання ресурсів із інтересами інших суб'єктів господарського середовища [2, с. 22; 11, с. 205]. Але, найбільш поширеним підходом, є ресурсно-функціональний. Його прихильники вважають, що економічна безпека являє собою ефективну діяльність підприємства, є основною передумовою його стійкого розвитку та розглядають її як стан ефективного використання ресурсів, який нівелює внутрішні та зовнішні загрози, а також забезпечує тривалий цикл розвитку підприємства [5 с. 6; 4, с. 186]. Отже, кожен із наведених наукових підходів щодо тлумачення поняття "економічна безпека підприємства" має свої переваги та недоліки, тому потребує конкретизації шляхом урахування галузевих особливостей об'єкту дослідження.

З позиції розширення категоріального апарату дослідження нами запропоновано власне тлумачення поняття "економічна безпека підприємства", як процесу, що поєднує п'ять основних компонент: по-перше, результат упровадження інноваційних технологій виробництва для забезпечення стабільного кон'юнктурного попиту на продукцію та одержання вигоди в поточному і майбутньому періодах; по-друге, забезпечення стійкого економічного стану за умови нейтралізації внутрішніх ризиків та зовнішніх загроз; по-третє, здатність діагностики фінансово-економічних критеріїв розвитку та ідентифікації джерел виникнення небезпечних проявів; по-четверте, застосування антикризових заходів нейтралізації внутрішніх і зовнішніх загроз; по-п'яте, формування конкурентних переваг та забезпечення економічної рівноваги на усіх етапах економічного циклу. На відміну від існуючих визначень, уточнений понятійний підхід позиціонує формування економічної безпеки як процес економічного розвитку підприємства.

Функціональні складові економічної безпеки сільськогосподарських підприємств на кожному з рівнів розвитку економіки є різними. За результатами проведених досліджень нами узагальнено класифікаційні складові структури економічної безпеки сільськогосподарських підприємств (рис. 1).

Важливим компонентом економічної безпеки сільськогосподарських підприємств є фінансова складова, яку слід розглядати як фінансову основу економічних результатів та забезпечення стійкого економічного стану. Вона характеризує спроможність суб'єктів господарювання пристосуватись до змін зовнішнього середовища, адаптуватись до існуючих конфліктних ситуацій між бізнес-партнерами та дисбалансів в галузях сільського господарства. Поточний стан забезпечення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств за фінансовою складовою оцінюється на підставі аналізу власних фінансових можливостей.

Кадрова складова визначається, насамперед, наявним професійним складом персоналу, ефективністю його роботи та вмінням запобігати загрозам в макро- та мікросередовищі сільськогосподарських підприємств. Ресурсна складова підприємств визначається рівнем забезпеченості сировиною, матеріалами, технікою, а також ефективністю їх використання. Виробнича складова відповідає за здійснення технологічного процесу, його безперервність та ефективність. Ключову роль серед складових забезпечення економічної безпеки відіграє інвестиційна компонента, яка є базою розширеного відтворення та розвитку сільськогосподарських підприємств у майбутньому, а також впровадження бізнес-проектів та інновацій.

Важливість виокремлення екологічної складової у контексті дослідження економічної безпеки сільськогосподарських підприємств

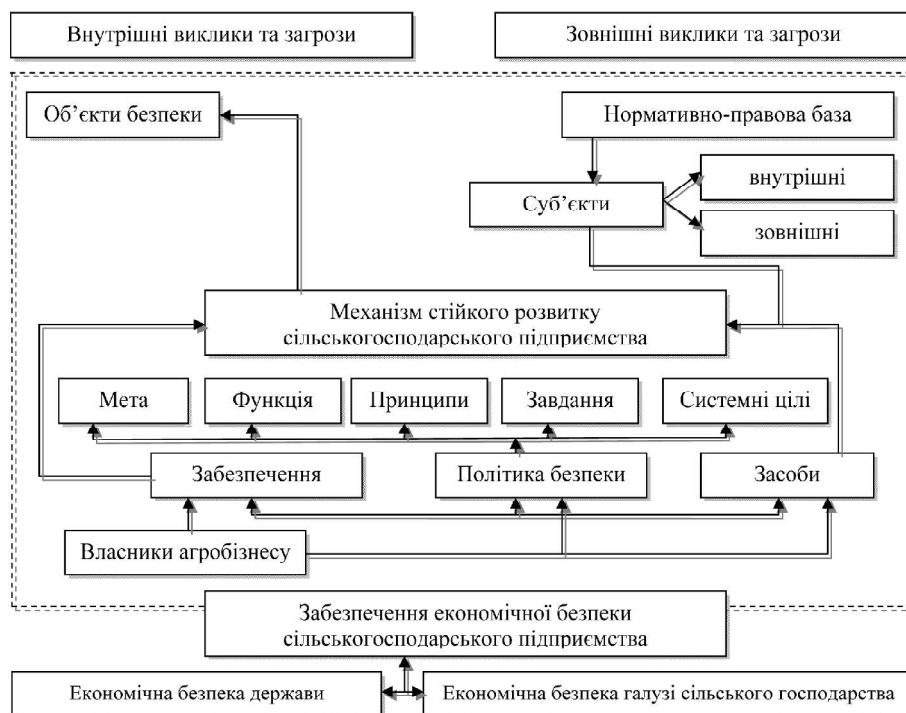

Рис. 2. Теоретична модель забезпечення економічної безпеки сільськогосподарського підприємства

Джерело: розроблено автором.

пояснюється тим, що земля виступає основним фактором сільськогосподарського виробництва та істотно впливає на результати діяльності. Стратегічним завданням екологічної компоненти в економічній безпеці сільськогосподарських підприємств є екологічно безпечна система землеробства, дотримання екологічно збалансоване ведення господарської діяльності, яке полягає у науковому обґрунтуванні норм використання хімічних речовин та їх зберіганні (добрив, пестицидів), дотриманні норм щодо зберігання відходів від тварин тощо. Зазначене дозволяє підвищувати продуктивність земельних ресурсів та збільшувати обсяги виробництва, вирощувати екологічно безпечну продукцію та отримувати високоякісну й конкурентоспроможну продукцію як на внутрішньому, так і на світових ринках. Збутова складова відображає ступінь відповідності внутрішніх економічних можливостей сільськогосподарських підприємств по відношенню до зовнішніх потреб, які формуються в ринковому середовищі.

Теоретична модель забезпечення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств представлено на рис. 2. Вона відображає організаційно-економічний механізм забезпечення стійкого розвитку господарюючих суб'єктів та ведення агробізнесу в умовах заг-

роз та невизначеностей. Своєчасність попередження загроз в галузях сільського господарства може забезпечити підприємства від економічної рецесії за умови своєчасного виявлення небезпек, їх ідентифікації та нейтралізації.

ВИСНОВОК

Таким чином, сутність економічної категорії "економічна безпека сільськогосподарського підприємства" пропонуємо трактувати як сукупність складових, що забезпечують безпечний стан діяльності суб'єктів господарювання, якісна оцінка яких дозволяє визначити рівень захисту від загроз та невизначеностей, здатність відновлювати втрачені активи, відстоювати власні інтереси на різних рівнях із найменшими ризиками та підтримувати економічні відносини з іншими суб'єктами зовнішнього середовища. Головний акцент економічної безпеки сільськогосподарських підприємств має бути сфокусований на продуктивність та економію ресурсів з метою забезпечення якісного результату економічного процесу та постійного нарощування можливостей стабільного розвитку.

Література:

1. Васильчак С.В., Жидяк О.О., Соловій С.Б. Резерви підвищення економічної безпеки функціонування господарюючих суб'єктів галузі.

Наук. вісник ЛьвДУВС. Серія економічна. Львів, 2016. Вип. 2. С. 141—148.

2. Вініченко І.І., Дідур К.М., Дідур О.О. Значення ресурсного потенціалу аграрного підприємства в забезпеченні продовольчої безпеки країни. Агросвіт. 2023. № 16. С. 20—27.

3. Коробчинський О.Л. Методика формування системи економічної безпеки підприємства. Актуальні проблеми економіки. 2019. № 4. С. 41—45.

4. Корчевська Л. О. Система принципів забезпечення економічної безпеки підприємства. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2012. № 38. С. 44—49.

5. Кузенко Т.Б. Планування економічної безпеки підприємств в умовах ринкової економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.06.01; Європейський ун-т фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу. К., 2004. 18 с.

6. Нусінова О.В. Основи оцінки економічної безпеки підприємства: теоретичні та практичні аспекти: монографія. К.: ТОВ "ПанТот", 2012. 412 с.

7. Плоднік М.В., Дюк А.А. Вплив зовнішніх чинників на формування економічного потенціалу сільськогосподарського підприємства. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2017. Вип. 6 (11). С. 159—161.

8. Радіонов О.В., Черкасов А.В. Формування та розвиток економічної безпеки підприємства: монографія. Луганськ: "Янтар". 2011. 316 с.

9. Сінчак В.П., Крушинська О.В. Фінансова безпека сільськогосподарських підприємств як необхідна умова їхньої конкурентоспроможності. Вісник Сумського національного аграрного університету: Серія "Економіка та менеджмент". 2012. Вип. 4 (52). С. 55—60.

10. Сорокіна І.В. Теоретико-методологічні аспекти формування системи економічної безпеки підприємства. Актуальні проблеми економіки. 2009. № 12. С. 114—212.

11. Судакова О.І. Формування концептуальних засад планування економічної безпеки підприємства. Економічний простір. 2009. № 23 (2). С. 204—213.

12. Шніпко О.С. Види і чинники безпеки ієрархічних економічних систем: теоретико-методологічний аспект. Актуальні проблеми економіки. 2016. № 5. С. 78—85.

References:

1. Vasylychak, S.V. Zhydyak, O.O. and Soloviy, S.B. (2016), "Reserves for increasing the economic security of the business entities of the industry",

Naukovyy visnyk L'vDUVS. Seriya ekonomichna, vol. 2, pp. 141—148.

2. Vinichenko, I.I. Didur, K.M. and Didur, O.O. (2023), "The importance of the resource potential of an agricultural enterprise in ensuring the country's food security", Ahrosvit, vol. 16, pp. 20—27.

3. Korobchyns'kyi, O.L. (2019), "The method of formation of the system of economic security of the enterprise", Aktual'ni problemy ekonomiky, vol. 4, pp. 41—45.

4. Korchevs'ka, L. O. (2012), "A system of principles for ensuring the economic security of the enterprise", Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti, vol. 38, pp. 44—49.

5. Kuzenko, T.B. (2004), "Planning the economic security of enterprises in the conditions of a market economy", Ph.D. Thesis, Economic Sciences, European University of Finance, Information Systems, Management and Business, Kyiv, Ukraine.

6. Nusinova, O.V. (2012), Osnovy otsinky ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva: teoretychni ta praktychni aspekty [Basics of assessing the economic security of an enterprise: theoretical and practical aspects], TOV "PanTot", Kyiv, Ukraine.

7. Plodnik, M.V. and Dyuk, A.A. (2017), "The influence of external factors on the formation of the economic potential of an agricultural enterprise", Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnya, vol. 6 (11), pp. 159—61.

8. Radionov, O.V. and Cherkasov, A.V. (2011), Formuvannya ta rozvytok ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva [Formation and development of economic security of the enterprise], Yantar, Luhansk, Ukraine.

9. Sinchak, V.P. and Krushyns'ka, O.V. (2012), "Financial security of agricultural enterprises as a necessary condition for their competitiveness", Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu: Seriya "Ekonomika ta menedzhment", vol. 4 (52), pp. 55—60.

10. Sorokina, I.V. (2009), "Theoretical and methodological aspects of the formation of the system of economic security of the enterprise", Aktual'ni problemy ekonomiky, vol. 12, pp. 114—212.

11. Sudakova, O.I. (2009), "Formation of the conceptual basis of planning the economic security of the enterprise", Ekonomichnyy prostir, vol. 23 (2), pp. 204—213.

12. Shnipko, O.S. (2016), "Types and factors of security of hierarchical economic systems: theoretical and methodological aspect", Aktual'ni problemy ekonomiky, vol. 5, pp. 78—85.

Стаття надійшла до редакції 22.08.2024 р.

УДК 331.1

В. В. Ткаченко,
аспірант, Національний університет харчових технологій
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5368-2930>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.17.115

ВИКОРИСТАННЯ CRM-СИСТЕМИ ЯК ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

V. Tkachenko,
Postgraduate student, National university of food technologies

USE OF CRM-SYSTEM AS AN INNOVATIVE SYSTEM OF ENTERPRISE PERSONNEL MANAGEMENT

У статті досліджено використання CRM-системи в управлінні персоналом підприємства. Для початку було визначено основні тенденції на ринку праці в Україні в умовах військового стану. Було досліджено, що в областях України спостерігається нерівномірний розподіл попиту та пропозиції робочої сили, що негативно впливає на загальні тенденції на ринку праці. Досліджено, що з початком повномасштабного вторгнення основною категорією зайнятого населення є жінки, адже через мобілізацію більшість чоловіків офіційно не працюють. Визначено, що в Україні в умовах війни утворились негативні тенденції на ринку праці, які вимагають від компаній інноваційних підходів до управління персоналом з метою утримання діючих працівників та найму кваліфікованих. Нами була досліджена теорія управління персоналом підприємства, яка має на меті поєднання певних методів, способів, процедур і технологій роботи з кадрами, що працюють в будь-якій організаційній структурі. Управління персоналом в більшій мірі залежить від керівника та відповідно до його бачення розробляється діюча система управління на підприємстві. В підсумку нашого дослідження було проаналізовано використання впровадження CRM-системи в систему правління персоналом, що власне дозволить керівнику компанії слідувати та управляти своїми працівниками з будь-якого місця. Впровадження CRM-систем в діяльність підприємства є ефективним способом мінімізації часу на внутрішню комунікацію та засобом побудови співпраці між персоналом, керівником, клієнтами та постачальниками. Отож, CRM-система є ефективною в умовах військового стану. Адже через вимушену міграцію більшість населення України змінило своє місце проживання, проте використання системи дозволить працівникам працювати віддалено, що власне застереже компанію від втрати кадрів, які на сьогодні є надто цінними для підприємства.

The article examines the use of a CRM system in enterprise personnel management. To begin with, the main trends in the labor market in Ukraine under martial law were identified. It has been found that there is an uneven distribution of labor supply and demand in the regions of Ukraine, which negatively affects the general trends in the labor market. It has been found that since the beginning of the full-scale invasion, women have been the main category of the employed population, since most men are not officially employed due to mobilization. The acute shortage of personnel is caused by both external migration and mobilization, which is deepening every year in Ukraine, which may actually lead to a crisis in the labor market in Ukraine. It is determined that in Ukraine, in the context of the war, negative trends in the labor market have emerged, which require companies to adopt innovative approaches to human resources management in order to retain existing employees and hire qualified ones. Next, we studied the theory of enterprise human resources management, which aims to combine certain methods, techniques, procedures and technologies for working with personnel working in any organizational structure. Human resource management is largely dependent on the manager, and in accordance with his vision, an effective management system is developed at the enterprise. As a result of our study, we analyzed the use of implementing a CRM system in the personnel management system, which will actually allow the head of the company to monitor and manage his employees from any location. The introduction of CRM systems into the company's activities is an effective way to minimize the time spent on internal communications and a means of

building cooperation between staff, managers, customers and suppliers. Therefore, CRM systems are effective in the context of martial law, because due to forced migration, most of the population of Ukraine has changed its place of residence, but the use of the system will allow employees to work remotely, which will actually prevent the company from losing personnel who are currently too valuable for the enterprise.

Ключові слова: CRM-система, управління персоналом, ринок праці, кадри, цифрові технології.

Key words: CRM system, human resources management, labor market, personnel, digital technologies.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Широке розповсюдження цифрових технологій у усіх сферах життя суспільства поставило перед економікою країни нові проблеми та відкрило нові можливості. Протягом останнього десятиліття для підтримки продажів та інших форм взаємодії з контрагентами різних суб'єктів господарювання активно впроваджуються CRM-системи. Вони дозволяють, в першу чергу, систематизувати і автоматизувати роботу з клієнтами та замовниками, а також організувати грамотну роботу співробітників і контролювати виконання важливих аспектів інформаційної безпеки. Саме впровадження CRM-системи в підприємство дозволить керівництву управляти своїми працівниками без залучення додаткових засобів та витрати часу на проведення нарад. CRM-системи є не тільки чудовим способом комунікації з клієнтами та постачальниками, але й індикатором ефективності роботи працівника компанії, що дозволить керівництву управляти своїм персоналом з будь-якої точки світу. Саме тому дослідження використання CRM-систем в

управлінні персоналом підприємства є актуальною темою для дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження питання використання інноваційних систем в управлінні персоналом були здійснені наступними вітчизняними та зарубіжними науковцями та дослідниками, такими як: Щєбликіна І.О. [6], Гордієнко Д.О. [14], Шпортько Г., Вишнеvsька М. [15], Бутенко Н.В. [16] та інших.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Дослідити загальні тенденції на ринку праці в Україні і теорії управління персоналом та визначити ефективність впровадження CRM-системи в HR-систему.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах війни на ринку праці в Україні відчувається гострий дефіцит кадрів, що власне і впливає на побудову загальної системи управління персоналом. Компанії в міру нестачі робочої сили змушені наймати на роботу осіб без необхідних навичок та витрачати час на їхнє навчання, що власне впливає на зміну традиційних підходів до управління персоналом. Отож, перш ніж запропонувати інноваційну систему управління персоналом з використанням CRM-системи пропонується дослідити загальні тенденції на ринку праці в Україні та особливості управління персоналом.

Важливим показником ринку праці є рівень безробіття, який наведено на рис. 1.

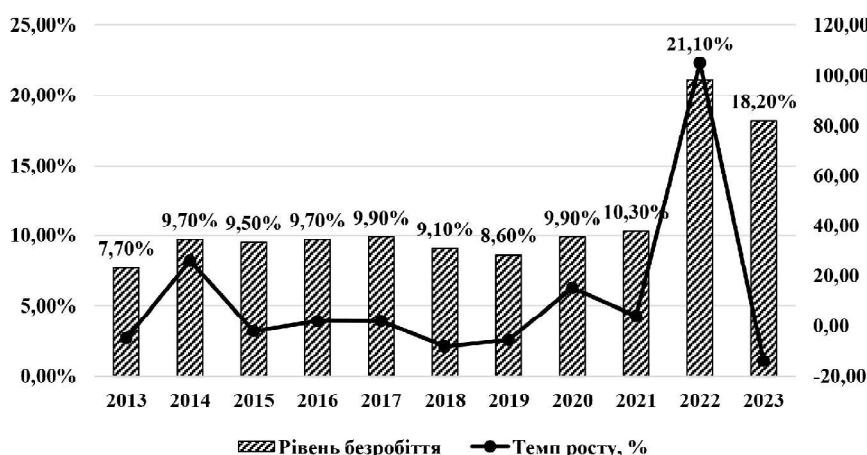

Рис. 1. Аналіз динаміки рівня безробіття в Україні за 2013—2023 рр., %

Джерело: сформовано на основі [1—2].

Аналізуючи дані рис. 1, видно, що з початком повномасштабного вторгнення в Україні різко виріс рівень безробіття з 10,3% в 2021 році до 21,1% в 2022, що власне були спричинено закриттям компаній, посиленням мобілізації та загальними кризовими тенденціями в економіці.

Ще однією негативною тенденцією, яка спостерігається на ринку праці є нерівномірність попиту та пропозиції на робочу силу, яка детальніше наведена на рис. 2.

Отож, аналізуючи дані рисунку 2, ми бачимо нерівномірний розподіл попиту та пропозиції на робочу силу в різних областях України, що в основному спричинено військовими діями та перенесенням активів компаній. В Львівській області спостерігається дефіцит робочої сили в розмірі 8,5 тис. вакантних місць, в той час як у Запорізькій виник надлишок — 8,6 тис. безробітних. Такий нерівномірний розподіл призводить до зростання негативних тенденцій на ринку праці та викликає занепокоєння в бізнесових колах, адже в той час коли в одних областях не буде кому працювати, в інших буде значний надлишок робочої сили, яку неможливо буде задіяти через територіальну віддаленість. Також однією із причин збільшення розриву між попитом та пропозицією є збільшення кількості ухилантів серед чоловіків, які умисно не ідуть працювати, підтвердження цього є структура зайнятого населення за категоріями, яка детальніше показана на рис. 3.

Даний рисунок є підтвердженням того, що основну частину зайнятого населення в сучасних реаліях складають жінки, частка яких становить 51%, в той час, як частка чоловіків призовного віку — 24%. Отож, ми визначили, що в Україні в умовах війни утворились негативні тенденції на ринку праці, які вимагають від компаній інноваційних під-

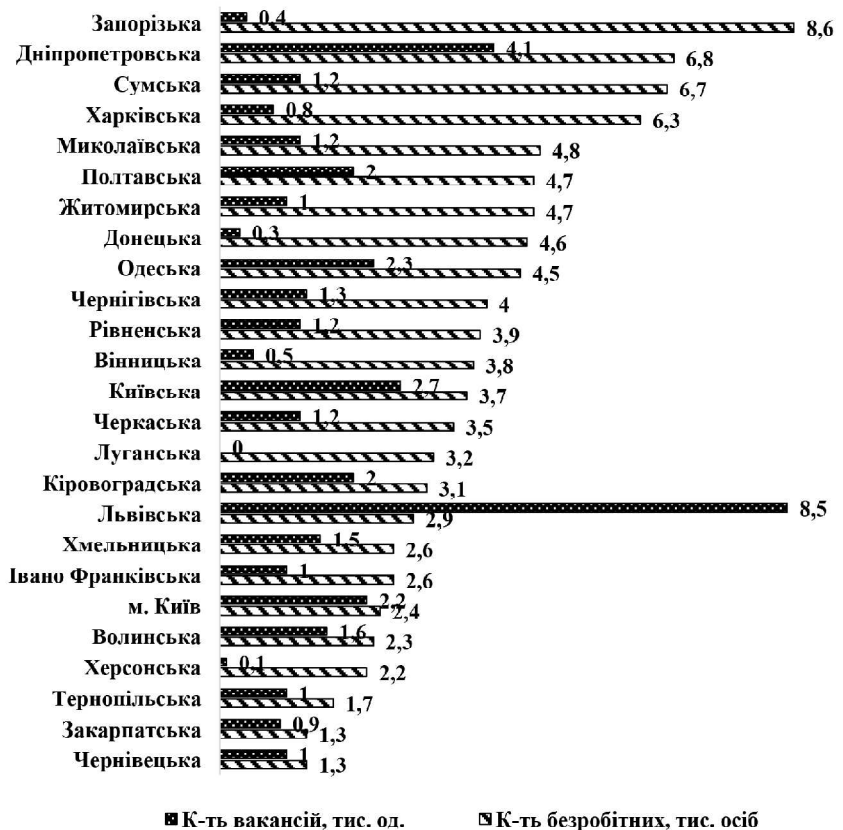

Рис. 2. Рівень попиту та пропозиції на робочу силу в областях України на початок 2024 року

Джерело: сформовано на основі [3].

ходів до управління персоналом з метою утримання діючих працівників та найму кваліфікованих. Адже з посиленням мобілізації дефіцит робочої сили зростатиме, що може стати серйозною проблемою для українського бізнесу.

Наступним пропонується детальніше розглянути питання управління персоналом на

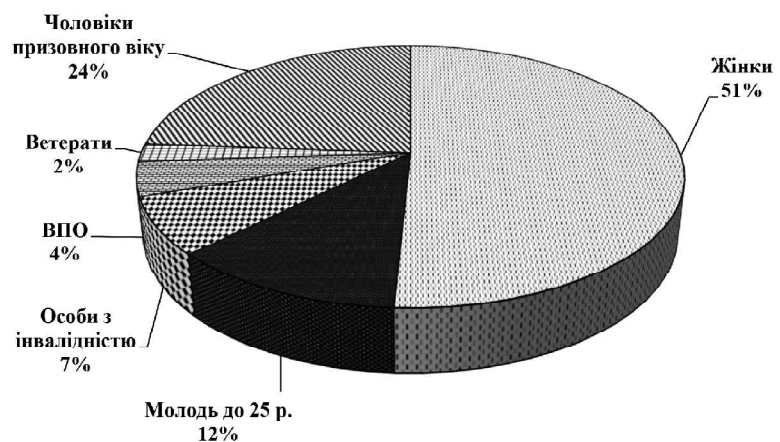

Рис. 3. Структура зайнятості за категоріями населення на початку 2024 року, %

Джерело: сформовано на основі [3].

Таблиця 1. Цільовий підхід до управління персоналом

Категорії	Цільовий підхід
Як сфера діяльності	Управління персоналом - діяльність, що виконується на підприємствах, що сприяє найефективнішому використанню працівників для досягнення організаційних та особистих цілей. Метою управління персоналом є формування працездатних колективів, у яких працівники діють з урахуванням власних інтересів та на благо організації загалом.
Як метод	Сукупність методів, процедур та програм впливу організації на своїх співробітників з метою максимального використання їх трудового та інтелектуального потенціалу.
Комплекс заходів	Комплекс управлінських (організаційних, економічних, правових) заходів, що забезпечують відповідність кількісних та якісних характеристик персоналу та спрямованості його трудової поведінки цілям та завданням організації.
Процес	Безперервний процес, спрямований на цільову зміну мотивації людей, щоб досягти від них максимальної віддачі, а отже, високих кінцевих результатів.
Вплив	Системний, планомірно-організований вплив за допомогою взаємопов'язаних, економічних та соціальних заходів на процес формування та перерозподілу робочої сили на рівні підприємства, на створення умов для використання трудових якостей працівників з метою забезпечення ефективного функціонування підприємства та всебічного розвитку, зайнятих у ньому працівників.
Комплексна модель	Ефективне управління персоналом – комплексна системна модель управління при досягненні найкращих результатів в умовах ринку (просте відтворення) та інституційної економіки та менеджменту (розширене відтворення).

Джерело: сформовано на основі [4–8].

підприємствах. У широкому розумінні система управління персоналом означає сукупність певних методів, способів, процедур і технологій роботи з кадрами, що працюють в будь-якій організаційній структурі.

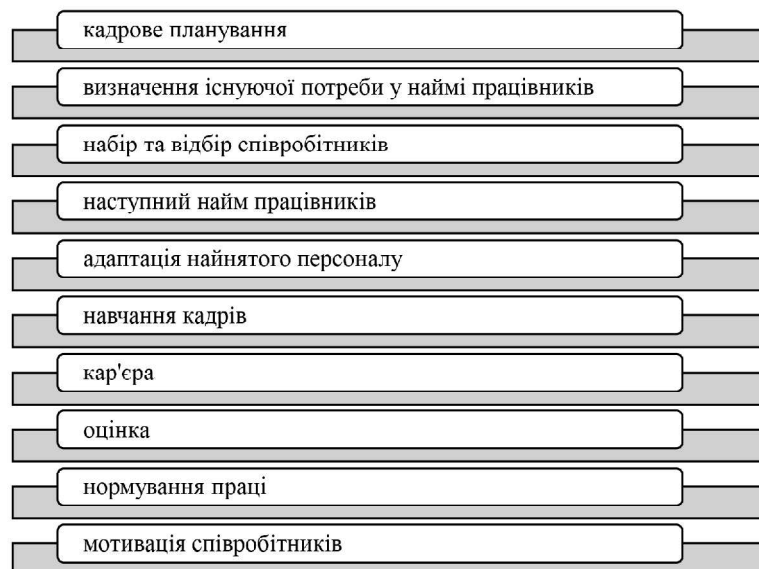

Рис. 4. Складові поняття системи управління персоналом

Джерело: сформовано на основі [10].

У таблиці 1. представлений не тільки підхід до визначення "управління персоналом", а й показана еволюція в управлінській науці, і сформовані авторські визначення категорії "управління персоналом" з погляду різних підходів.

Структура управління персоналом в організації, як правило, визначає політику компанії, стратегію поведінки на ринку, загальний характер діяльності та обсяги виробництва [9].

Класифікуючи цілі, для досягнення яких створюється система управління персоналом, можна об'єднати всі напрямки в декілька великих груп:

- економічні (всі цілі на підвищення кінцевого прибутку);
 - науково-технічні (зростання продуктивності та впровадження інновацій);
 - комерційно-виробничі (зростання обсягів виробництва та реалізації);
 - соціальні (організація умов праці).
- Завдання системи управління персоналом, у свою чергу, полягають у наступному:
- забезпечення компанії кваліфікованими співробітниками;
 - реалізація потенціалу колективу;
 - підтримка комфортних умов праці;
 - розвиток колективу та позитивних персональних навичок;
 - зміцнення стабільності колективу;
 - створення умов для кар'єрного зростання працівників.

Виділяється кілька основних підходів, які формують систему управління кадрами залежно від того, який із аспектів цього явища підлягає розгляду. Складові поняття системи управління персоналом наведені на рисунку 4.

Це лише основні кадрові технології, що представляють діапазон, який включає будь-яка система управління персоналом. Всі елементи даної системи можна об'єднати у три великі блоки: технології формування та представлення персоналу, технології розвитку персоналу та технології, спрямовані на раціональне використання ресурсів чинного персоналу.

Ефективно діюча система управління персоналом повинна складатися з усіх процедур по роботі з кадрами, починаючи з визначення та складання основних ідей щодо взає-

модії адміністрації та керівництва зі співробітниками і закінчуючи звільненням працівників [11]. Причому всі підсистеми мають чітко функціонувати та взаємодіяти між собою.

Управління персоналом — це цілеспрямована та спільна діяльність складу керівництва організації. До нього належать керівники підприємства, а також інші спеціалісти, які відповідальні за вироблення дієвої концепції політики кадрової справи та індивідуальних методологічних засад управління працівниками організації. У ході керівництва співробітниками має бути вироблена чітка система управління персоналом, організація та подальше планування роботи кадрів, проведення маркетингової політики в галузі персоналу, а також визначення потенціалу кожного співробітника та потреба в його організації [11].

На сучасному етапі економічного розвитку система управління персоналом включає, як правило, кілька основних підсистем, що спеціалізуються на здійсненні низки певних функцій (табл. 2).

Узагальнюючи всі елементи, можна побачити, що цілі системи управління персоналом великі і різноманітні, як і функції. Однак усе залежить від масштабу підприємства або організації, в якому реалізується ця система.

Окрім чітко спланованої реалізації основних бізнес-процесів організації в умовах військового стану гостро постає питання ефективності управління персоналом, зокрема, зниження ризиків та загроз кадровій безпеці суб'єкта господарювання. Глобальні зміни, що відбулися в економіці та соціальній сфері, вимагають зосередження уваги на ефективній взаємодії керівників і персоналу, зниженні рівня ризиків кадрової безпеки та управлінні плинністю кадрів. Вирішенню цих питань сприятиме впровадження CRM-систем, які здатні забезпечити діджиталізацію двох найважливіших сфер в управлінні персоналом — мотивації та контролю, а також підвищать ефективність взаємодії керівників і персоналу, що, в свою чергу, знизить рівень кадрових загроз і ризиків.

Таблиця 2. Характеристика складових підсистем управління персоналом

Підсистема	Характеристика
Підсистема загального та лінійного управління кадрами в організації	Роботу даної підсистеми спрямовано на управління всією організацією загалом, і управління різними виробничими і функціональними підрозділами.
Підсистема планування та маркетингової політики щодо персоналу	Ця підсистема включає функції, пов'язані з розробкою політики кадрів і стратегій управління ними, а також функції, спрямовані на аналіз потенціалу персоналу та ринку праці в цілому, організацію планування діючих кадрів, тощо.
Підсистема обліку існуючого персоналу у цій організації	Суть її функціонування пов'язана з організацією найму працівників, забезпечення співбесіди, кількісної та якісної оцінки ефективності відбору та прийому до організації певних кадрів.
Підсистема, спрямована на управління організаційними відносинами	Є компонентом, без якого менеджмент персоналу не міг би стабільно існувати і розвиватися.
Підсистема, що забезпечує нормативні умови трудової діяльності	Цей компонент спрямований на дотримання певних вимог та правил у галузі охорони праці, навколишнього середовища, технічної естетики та ергономіки трудового процесу.
Підсистема, що керує розвитком кадрів	Займається навчанням, перепідготовкою, підвищенням кваліфікації персоналу.
Підсистема, яка відповідає за мотиваційний компонент	Робота цього підрозділу пов'язана з управлінням мотивами поведінки працівників, нормуванням та тарифікацією процесу виробництва, розробкою систем заробітної плати співробітникам, форм їхньої участі в капіталі та прибутку, організацією морально позитивного підкріплення персоналу у вигляді заохочень.
Підсистема, що керує соціальним розвитком	Займається організацією регламентованого громадського харчування, розвитком організаційної культури працівників та їх фізичним вихованням, а також забезпечує охорону відпочинку та здоров'я, соціальне страхування працівників та управління житловим обслуговуванням.
Підсистема, спрямована на розвиток структури організаційного управління	Цей компонент аналізує структуру керівництва, що вже склалася в організації, і відповідає за розробку розкладу штату персоналу.
Підсистема забезпечення прав у системі управління персоналом	Вирішує юридичні питання у сфері відносин на виробництві, погоджує розпорядчі та інші офіційні документи з управління кадрами.

Джерело: сформовано на основі [12—13].

Дослідження, безпосередньо спрямовані на аналіз використання CRM-систем в управлінні персоналом, доводять ефективність таких сервісів у вирішенні питань, пов'язаних з персоналом. Наприклад, використання CRM-систем в діяльності виробничого підприємства дозволяє підвищити ефективність роботи персоналу з наступних питань:

- виявлення та усунення існуючих втрат робочого часу;
- підвищення продуктивності праці;
- контроль за виконанням KPI;
- підвищення рівня доходів;
- визначення потреб у навчанні;
- впровадження прозорої системи мотивації "для кожного" працівника.

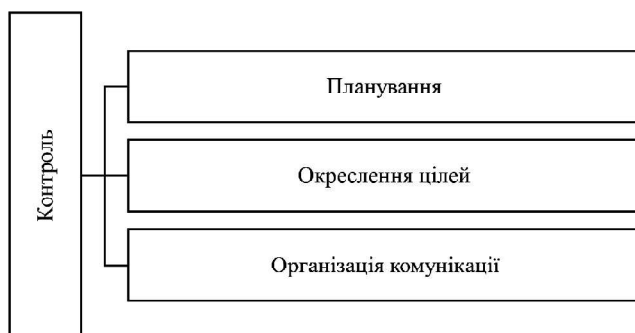
Основні переваги використання CRM-систем як інструменту управління персоналом є наступними:

- підвищення якості роботи з клієнтами;
- розмежування прав доступу;

Таблиця 3. Функціональність CRM-систем в управлінні персоналом

Фактор управління персоналом	Можливості CRM-систем
Контроль	Доступність інформації, єдність центру управління каналами взаємодії з клієнтом, систематичний аналіз вхідного інформаційного потоку, постановка і контроль виконання завдань співробітниками; формування маркетингових стратегій і управлінських рішень на основі отриманої інформації
Мотивація	Аналіз і сегментація існуючої клієнтської бази; фіксація і просування угод по воронці продажів; визначення ефективності роботи кожного співробітника і всього підприємства в цілому
Лояльність	«Узагальнене робоче вікно» співробітника, функції організатора, можливість отримання зворотного зв'язку в режимі реального часу.

Джерело: сформовано на основі [14].

Рис. 5. Інструменти CRM для менеджерів

Джерело: сформовано на основі [15].

— аналіз бази даних та прийняття управлінських рішень.

Оптимальні рішення для сегментів малого та мікробізнесу представлені на ринку CRM так званими хмарними технологіями. Вони дозволяють оперативно вирішувати поточні завдання і надають співробітникам можливість працювати віддалено. Кілька років тому такими сервісами почали користуватися представники середнього та великого бізнесу, в тому числі суб'єкти гос-

Таблиця 4. Функціональність CRM-систем у зниженні загроз кадровій безпеці

Найпоширеніші загрози кадровій безпеці	Можливості CRM-систем
Поширення конфіденційної інформації	Розмежування прав доступу; вхід в систему тільки з робочого комп'ютера; двофакторна аутентифікація
Невиконання поставлених завдань	Аналіз проведених заходів; воронка продажів; прозора система оплати праці
Ризик втрати клієнтської бази даних	Створення статистичної бази даних, яка не залежить від звільнень співробітників
Неефективне використання робочого часу	Можливість інтеграції з внутрішніми системами компанії

Джерело: сформовано на основі [16].

подарювання фінансової галузі. Комплексні рішення, що дозволяють автоматизувати не тільки зовнішні, а й внутрішні допоміжні процеси: документообіг, управління проектами, обмін інформацією між підрозділами і співробітниками, все частіше користуються попитом у середньому і малому сегментах бізнесу.

CRM-системи мають широкі можливості для підвищення ефективності бізнесу, в тому числі при прийнятті управлінських рішень у питанні вирішення кадрових питань. Вони інтегрують маркетингову стратегію компанії, продажі та сервіс в єдиний комплекс, технічно оснащуючи його можливістю використання всіх каналів комунікації та баз даних.

Таким чином, можна співвіднести функціональність CRM-систем та управлінські завдання, що вирішуються з їх допомогою в процесі організації діяльності персоналу у вигляді таблиці 3.

Можна зробити висновок, що впровадження CRM-систем в діяльність організації забезпечить систематизацію інформації, необхідної для виконання як управлінських, так і звичайних "робочих" функцій. При цьому для керівників підприємств CRM-система дозволить підвищити ефективність і продуктивність роботи всіх підрозділів; здійснювати постійний контроль за роботою менеджерів; підвищити якість взаємодії менеджерів з постачальниками і споживачами; виявити додаткові тимчасові ресурси для вирішення інших завдань. В кінцевому підсумку впровадження CRM-системи дозволяє організації своєчасно забезпечити необхідний рівень конкурентоспроможності в умовах цифровізації економіки.

Впровадження CRM-систем як інструменту управління персоналом для керівників виправдано наступними функціями (рис. 5).

Отож, наявність перерахованих вище можливостей дозволяє керівникам впливати не тільки на зовнішні процеси, пов'язані із взаємодією з контрагентами, а й виконувати управлінські функції, спрямовані на внутрішні процеси, в першу чергу на організацію роботи персоналу.

Крім стандартних функцій управління персоналом, сучасні компанії все частіше стикаються з необхідністю реагування на загрози і ризики кадрової безпеки, їх також можна нівелювати за допомогою грамотно розробленої CRM-системи, адаптованої під потреби конкретної компанії. Найпоширеніші загрози кадровій безпеці та можливості CRM-сервісів для їх вирішення представлені в таблиці 4.

Грамотне використання таких сервісів дозволить підприємствам вирішити низку проблем, що виникають в управлінні персоналом, тому перед їх впровадженням і розробкою рекомендується детально вивчити бізнес-процеси організації та виявити проблемні зони, які потребують додаткового управлінського контролю. Отже, основні етапи впровадження CRM-системи можна представити у вигляді послідовності кроків, зазначених на рисунку 6.

Сучасні тенденції широкого розповсюдження та використання цифрових технологій в процесі господарської діяльності визначили нові аспекти в управлінні персоналом в рамках організації господарської діяльності, серед яких гостро постало питання забезпечення кадрової безпеки та зниження відповідних ризиків і загроз. Так, більшість найпоширеніших кадрових ризиків можна зменшити або навіть усунути шляхом впровадження CRM-систем. При виборі основних модулів впроваджуваних технологій компаніям рекомендується керуватися принципами організації системи кадрової безпеки поряд з іншими напрямками, необхідними для автоматизації системи управління персоналом.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ДАНОМУ НАПРЯМІ

В умовах військового стану український ринок праці знаходиться в скрутному становищі, знайти кваліфікованих працівників стає важче, саме тому і виникає потреба в ефективному управлінні діючими працівниками. Використання CRM-систем в управлінні персоналом дасть можливість керівництву управляти своїм персоналом з будь-якої точки України та дозволить працівникам працювати віддалено, що особливо актуально через внутрішню та зовнішню міграцію населення України. Впровадження CRM-систем в діяльність підприємства є ефективним способом мінімізації часу на внутрішню комунікацію та засобом побудови співпраці між персоналом, керівником, клієнтами та постачальниками. Тобто в одній системі можна не тільки управляти працівниками, слідкувати за виконанням ними поставлених завдань, але й контролювати відносини із

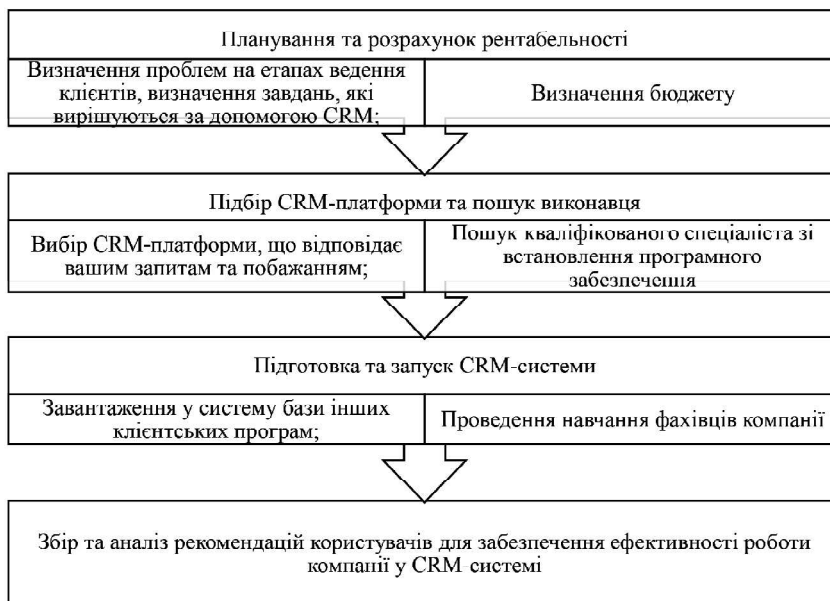

Рис. 6. Етапи впровадження CRM-системи на підприємстві

Джерело: сформовано автором.

клієнтами та постачальниками, що в підсумку позитивно вплине на загальний фінансовий результат підприємства.

Література:

1. Мінфін Рівень безробіття в Україні (2024), URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/> (дата звернення 04.08.2024).
2. Рівень безробіття 2023 (2024), URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3859591-nacbank-pokrasiv-ocinku-sodo-rivna-bezrobittaz-2023j-ta-prognoz-na-nastupni-roki.html> (дата звернення 04.08.2024).
3. Аналітична та статистична інформація. Державна служба зайнятості. (2024), URL: <https://www.dcz.gov.ua/stat> (дата звернення 04.08.2024).
4. Rice A. L. Enterprise and its environment: a system theory of management organization. Taylor & Francis Group, 2014. 384 p.
5. Бірюченко С.Ю., Бужимська К.О., Бурачек І.В. та ін. Менеджмент: Підручник під заг. ред. Т.П. Остапчук. Житомир: Державний університет "Житомирська політехніка". — Житомир: Вид-во "Рута", 2021. 856 с.
6. Щєбликіна І.О. Основи менеджменту: навч. посібн. Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2015. 480 с.
7. Балановська Т.І., Гоголя О.П., Кубіцький С.О., Михайліченко М.В., Троян А. В. Управління організацією: навчальний посібник. Київ: ФОП Ямчинський О.В., 2021. 464 с.
8. Balanovska T. I., Kharchenko H. A., Artiukh T. O. Management: Textbook. Kyiv: CP "Comprint", 2021. 245 p.

9. Горьовий В.П., Буценко Л.В. Управління діяльністю кооперативів: навчальний посібник. Київ: ЦП "Компринт", 2020. 564 с.

10. Горьовий В.П. Корпоративне управління: навчальний посібник. іїв: "ЦП "Компринт", 2020. 490 с.

11. Горьовий В. П., Ю.В. Біляк, М.О. Самофалова. Управління організаційним розвитком підприємства: Навч. Посібн. К.: ЦП "Компринт", 2019. — 360 с.

12. Ю.В. Біляк, М.О. Самофалова. Менеджмент: Навч.посібн. К.: ЦП "Компринт", 2019.— 360 с.

13. Куцук П. О. Глобальна економіка: принципи становлення, функціонування, регулювання та розвитку. монографія. Львів: Видавництво ЛКА, 2015. 594 с.

14. Гордієнко Д.О. Особливості впровадження CRM-систем у діяльність підприємств Облік, аналіз, аудит та оподаткування: сучасні концепції розвитку: Зб. матеріалів VII Всеукраїнської науково-практичної студентської конференції; 11 травня 2021 р. Київ: КНЕУ, 2021. С. 446—448.

15. Шпортко Г., Вишнеvsька М. Критерії вибору CRM-система Трансформація податкової та обліково-аналітичної систем в контексті сучасних кризових явищ: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Чернівці (Україна, 20 травня 2021 р. Чернівці: Технодруk, 2021. 379 с.

16. Бутенко Н.В. Впровадження концепції CRM на промисловому ринку. Економіка та держава. 2019. № 3. С. 40—42.

References:

1. Ministry of Finance (2024), "Unemployment rate in Ukraine", available at: <https://index-minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/> (Accessed 04 August 2024).

2. Ukrinform (2024), "Unemployment rate 2023", available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3859591-nacbank-pokrasiv-ocinku-sodo-rivna-bezrobitta-za-2023j-ta-prognozna-nastupni-roki.html> (Accessed 04 August 2024).

3. DCZ (2024), "Analytical and statistical information.State Employment Service", available at: <https://www.dcz.gov.ua/stat> (Accessed 04 August 2024).

4. Rice, A. L. (2014), Enterprise and its environment: a system theory of management organization, Taylor & Francis Group, Abingdon-on-Thames, United Kingdom.

5. Biryuchenko, S.Y., Buzhym'ska, K.O., and Burachek, I.V.(2021), Menedzhment [Management], State University "Zhytomyr Polytechnic". Ruta Publishing House, Zhytomyr, Ukraine.

6. Shcheblykina, I.O. (2015), Osnovy menedzhmentu [Fundamentals of management: study guide], Publishing house of Melitopol city printing house, Melitopol, Ukraine.

7. Balanovska, T.I., Gogul, O.P., Kubitskyi, S.O., Mykhailichenko, M.V. and Troyan A.V. (2021), Upravlinnia orhanizatsiiei [Organization management], FOP Yamchynskyi O.V., Kyiv, Ukraine.

8. Balanovska, T. I., Kharchenko, H. A. and Artiukh T. O. (2021), Management, CP "Comprint", Kyiv, Ukraine.

9. Goryovyi, V.P., Butsenko, L.V. (2020), Upravlinnia diial'nist' kooperatyviv [Management of cooperatives], CP "Comprint", Kyiv, Ukraine.

10. Goryovoy, V.P. (2020), Korporatyvne upravlinnia [Corporate governance], CP "Komprint", Kyiv, Ukraine.

11. Gorevoy, V.P., Bilyak, Y.V. and Samofalova, M.O. (2019), Upravlinnia orhanizatsijnym rozvytkom pidpryiemstva [Management of organizational development of the enterprise: Study guide], CP "Komprint", Kyiv, Ukraine.

12. Bilyak, Y.V., Samofalova, M.O.. (2019), Menedzhment [Management: Study guide], CP "Komprint", Kyiv, Ukraine.

13. Kutsyk, P. O. (2021), Hlobal'na ekonomika: pryntsyipy stanovlennia, funktsionuvannia, rehu-liuvannia ta rozvytku [Global economy: principles of formation, functioning, regulation and development], LKA Publishing House, Lviv 594 c.

14. Gordienko, D.O. (2021), "Features of the implementation of CRM-systems in the activities of enterprises Accounting, analysis, audit and taxation: modern concepts of development", Oblik, analiz, audyt ta opodatkuvannia: suchasni kontseptsii rozvytku: Zb. materialiv VII Vseukrains'koi naukovo-praktychnoi students'koi konferentsii [Collection of materials of the VII All-Ukrainian Scientific and Practical Student Conference], May 11, KNEU, Kyiv, Ukraine, pp. 446—448.

15. Shportko, G., Vyshnev'ska, M. (2021), "Criteria for choosing a CRM system Transformation of tax and accounting and analytical systems in the context of modern crisis phenomena", Transformatsiia podatkovoi ta oblikovo-analitychnoi system v konteksti suchasnykh kryzovykh iavysch: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Materials of the International Scientific and Practical Conference], May 20, Technodruk, Chernivtsi, Ukraine.

16. Butenko, N.V. (2019), "Implementation of the CRM concept in the industrial market", Economy and state, vol. 3, pp. 40—42.

Стаття надійшла до редакції 27.08.2024 р.